

ఓం

శ్రీ శివాభ్యాం నమః
అయం

శ్రీ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః.

సర్వపేదా ప్రసిద్ధాశ్చరహస్యాధ్యపకాశనపటిష్ఠేన
వీరవాదనప్రవీణేన

శ్రీమతా

అయ్యన్నవిద్వన్మణినా

విరచితః

శ్రీమత్సరమహంసపరివ్రాజకాచార్య
శ్రీరామానంద సరస్వతీ

చరణామృతహంబుబ్రహ్మవిద్యాకైశ్చర్య
శ్రీ విద్వంసశంకరశాస్త్రి

నరకంఠీరవరాష్ట్రీయ

హంసాచార్యుః

శ్రీమద్విద్యార్థి
శ్రీమద్విద్యార్థి
శ్రీమద్విద్యార్థి
శ్రీమద్విద్యార్థి
శ్రీమద్విద్యార్థి

శ్రీమద్విద్యార్థి (విద్యార్థి)
శ్రీమద్విద్యార్థి ముద్రాపకము
ముద్రాపకములో శ్రీమద్విద్యార్థి
జగతిష్ఠితేయతాం

1909

శ్రీకృష్ణ.
శ్రీ కాళహస్తీశ్వరాయనమః
శ్రీ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయగ్రంథస్య

భూమికా.

అస్మగ్రంథస్యరచయితాశ్రీమా అయ్యన్నవిద్యున్నతిః కస్మిదే
శేకస్మిన్మాతేకస్యరాజ్యస్సభామండలం మండయామానేతి పర్యాలోచ
నాయాంనకించుచితంప్రమాణముపలభ్యతే.

పరంత్వేతద్గ్రంథప్రారంభపరిసమాప్తిగతపద్యగద్యసం దర్శనేన
గ్రంథకర్తరస్యవృత్తాంతఃకియానిహవిలిఖ్యతే.

ఏతద్గ్రంథారంభే

౧॥ యద్వీక్షాఘటలోకకిల్బిషతమస్మాండస్యచండద్యుతిః
సూక్తిర్యస్యవిరక్తిభక్తిభగవద్బోధప్రరోహావనీ ।
బ్రహ్మనందసుధాబ్ధిమంథనగిరిర్యస్యోపదేశేక్రమః
తస్మైశ్రీధర వేంకటేశగురవేకుర్వేప్రణామాయుతం ॥

౨॥ శ్రీవేంకటపతేస్సూనురశ్చరేరనుజఃకవేః ।

అయ్యన్నావై ణికఃకుర్వేవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయం ॥

ఇత్యుపలభ్యమానాభ్యాంశ్లోకాభ్యాం, ఏతద్గ్రంథపరిచ్ఛేదద్వయ
పరిసమాప్తపరిదృశ్యమానేన”

“ఇతిశ్రీమద్రాధామాధపసంవాదాద్యనేకప్రబంధనిర్మాణధురీ
ణస్యశ్రీవేంకటపతికవిసార్వభౌమస్యతనూభవేన సుదంతాకల్యాణాద్య
నేకప్రబంధరచనాధౌరేయస్య అశగిరికవేరనుజేన వీణావాదనప్రవీణేన
నీదాంత సిద్ధాంతరహస్యాత్ ప్రకాశనధురంధరేణ శ్రీమదయ్యన్నవిద్య
ణినావిరచితేవ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే ప్రథమః (ద్వితీయః) పరిచ్ఛేదః”

ఇతిగచ్ఛేనాభ్యుద్యాగ్గురుశ్చీధరోపపదః మురికినాడువంశ్యః
 శ్రీ వేంకటేశ్వరవిద్యస్థుణిరితి, పితాచ రాధామాధవసంవాదాద్యనే
 కప్రబంధనిర్మాణధురీణః శ్రీ వేంకటపతికవిసార్వభౌమశ్రితి, శ్రేష్ఠ
 భ్రాతాచనుదంతాకల్యాణాద్యనేక ప్రబంధరచనాధారేయః అశగిరికవి
 రితి, వీరావాదనేచపరం ప్రాచీణ్యమాసీదితిచవిజ్ఞాయతే, వేదాంతసిద్ధాంత
 రహస్యార్థ ప్రకాశనపటియస్వైచాయమేవతద్విరచితోగ్రంథో నిదర్శ
 నంభవతి విమమం, నాత్రకించిద్యహువక్తవ్యమపేక్ష్యతే.

రాధామాధవసంవాదాఖ్యక్రిలింగభాషానిబద్ధోగ్రంథోమయా
 కదాచిన్ద్రప్రపూర్వఃతత్త్రచనందవరీకబ్రాహ్మణఃవేంకటపతికవిస్తత్ర
 త్తేతిసముపలభ్యతేస్యతేనతత్తనూభవ ఇతినిర్దిష్టాయమయ్యన్నవిద్యస్థు
 ణిరపినందవరీక బ్రాహ్మణశ్రితినిశ్చీయతే, సుదంతాకల్యాణ గ్రంథస్తునా
 ద్యాపిమమలోచనగోచరతామయాసీత్ ।

కించ శ్రీ వేంకటగిరిసంస్థానపుస్తకభాండాగారసిత్తతాళపత్రలిఖ
 తవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయ పుస్తకాంఃమ తాళపత్రద్వితీన ఏతద్గ్రంథక
 ర్తృప్రేషితేన అదనీయహస్తాక్షరవిన్యాస సహితేన ప్రశిష్టా ప్రతేణ
 శ్రీవేంకటగిరి సంస్థానాధిపతేరర్వా చీనస్యనింతర నిర్వర్త్యమానవివి
 ధవిద్యాగోష్ఠీవినోదరసికస్యకస్యచిత్రభుజేమణేస్సభాయా మయంవి
 ద్యస్థాణిః విజ్ఞాపైవైతవైత్తమతాసుయాయి భిర్బహుభిః పండితైర్వ
 తవివాదంవిధాయత స్తతనిరసన పరమేతద్గ్రంథం రచయామాసేత్యను
 మ్మీయతే, త్రైలింగభాషాలిఖితస్య

తస్యచప్రవిజ్ఞాపత్రస్యాయంయథావదనువాదః,

మహారాజరాజశ్రీ ప్రభుసన్నిధౌ, వీణ, అయ్యన్న శాస్త్రిదావి
 లిఖ్యసమర్పితేయంప్రతిజ్ఞా ప్రతికా,

ఇహతావత్కాశీరామేశ్వరమధ్యదేశ మధ్యాసీనేషువిద్యద్వితం
 సేషుయః కోపివిద్యాన్తద్విరచితస్యవ్యాస తాత్పర్యనిర్ణయాఖ్యస్య గ్రం
 థస్య ఖండనగ్రంథంవిరచ్య మధ్యస్థపదమధ్యారో పితాక పండితప్ర

డా ననుమానయతి, తస్యాహంప్రతివాది నశ్శిష్యతామవశ్యమాసాఙ్ఘియ్యామి”

మహారాజేనమధ్యస్థానానాయ్యప్రచాలనీయేయంవిచారపద్ధతిః

స్మార్తేషువైష్ణవేషుచ కరతలామలకీకృతాదైవితవిశిష్టాదైవితదైవితమతరహస్యసర్వసాన్వాసదనద్విచార చతుర్థాచతురఃపండితాన్వసకాశమాకార్యమాధ్యస్థమేతేషాంప్రదాతవ్యం

యద్యపిదైవితాదైవితమతదౌర్బల్యప్రాబల్యయోర్మధ్యస్థీకరణే తత్తత్తతానుయాయినఃకంక్షితాస్సవ్యభావ సిద్ధిమర్చివారస్వమత పక్షపాతశాలితయాపరస్పరమతవిజగీమానశ్యం భావేనస్వమతభంగ ప్రసంగమణుమాత్రమప్యసహమానామరాగ్రిహ గ్రస్తహృదయానకుర్వంతితత్త్వనిర్ణయం”

తథాపివాది ప్రతివాదిమతి దౌర్బల్యప్రాబల్యయోర్మధ్యస్థీకృతాస్సంత స్పృహనీయకల్పితయుక్తినికరతారతమ్యేనజయపరాజయయోస్తదానీంతనవాదిప్రతివాది మాత్రసాధారణతాం తత్తత్తతానుయాయినామన్యేషాం విమహంతదప్రసక్తించనిష్ఠిన్వానాః నిర్విశంకం తత్త్వనిర్ణయం కర్తుముత్సహంతే.

తదేవంవాది ప్రతివాది మతిపరీక్షాయాందత్తమాధ్యస్థానాంచ తుర్జ్ఞాం విమహ మభ్యాశేవాది ప్రతివాది నిర్జితౌ గ్రంథౌవితీర్య “అర్వాగద్వదినేభ్యః పరిశీల్యసదనద్వివేచనం విధాయస్వసదసివాదిప్రతివాదిసౌర్జాయపరాజయాపుద్భావనీయా” వితిమహారాజేన కర్తవ్యస్సమయబంధః, తతశ్చతేవివశ్చిదప్రప్రమాః పరిశీలితోభయగ్రింధాయస్యజయముద్భావయంతి, తస్యగ్రింధకన్తస్థజన్మంధారోహణ పురస్కరాబహుభావపలుమానాఃకర్తవ్యా మహారాజేనేతి॥

ఇతి స్వసమ్మతిపూర్వకం ప్రభుసన్నిధౌ

విణ, అయ్యన్న శాస్త్రీణా విలిఖ్యదత్తేయం

ప్రతిజ్ఞా పత్రికా.

అనయానమాకాచిదన్యాపి త్రిలింగభాషామయీ పత్రికానము
పలభ్యా, తస్యాశ్చాయం సాపర్యాశ్చాయావాశ్చాయనువాదః,
మహారాజరాజశ్రీ ప్రభుసన్నిధౌ పినాకినీతిరం, వేంకటాద్రిశా
స్త్రినా విలిఖ్యదత్తేయం ప్రతిజ్ఞా పత్రికా.

శ్రీమతా, వీణ, అయ్యన్న శాస్త్రిణావరచితస్య వ్యాసతాత్పర్య
నిర్ణయగ్రంథస్య యఃకోపివిద్వాన్థండనగ్రంథం విరచ్యమధ్యస్థమనీషి
మండలీమనుమానయతి, తస్యహమవశ్యం శిష్యోభవిష్యామితి॥

ఇతి స్వసమ్మతి పురస్కరం ప్రభుసన్నిధౌపినాకినీతిరం॥ వేంకటా
ద్రిశా స్త్రినా దత్తేయం ప్రతిజ్ఞాపత్రికా.

అనయోరుభయోరపి ప్రతిజ్ఞాపత్రయోరాజ నామ్నోవారా
జధాన్యావా, లేఖప్రేషణసంవత్సర స్యవాకస్యాప్యనుజ్ఞాన్నకిమపివిశి
ష్యనిశ్చేతుంశక్యతే, పరంతు అత్రగ్రంథే శ్రీమదప్పదీక్షితశ్రీచరణ
గ్రంథోదాహరణేన అదనీయవచనరచనాపర్యాలోచనే నచాయం గ్రం
థకారః మాకీమితఃప్రాక్ శతపర్వమధ్యకాల ఏవమధ్యమభువనమధ్యవా
త్పీడిత్యనుమీయతే॥

తథా, ఏతస్మింథకారవ్రశంసాపరాస్త్రియః శ్లోకాస్తత్రాశపత్ర
పుస్తకాం తేనముపలభాః॥

తవతేశోకాః.

- ౧। మాధ్వామాధ్వంపురే స్తిన్నపసరతజనాలక్షితాలక్షణీయాః
శ్రీకంఠీయానకంఠాన్ ధ్వనయతభవతాభాస్వరాభాస్కరీయాః।
అయ్యన్నయ్యాభిధానః కపిలకణభుగామ్యక్తనానానువాద
బ్రహ్మస్త్రోల్లాసిహస్తోజగతివిజయతే ద్వైతిమత్యేభసింహః॥
- ౨। కపిలకణాదాదికృతై స్సూత్రైః ద్వైతాభిమానిమత్యేభాః।
అయ్యససుధీరబంధీదద్వైతాభ్యేజయస్తంభే॥
- ౩। శ్రీకంఠమధ్వయాదవభాస్కరరామానుజాదిభాష్యాణాం।
సూలోచ్చేదనముకరోత్ వ్యాసమతస్థాపనాచార్యః॥

ఏ తేమాంశ్లోకానామర్థపరిశీలనేనచ గ్రంథకార సంప్రేషిత ప్రతిజ్ఞా
పత్రప్రదర్శితపరిపాట్యా మహారాజేన విచారః ప్రవర్తిత ఇతి, వ్యాస
తాత్పర్య నిర్ణయ గ్రంథపరిక్షానంతరం మధ్యస్థీకృతై ర్విదవ్యక్తకాండై రే
తస్మాదంధ కష్టరయ్యచ్చ విదవ్యన్తజేరేవ జయఃప్రభుసన్నిధా పుద్గావిత
ఇతి, తై రేవతత్ప్రశంసాపరా ఏతేశ్లోకానిరమాయషతేతిచాధ్యవసీయతే.

అయంచ గ్రంథః పరిచ్ఛేదద్యయ పరిష్కృతః, తత్త్రిప్రథమేప
రిచ్ఛేదేభగవద్బాదరాయణ ప్రశీతబ్రహ్మసూతాగ్రాం భగవత్పాదభ
ట్టభాస్కరయాదవ ప్రకాశ రామానుజమధ్యస్థీక్రంతాదికృతేషుభాష్యే
షుస్వస్వాభిమతార్థపరతయా యోజితానాంక స్తిన్నరేభగవతో బాద
రాయణస్యపరమం తాత్పర్యమితివిచికిత్సాయాం తత్త్రియుక్తి మాత్రా
బలేనవా శ్రుతిమాత్రా బలేనవా, యుక్తిసహ కృతశ్రుతిబలేనవా, మ
ధ్యస్థ విదవ్యసన్నిధాన బలేనవా, తత్తద్వాది మాత్రీసం ప్రతిపన్నకూ
టసాక్షివాక్యసదృశ సూతసంహితా బోధాయన సత్త్వాద్యనుగృహీత
భగవత్పాద రామానుజాదిభాష్య గ్రంథపర్యాలోచనయావా, వ్యాస
తాత్పర్యవిషయాన్నిర్ణయః కథంచిదపికల్పింనశక్యత ఇత్యుపన్యస్తస్తోత్రా
భాష్యేతత్త్రిభవతా వేదాంతాచార్యేణ మధ్యస్థశిష్టిశాస్త్రీవచన బలేన
హరిహరయోర్మధ్యే హరేరేవ సత్త్వాశ్రయత్వమితి యథానిరధారి,
యథాచచతుర్వేదతాత్పర్యసంగ్రహేతత్త్రిభవతా సుదర్శనా చార్యేణ
శివకేశవయోర్మధ్యేశివసైన్యవనమశ్యేషిత్వమితినిరణాయి, తథాద్వైతా
ద్వైతవిశిష్టాద్వైతమతానాంతత్తద్భాష్యకారాభిమతానాం మధ్యేక స్తి
న్నతేభగవతో బాదరాయణ స్యపరమం తాత్పర్యమితివర్యాలోచనాయా
మస్తదాదీప్పత్రి మధ్యస్థత్వేనసంప్రతిపన్నానాం కపిలకణాదగౌతమవ
తంజలిజైమినీనాం తంత్రీషు, పాశుపత పాంచరాత్రా బౌద్ధార్వాతచా
ర్వాకతంత్రీషుచ దశను యావత్పరమతంనని. రాక్రీయతేతావత్సవ్యమ
తమప్రతిష్ఠితంధవతి, తిన్యాయేనస్వమతస్థాపనాయ పరమతనిరాకరణ,
ఏకరణేకపిలకణాదిభిర్నహర్నిభిస్సుర్యక్షైర్భ్రమప్రమాదాదిశంకాకళంకర

హిందూః పామ్రాణికతమైః కేవలాదైవతమేవ భగవద్బాదరాయణతా
త్పర్యవిషయ ఇతినిర్ణయతస్యైవాను వాదపూర్వకం నిరాకృతత్వేనకే
వలాదైవతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతి నిరచాయ, తతశ్చవ్యాసతాత్ప
ర్యవిషయాదైవతమతప్రతిపాదకంశ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదభాష్యమేవ
ప్రమాణపదమధిరోహతీతివ్యవస్థాపితం॥

ద్వితీయ స్తిస్మరిచ్ఛేదేన ఇవతత్త్వవివేకాది గ్రంథానామాపాత
దర్శనేనతత్రబ్రహ్మవిష్ణుశివాపేక్షయాతురీయశివస్యవ్యావహారి కాధిక్యం
వర్ణితమితిభాగ్యమృతంతదీయపరమతాత్పర్యమవిమసామ కూలంకషశే
ముషీజహంభమనివారణవ్యాజేన సగుణబ్రహ్మనిర్ణయఃకృతః।బహుప్ర
మాణవచనానుసారేణచ సకలదైవికసంస్కృతభగవద్బాదా భిన్నతేవలా
దైవతసిద్ధాంతసరణిమనుస్మత్యహరిహరయోరర్థతత్త్వబద్ధశ్చభేదమేవాం
గీకృత్యవిష్ణూత్పర్వప్రతిపాదకానాం శివోత్పర్వప్రతిపాదకానాంచ సక
లశ్రుతిస్మృతిపురాణానాంవిరోధపరిహారేణవ్యాసాభిమతాఖండసచ్చిదా
నందస్వరూపకేవలాదైవతనిర్విశేషపరబ్రహ్మణవన మాయోపహితా
మూర్తరూపేణగజ్జన్మాదికారణత్వం తద్రూపేణ బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రరా
మకృష్ణాది రూపేణచము ముఖూపాస్యత్వంతత్ప్రసాదేన బ్రహ్మజ్ఞానప్రా
ప్తిశ్చేతినిరూపితం॥

కించ బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాణామీశ్వరణోటి ప్రవిష్టత్వం పరస్ప
రముపాస్యేవాసకభావప్రతిపాదక శ్రుతిస్మృతీలహాసపురాణానాం ప
రస్పరోపాసనస్య స్వప్రయోజనార్థతాఘ్యపగమే పరమేశ్వరత్వనియత
నిత్యముక్తత్యాపహతపాప్తత్యావాప్తసమస్తకా మత్వాదివిరోధాప
త్త్యంతతస్మాద్భ్యుపాసనాయాలవశ్యకర్తవ్యతాపరత్వప్రతిపాదనేన ప
రస్పరోపాసనస్యలోకానుగ్రహాత్వవర్ణనేనచ విరోధః పరిహృతః॥

ఏవమత్రప్రాచీనార్వాచీనవిద్యద్వయతంపైరదైవతసిద్ధాంత వత్
వస్థాపనపరమతనిరాకరణ పరేషుమహానిబంధేష్యపరిశీలితామేవానన్వీ
పాధారణీంసరణిమనుస్మత్య నయక్రికం భగవద్బాదరాయణసూత్రా

జామదైవితవపరమతాత్పర్యం సగుణబ్రహ్మస్వరూపంచ నిరూపితం॥

అయంచ గ్రంథః మాకీంప్రాగితోదశసంవత్సరేభ్యః శ్రీ వేంకటగిరి సంస్థానాస్థాన విద్యద్వరాణాం శ్రీమతాం చేల్లూరు వేంకటసు బ్రహ్మశాస్త్రిణాం, సకాశేమయాప్రథమమువలభ్యః, ఉక్తంచతైః శ్రీవేంకటగిరి సంస్థాన సంస్థాపిత రాజకీయ పుస్తకభాండాగారేతాళపత్రపుస్తకమాలాకావ్యచాస్యాత్మ్యం తావశ్యకతాంకాలపత్రేషు స్వహస్తాక్షరైర్మయాయంగ్రంథోవ్యలేఖితః॥

తతస్తదక్షరపరిష్కృతంప్రాయఃపరిశుద్ధంతత్పుస్తకగృహీత్వా హమామూలమాడంతత్రుతిపాదితవిషయజాతం యుక్తినికరదుష్పథర్షమధిగత్యవిలేఖ్యచపుస్తకాంతరం మదీయ పుస్తక భాండాగారేన్యచిక్షిపం॥

ఆచీకథంచ గ్రంథరత్నమిదమపూర్వసత్పుత్రమం ముముద్రయిషురవిస్వయంసముచితద్రవిణోపపత్తివికలః శ్రీ వేంకటగిరి నగరాధిజనస్య శ్రీకాళహస్తీశ్వరచరణసళిననిరంతరసంసేవనకుతూహలా కృష్ణచిత్తస్య శ్రీకాళహస్తీచగరవాస్త్యస్యవిరూధనరూధినీతత్పంచండికాగ్రంథముద్రణసమప్యమ విచిత్రాప్త్యోవిష్ణుజ్ఞసమహూపకారస్య శ్రీకురువాడసంశముకారతస్యరాఘవాచార్యస్య సవిధే॥

వ్యాసతత్త్వస్య నిర్ణయగ్రంథ స్ఫురేషామస్యదైతమతాను యాయినామత్వంతావశ్యకః దర్శనీయరమఃతస్మద్రణంచావశ్యకర్తవ్యమదైవతినామత్యుపకారకంచేతి॥

అథసోయం రాఘవాచార్య తస్మద్రణావశ్యకతామురరీకృత్యస్వయమపికస్యచిత్పండితవంశ్యస్యభూసురవర్యస్యనకాశాత్ప్రచీన కాకలపత్రలిఖితం నాతి శుద్ధం పాఠభేదావరుద్ధమేకంపుస్తకం తథా శ్రీవేంకటగిరి సంస్థానపండిత రోమణీనామితః పంచాశద్వత్సరేభ్యఃపూర్వం పరిష్కృతపృథివీతలానాంన్యాయవైకేషికమీమాంసాదిశాస్త్రజాలరహస్యార్థవిదాం శ్రీవేలువెంటివంశావతంసానాం గరుడాచలయజ్ఞనాం పుస్తకభాండాగారాత్తాళపత్రలిఖితమతిశిథిలం రామబాణక్రిమిదప్టం

ప్రాచ్యోద్భవప్రదీప్తియంచపుస్తకం సంపాద్య మత్సకాశేవిత్రిత్య తత్పరి
శోధనాయమామమాచుదత్ ||

అహమపిత తత్పుస్తకసహకారేణ ప్రాయః పరిశుద్ధమదీయపు
స్తకసితపాతానురోధేనయథామతి పర్యశూషణం ||

వ్యలీలిఖించాత్రో దాహృతానాంసాంఖ్యయోగ న్యాయ వైశే
షికశాస్త్రీరకమీమాంసాసూత్రాణాం సుఖేనార్థావగమాయప్రాక్షసిం
తనీయనీమేవటీకాం ||

ఇదానీంచ శ్రీకురువాడరాఘవార్యకృత ద్రవ్యసాహాయకేనైవ
మహావాక్యరత్నావళి కిరణావళివ్యాఖ్యానంవళితా తప్తచక్రాంకన
విభవంసనం చముద్రణపదమధ్యారోపితా ||

కించరామానుజీయబ్రహ్మ సూత్రభాష్యఖండనపరః శ్రీకృష్ణానం
దసరస్వతివీరచితస్సిద్ధాంతసిద్ధాంతజనగ్రంథోపి ముద్రయితుంపరిశోధ
నపదమానీతః | మన్యేచాయమచిరాదేవ ముద్రాపదమసాధ్యవిమూలకర
కమలాన్మలంకరిష్యతీతి ||

ఏవమనేకోన్తమోత్తమాదైవితగ్రంథరత్నముద్రణమహూప
కారేణస్వంద్రవిణంజననంచసార్థకీకుర్వతః శ్రీకురువాడరాఘవార్యస్యభ
గవాన్చక్రపత్నీలః శ్రీజ్ఞానప్రసూనాంబా సనాథశ్రీకాళహస్తీశ్వరఃసత
తమఖలాని శ్రేయాంస్యనుగృహ్యత్విత్త్యాశాసనైస్సౌభగ్యభూషితైఃస
హృదయశిరోమణిభిః మదీయపరిశోధనవ్యాసారే ప్రమాదవశాద్వా
మతిమాంద్యాద్వానిరంతరశాస్త్రీప్రవ నప్రవణత్వాద్వా కార్యాంత
రవ్యగ్రత్వాద్వాపరిపతితాని స్థానిత్యాన్యవలభ్యనౌపాలంభోపహా
నయోఃపదముపనేతప్ర్యేయంజనఇతిసప్రశ్రయంసాంజలి బంధంసశిరః
ప్రణామంసహస్రకృత్యస్సమభ్యర్థయే,

ఇతిసహృదయవిధేయః,

వట్టిపల్ల్యపాళ్యుః, నరకంఠీరవశాస్త్రీ,

తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర సంస్కృతపాఠశాలాయాం,

తర్కాలంకారోపాధ్యాయః

ఓంతత్సత్.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ జ్ఞానప్రసూనానానాథాయ.

శ్రీ కాళహస్తీశ్వరాయనమః.

శ్రీ శంకరగురవేనమః.

శ్రీ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః.

ప్రథమపరిచ్ఛేద

౧. శ్రీకాళురీస్త మమటాకృతిచోపసేవ్య

మితాత్మకంతు దుపసేవితృ జీవయాపం ।

విశ్వాత్మకంతు దుపభోగపదం యదీదే

తద్వ్రహ్మ సత్యసుఖబోధ నిజస్వరూపం॥

౨. యద్విహుఖలలాక కిల్బష తమస్కాంహస్య చండద్యుతి

సూక్తిచ్యవ్యవర్తి క్తిభగవద్భోధప్రరోజాపనీ ।

బ్రహ్మచంద్రసుధాభి(ప్రి)మథనగిరిచ్యవోపదేశక్రమ

ప్రస్మై శ్రీధరవేంకటేశ గురవేమత్వే ప్రణామాయుతం॥

౩. శ్రీవేంకటపతేస్సును రహ్మ కేరసుజఃకవేః ।

అయ్యన్నో(జ్ఞో) వైదికః కుశ్యవ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయం॥

౪. పక్షపాపవినిర్ము కైర్వేదికైర్దాకైర్పి ।

తత్త్వజ్ఞానుభి స్తత్త్వమస్మిన్ప్రేక్షేఽవధార్యతా॥

ఇహుఖలు భగవాన్నారాయణః పరమకారుణికస్సకలలోకాను
గ్రహాయవ్యాసరూపేనావతీర్ణః పరస్పరవిరుద్ధాథతయా ప్రతీయమానవే
దాస్త్రవాక్యాథావబోధానసమగ్ధానాం మద్దమతీనాం సకలోపనిషన్మ
హ తాత్పర్యనిర్ణయద్వారా పరమపురుషార్థ సాధనీభూత పరతత్త్వ
వధారిణాయ తత్సూచకాని ..అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే"త్యాదీని "అనా

వృత్తిశ్చబ్దాదనావృత్తిశ్చబ్దా" దిత్వంతానిసూత్రాణిప్రణినాయ||తదు క్తం||
తై వేపకాదశకుద్రసంహితాయాం । నచనారాయణస్యాంశో భగవా
న్బాదరాయణః|దృష్ట్యామస్తమతీన్మర్త్యాన్మృపయా పరయాన్వితః||వేదా
న్తార్థస్తు సర్వేషాం నానాభాతినచైకథా|అతస్తేన కథం బ్రహ్మజానా
త్వ(త్వ)ల్పమతిఃపుమాన్||ఇతి సంచిత్యమతిమాన్సునః కారుణికో త్తనుః||
సూత్రయామాసవేదాన్తవాక్యార్థం శబ్దరాజ్యయేతి ||

తానిభగవద్వ్యాస సూత్రాణ్యనతిస్ఫుటాశయాని భగవత్పాద
భట్టభాస్కరయాదవప్రకాశ రామానుజ మధ్వశ్రీకణ్ఠాదయోభాష్యకా
రాస్వస్వాభిమతార్థపరతయావ్యాచఖ్యః||తత్త్రిభగవత్పాదానాం జీవ
బ్రహ్మణోరభేదస్సాన్వభావికః పారమార్థికః|భేదస్త్యాన్వపాధికః|అపారమా
ర్థికశ్చేత్యభిమతార్థః|| భట్టభాస్కరాణాంతు జీవబ్రహ్మణోరభేద స్సాన్వ
భావికః|పారమార్థికః|భేదస్త్యాన్వపాధికః పారమార్థికశ్చేతి||యాదవ ప్రకా
శానాంజీవబ్రహ్మణోస్సాన్వభావిక ఏవభేదోఽభేదశ్చేతి| రామానుజ శ్రీ
కణ్ఠాచార్యాణాం జీవబ్రహ్మణోస్సాన్వభావికో భేదోవిశిష్టాన్వైత్వతంచేతి|త
థాపివిష్ణుపారమ్యశివపారమ్యాభ్యాంతస్మతయోర్విశేషః||మధ్వచార్యా
ణాన్తు జీవబ్రహ్మణోస్సాన్వభావికభేదపవేతి ||

అత్రాస్థాపయధ్వ మిమంమార్గం ప్రయత్నేనాపి హేద్విజాః ।
స్థాపితేనైదికీమాగ్నే సకలం సుస్థిరంభవేత్|| యోహిస్థాపయితుం శక్తో
నకుర్యాన్సాహితోనరః । తస్యహంతాన(స)సావీయానితి వేదాన్త నిర్ణ
యః || యస్థాపయితు ముద్యత్క్రశ్శృద్ధయైవాక్షమోపిసన్ । సర్వసా
పవినిక్రుక్తస్సాక్షాద్జ్ఞానమవాప్నుయాత్|| యస్తువిద్యాభిమానేన వేద
మార్గప్రవర్తకం । ఛలజాత్యాదిభిజ్ఞీయాత్సమహాపాతకీభవేత్|| ఇతిస్కా
న్దవచనపర్యాలోచన యావేదాన్తతాత్పర్య విషయీభూతార్థ నిర్ణయ
స్యావశ్యక ర్తవ్యత్వేన తన్నిర్ణయామైదంపర్యేణ ప్రవృత్తస్యవ్యాసస్య

పూర్వోక్తభాష్యకారాభిమతాన్ధానాం మధ్యేకస్తాత్పర్యవిషయాభూతార్థ ఇతి సంశయే కేవలాదైవతమేవేతినిర్ణయః క్రియతే॥

ననుద్వాపరేద్వాపరే విష్ణుర్వాసరూపీ మహామునేచతుర్భుజ హాశిమైస్త్రిశబ్జరూపేవతరిష్యతి॥ ఇత్యాదిపురాణవచనైశ్శ్రీమచ్ఛబ్జరభగవత్పదానాం సాక్షాచ్ఛబ్జరావతారరూపత్వావగమేన ॥శ్లో॥ తామస్తాదశకథాదృష్టైశ్చంకరస్సూతసంహితాంచక్రేశారీరకంభాష్యంసర్వశ్రుతిమనోహరం॥ ఇత్యాది నాతదీయశారీరకభాష్యస్య శ్రీమత్సూతసంహితామూలకత్వావగమేనచభగవత్పదాభిమతకేవలాదైవతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యైవప్రామాణికత్వేన స్ఫుటంప్రతీయమానతయాపునస్తదవధారణాయగ్రన్ధారం భోవ్యర్థ ఇతిచేత్సత్త్వం తథాపి॥ అనన్తః ప్రథమంరూపం లక్ష్మణస్తుతతఃపరం । బలభద్రస్త్రుతీయంతుకతాకశ్చిద్భవిష్యతి॥ ఇత్యాదినారామానుజాచార్యాణాం శేషావతారరూపత్వావగమేన “భగవద్బోధాయ సకృతాం విద్వత్త్వాం బ్రహ్మసూత్రవృత్తిం పూర్వాచార్యాససంచిషీపుః తస్మత్తానుసారేణసూత్రాక్షరాణివ్యాఖ్యాస్యన్తే” అథాతోబ్రహ్మజ్ఞానా॥ ఇతి॥ తద్భాష్యసప్తర్థేణ తద్భాష్యస్యబోధాయనవృత్తి మూలకత్వావగమేనచ రామానుజాచార్యాభిమతార్థ ఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వం ప్రతీయతే॥ తథా । ప్రథమోహనుమాన్నామద్వితీయోభీమసేనకః॥ పూర్ణప్రజ్ఞస్త్రుతీయస్తు భగవత్కార్యసాధకః॥ ఇత్యాదినామధావచార్యాణాం వాయ్వవతారరూపత్వావగమేన తదీయభాష్యస్యతస్మత్ప్రసిద్ధబ్రహ్మతర్కమూల రామాయణాది మూలకత్వావగమేనచ మధావచార్యాభిమతార్థఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వం ప్రతీయతే॥ తథా॥ భట్టభాస్కరయాదవప్రకాశ శ్రీకణ్ఠాచార్యాదీనామపితత్తస్మత్ప్రసిద్ధవచనావగతతత్తద్దేవతావతార రూపత్వేనతదీయభాష్యాణాంతత్తస్మత్ప్రసిద్ధప్రమాణమూలకత్వావగమేనచ భట్టభాస్కరాదభిమతార్థ ఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వంప్రతీయ

తేతథాచాపరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకానేకభాష్యద్రష్టాణాం మస్తమతీ
నాం వ్యాసతాత్పర్యవిషయేఽర్థేసంశయసంభవేన తన్నిధారణామై
త్సంగింభారమ్భస్యేచితత్వేనచై యర్థశఙ్కాననకాశః॥

అతైస్సంసతివిచార్యతే । సూతసంహితాబోధాయనవృత్త్యాదీ
నాం తస్మాల్లభామ్యాణాంచ వ్యాసతాత్పర్యవిషయేఽర్థేసర్వేషాం
ప్రామాణ్యంఉతప్రామాణ్యం అథనైకస్యైవప్రామాణ్యమితత్త్రి
యదిసర్వేషాంప్రామాణ్యం తదావస్తునోనానాయాపతాపత్తిః । నచైత
త్సంభవతివిరోధాత్ । యదిచసర్వేషామప్రామాణ్యంతదాతాదృశభాష్య
ప్రతిపాద్యభేదాభేదాద్యన్యతమావశ్యతాత్పర్యక శ్రుతిసూత్రాణామప్య
ప్రామాణ్యపత్త్యావేదాస్తశాస్త్రీచ్ఛేదప్రసజ్గః । అతఏకస్యైవప్రామా
ణ్యమితిత్వతీయకల్పేఽవశిష్యతేతచ్చప్రమాణమిదమేవేతికేనాప్యవధా
రయితుంనశక్యతే । నచభగవత్పాదభట్టభాస్కరయాదవప్రకాశరామాను
జమధ్వశ్రీకణ్ఠాదిభాష్యగ్రన్థాస్పర్యాలోచ్య పూర్వమీమాంసాన్యాయో
చోద్బలితతత్తద్భాష్యోపక్రమోపసంహారాదిషష్టిధతాత్పర్యలింగేద్యు
పేతశ్రుతిసూత్రస్వరస్యబలాబలానుసారేణాయమేవాగ్ధో వ్యాసతాత్ప
ర్యవిషయఇత్యన్యవసాతుంశక్యత ఇతితత్త్రిప్రపాదకభాష్యమేవప్రమాణ
మితివాచ్యంఉక్తతాత్పర్యలింగా ద్యుపేతశ్రుతిసూత్రస్వరస్యబలాబలా
నుసారేణైవ సకలభాష్యేషుస్వస్వాభిమతార్థవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇ
తినిర్ణీతత్వేనతత్త్రివిశిష్యబలాబలనిశ్చయాసమ్భవాత్ । నచాస్మదాదిభి
రేవయుక్తిశ్రుతిస్వరస్యబలాబలానుసారేణాయమేవాగ్ధో వ్యాస తాత్ప
ర్యవిషయఇత్యన్యవసాతుంశక్యతఇతివాచ్యం । తత్త్రికింయుక్తిమాత్రబలే
నాయమేవాగ్ధో వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతినిర్ణయః క్రియతఇత్యుచ్యతే । ఉ
తశ్రుతిమాత్రబలేనయుక్తిసహకృతశ్రుతిబలేనవానాద్యోహృద్యః । విక
ల్పాసమాత్వోత్తత్త్రికిముపక్రమోపసంహారాదిరూపయుక్త్యవ్యాస
తాత్పర్యనిర్ణయః క్రియతఇత్యుచ్యతే । ఉతానుమానవిశేషరూపయుక్తి
మాత్రబలేనపరతత్త్వస్వరూపనిర్ణయతద్వారా సవవాగ్ధో వ్యాసతాత్ప

ర్యవిషయ ఇత్యధ్యవసాతుం శక్యత ఇత్యుచ్యతే । నాద్యః।ఉపక్రమో
 వసంహారాదిరూపయుక్తైశ్శ్రుతి సహకారిత్యేనత్యతీయకల్పాభేద పర్యవ
 సన్నతయాయుక్తిమాత్రేణేతిసక్షోభితేరేవాసమ్భవాత్ । అస్యపక్షస్యప
 త్యమాణత్యతీయపక్షదూషణేనై వదూషితప్రాయత్వాచ్చ । నద్వితీయః ।
 నై షాతరేణమతిరపసేయూ॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాత్ ॥ యత్నేనానుమి
 తోవ్యర్థః కుశలైరనుమాతృభిః । అభియుక్తతరైరన్యైరన్యధైప్రాపపా
 ద్యతఇతి శ్రుతిసూత్రాభియుక్తవచనైర్వేదానైకసమధిగమ్యపరతత్త్వ
 నిర్ణయేయుక్తిమాత్రోపాయస్య నిరాకృతత్యేనతద్వాసపవాధోవ్యా
 సతాత్పర్యవిషయ ఇత్యధ్యవసాతుం శక్యత ఇత్యస్యశశవిషాణకల్పత్వా
 త్ । నాద్యద్వితీయః । అహంబ్రహ్మస్మితత్త్వమసి । అయమాత్మాబ్ర
 హ్మ । ఇత్యాద్యభేద శ్రుతీనాం।పృథగాత్థానం ప్రేరితారంచమత్వాద్వా
 సుపక్షా । ఇత్యాదిభేదశ్రుతీనాంచతుల్యతయావిద్యమానత్యేన శ్రుతి
 మాత్రబలేనాయమేవాధో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతినిర్ణయాసమ్భ
 వాత్ । అతపవపూర్వమేవైదాహృతం।వేదాంతార్థస్తుసర్వేషాం నానాభా
 తినవైకధా।అతస్తేనకథం బ్రహ్మజానాత్యల్పమతిః పుమానితి॥ నాపిత్య
 తీయః।ఉపక్రమోవసంహారాదిరూపయుక్తి సహకృతశ్రుతిబలేనై వతత్త
 ద్భాష్యేషు సకలభాష్యకానైస్సప్తస్వాభిమతార్థసవ్యాసతాత్పర్యవిష
 య ఇతి నిర్ణీతత్యేనతాదృశభాష్యాది గ్రంథాన్పర్యాలోచ్యాన్ప్రదాద్యపే
 త్తయాసర్వజ్ఞైః ప్రాచీనగ్రంథకానై రపియుక్తిసహకృతశ్రుతిబలేన ప్రతి
 వాదివాక్తృమ్భసపూర్వకం సకలజరహృదయశ్శమతయాయమేవాధో
 వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యవధారణస్యాకృతత్యేనచ స్వస్యమతాభిమా
 న సంరంభవిజృంభితోద్భోషమాత్రప్రయోజనైః కింభిదైరస్మదాదిభి
 రేవయుక్తిసహకృతశ్రుతి బలేనాయమేవాధో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ
 ఇత్యధ్యవసాతుంశక్యత ఇత్యస్యభాన్తి విలసితత్వాత్ ॥

నన్వేవంసతివ్యాసతాత్పర్యవిష యాభూతార్థనిర్ణయకుతూహల
 స్యపురుషధారేయస్య ప్రభుశిరోమణేస్సభామాగత్యైకాదినప్రభృతిమా

సావధిదైవితాదైవిత విచారేసతితత్పక్షయోర్మధ్య ఏకస్యప్రామాణ్య
మితమధ్యస్థముఖేన నిశ్చిత్యతస్మత్ప్రవేశ ఏవాగ్రీక్రియత ఇతివత్ప్రతివలం
బనపూర్వకం సమయబంధం కృత్యాతత్పక్షప్రవిష్టమధ్యస్థవిద్యత్సన్నిధా
నబలేనాస్మదాదిభిరేవయుక్తిశ్రుతిస్వారస్యబలాబలానుసారేణాయ మే
వాగ్ధోవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇత్యధ్యవసాతుంశక్యత ఇతిచేన్న । ఉక్తప్రభు
రేవమర్లభః । తల్లాభేఽపివక్ష్యమాణీత్యమధ్యస్థస్యైవాభావేన తత్స
న్నిధానేపరతత్త్వంనిర్ణీయత ఇత్యస్యప్రతిష్ఠామాత్రత్వాత్ । అత్రమధ్య
స్థత్వంనామవాదిప్రతివాద్యభిమతపక్షవ్యయేపిస్యపక్షత్వాభిమానసూన్య
త్వేనతితత్పక్షయోర్బలాబల నిర్ణయకుశలత్వమితివక్తవ్యం । ఏతచ్చబా
హ్యమతప్రవిష్టానాం సమ్యవతీత్యుచ్యతే, ఉతకపిలాదితస్త్రిప్రవిష్టానాం
సంభవతి, ఆహూస్విద్యేదాస్తశాస్త్ర ప్రవిష్టానామేవసమ్యవతీత్యు
చ్యతే । నాద్యః । బౌద్ధార్హతచార్యాకాది బాహ్యమతప్రవిష్టానాం
వేదాప్రామాణ్యవాదిత్వేనోపనిషదధ్యయ నాభావప్రయుక్తతస్థతో
పక్రమోపసంహారాది షడ్విధతాత్పర్యలింగస్వారస్యబలాబల నిర్ణ
యసామాన్యభావేనతేషాం మధ్యస్థత్వప్రసక్తేరేవాభావాత్ । వేదా
క్షరశ్రవణేష్య నధికారిణాం తేషాం నికటవేదాస్తవిచారస్యప్రత్య
వాయకరత్వాచ్చ । తదుక్తంగాతమధ్యే । అథహాస్యవేదముపశు
ణ్వితస్త్రిపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణం ఉదాహరణేజిహ్వోచ్ఛేదః
ధారణేశరీరభేదఇతి నద్వితీయః । కపిలకణాదౌజాతమాది తస్త్రిప్రవిష్టా
నామిదానీంకుత్రాప్యదర్శనేన తేషాంమధ్యస్థత్వకల్పనస్యాభిత్తిచిత్రాయ
మాణత్వాత్ । శివానేకత్వప్రపంచసత్యత్వపరక్షేత్రజ్ఞభేదవాదాద్యభిమా
నేనపక్షకాంతియూతేషామూర్ఖోక్త మధ్యస్థత్వస్యాత్యంతాసగ్గతత్వా
చ్చ । నాపితృతీయః । వేదాస్తశాస్త్రప్రవర్తకానేకభాష్యకారమతప్రవిష్టై
షుభగవ త్పాదరామానుజమధ్వశ్రీకణ్ణమతచతుష్టయప్రవిష్టానామేవవి
ద్యమానతయాతేషామపిపరస్పరవిరుద్ధభేదాభేదాస్య తరకోట్యవలంబనేన
తదుభయవాది సంప్రతిపన్నపూర్వోక్తమధ్యస్థత్వస్యగగనకుసుమాయ

మానత్వాత్ । వాదిప్రతివాదిజ్ఞానతారతమ్య నిర్ణయమాత్రప్రయోజనవ్యాపారేచరితార్థతయాతత్త్వనిర్ణయ పర్యస్త ప్రయోజనవ్యాపారే తేషామృరమ్పరాప్రాప్తగురూపదిష్ట్యుపమతహాని ప్రయుక్తదురాగ్రహస్యనివారయితుమశక్యత్వాచ్చ । అతఏవవాదిదౌర్బలంవినానమతదౌర్బమిత్యాభాణకోపిసమ్పనీపద్యతే ॥

యద్యేవంయుక్తిమాత్రబలేనవాశుక్తిమాత్రబలేనవాయుక్తిసహకృతశుతిబలేనవామధ్యస్థవిద్వత్సన్నిధానబలేనవాతత్త్వద్వాదిమాత్ర సమ్ప్రతిపన్నకూటసాక్షివాక్యసదృశసూతనం హితాబోధాయనవృత్త్యాద్యనుగృహీతభగవత్పదరామానుజాదిభాష్యగ్రంథపర్యాలోచనయావా । అయమేవాఢోవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతికేనాప్యనధారయితున్నశక్యతే । తస్మాత్ప్రయావాయ మేవాఢోవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి కథమవధార్యతఇతిచేత్ ॥

ఉచ్యతే । యథాశ్చోతభాష్యేహరిహరయోర్మధ్యేకస్యసత్త్వాశ్రయత్వమితిసంశయేనతి । స్యాన్మాగధద్రావిడవేనరఞ్చక్రమేణవైసత్త్వవిజస్తమాంసి । మహీసురోద్విపత్తివైశ్యకాస్తేహరిర్విధాతాహర ఆదిదేవ ఇతి మధ్యస్థశిల్పశాస్త్రీచనబలేన విస్తోరేవసత్త్వాశ్రయత్వమితి వేదాంతాచార్యేణ ప్రతిపాదితం । యథావాచతుర్వేదతాత్పర్యసద్భిహేశివనారాయణయోర్మధ్యేకస్యసమశ్లేషిత్వమితి సంశయేనతి ॥ వజ్రీణ్యాముద్రయాశక్రంఽద్మిన్యాదర్శయేద్విధిం । శంఖన్యాకేశవంసుద్రం శిరస్యశ్చలిముద్రమీ ॥ ఇతి మధ్యస్థభరతశాస్త్రీచనబలమనుసృత్యయీ శంఖనిభవతిశక్రజ్వరవజ్రచీమముద్రాచయాకమలనిభరతోపదిష్టా తాభిర్భవంత్యభిరయావిబుధాంతరాణాం మాళిస్పృశాకరపుటాశ్చలిముద్రయాతే ॥ ఇత్యనేనశివస్యేవసమశ్లేషిత్వమితి సుదర్శనాచార్యేణ ప్రతిపాదితం । తద్వ్యక్తత్రావి పూర్వోక్తభగవత్పాదరామానుజాద్యనేక భాష్యకారాద్యభిమతాఢానాం మధ్యేకస్మిన్నస్థే వ్యాసతాత్పర్యమితిసంశ

యేనతి తన్నిర్ణయాకాంక్షాయా మస్మదాదీన్పుతిమధ్యస్థత్వేనసమ్మితి
 పన్నకపిలకణాద గౌతమపతంజలి జైమినితన్త్రేషు సూత్రభాష్యవార్తిక
 వృత్తిగణేషు పాశుపతపాశ్చరాత్రబౌద్ధార్థతచార్యాకతన్త్రేష్వప్యుక్తరీ
 త్యాదశతన్త్రేషు యావత్పరమతంననిరాక్రియతే తావత్సమతమ
 ప్రతిష్ఠితంభవతితన్యాయేన స్వమతస్థాపనాయపరమతనిరాకరణ ప్రస్తావే
 కపిలకణాదాదిభిః కేవలాదైవతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతిమత్వాఽ
 నూద్యనిరాకృతత్వేనత దేవాదైవతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి నిశ్చీ
 యతే॥ తదుక్తం గౌతమమహర్షిణా॥విప్రతిపత్తౌ సాక్షీనిమిత్తాసత్యవ్యవ
 స్థా ॥ఇతి॥ అతస్తత్ప్రతిపాదకశ్రీమత్సుత సహితామూలకభగవత్పా
 దభాష్యమేవ ప్రమాణమితిపర్యవసితమితి ॥

ననుజీవానేకత్వప్రపాశ్చసత్యత్వపరత్వేత్రజ్ఞ భేదవాదాద్యభిమానే
 న కపిలకణాదగౌతమప్రభృతీనాంమధ్యస్థత్వంనాన్తీతిపూర్వముక్తేవదా
 నీన్తేమామవిద్యమానం! మధ్యస్థత్వమగ్నేకృత్యతదనువాదబలాదయమేహ
 ణ్ణోవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి స్వనచోవ్యాహతిరితిచేన్నకపిలకణాదాదీ
 నాం భేదాభేదప్రతిపాదకశ్రుత్యర్థవిచారేమధ్యస్థత్వాభాషేపితేహంవ్యాస
 మతానువాద తన్నిరాకరణపూర్వకస్వమతస్థాపనాయవ్యాససిద్ధాన్తస్యా
 వశ్యంజ్ఞాతవ్యత్వేనతత్సిద్ధాన్తేస్వయంత్యాభిమానశూన్యత్వేనచ వ్యాసతా
 త్పర్యవిషయీభూతార్థవిచారేమధ్యస్థత్వ సంభవేనస్వనచోవ్యాహతిశ
 జ్ఞానవకాశాత్॥నచాన్తీగ్రంథేకపిలాద్యనువాదరూపయైకీ బలేనాయ
 మేవాణ్ణోవ్యాసతాత్పర్య విషయఇతినిశ్చయసంభవేకస్యాపి భాష్యగ్రం
 థాదాప్రవృత్తిర్నస్యాదితివాచ్యం । తస్యైవనిషదంపురుషంపృచ్ఛామి॥
 నావేదవిన్మనుతేతంబృహత్సమిత్యాదిశ్రుత్యాషష్టిభతాత్పర్య లింగాద్యు
 పేతశ్రుతిబలేనైవ పరతత్త్వనిర్ణయకర్తవ్యఇత్యర్థస్యవ్యాసతాత్పర్యవి
 షయత్వేన తదగ్రప్రతిపాదకసూత్రభాష్యాదిగ్రంథర్యాలోచనేనైవ త
 న్నిర్ణయస్య కర్తవ్యత్వేనతత్ప్రతిభగవత్పాదభాష్యగీత్యాతన్నిర్ణయాయు
 క్తః, రామానుజ మధ్యవ్రీకణ్ణాదిభాష్యగీత్యానేతివాదివిప్రతిపత్తిరూప

సంశయేప్రాప్తే కపిలాద్యనువాదోపాద్యులతభగవత్పాదభాష్యోపక్ర
మోపసంహారాదిషడ్విధతాత్పర్యలింగాద్యుపేతశ్రుతిబలేనైవతిన్నిర్ణయో
య క్త ఇతిసర్వేషాంభాష్యగ్రంథాదాప్రవృత్తేస్సమ్భవాత్ ||

తత్త్రియథావేదాంతశాస్త్రే | రచనానుపపత్తేశ్చనానుమానం || ఇ
త్యాద్యధికరణేషు భగవతావ్యాసేనసాంఖ్యమతనిరాకరణంకృతం | తద్వ
త్సాంఖ్యతత్త్వేఽపిభగవతాకపిలేనవేదాంతశాస్త్రాభిమతకేవలాదైవత
భేదాపాధికత్వప్రపञ్చానిర్వచనీయత్వాద్యనువాదపూర్వకం నిరాకర
ణంకృతం | తథాహిసాంఖ్యశాస్త్రేప్రథమాధ్యాయః ||

సూ || “నావిద్యాతోష్యవస్తునాబద్ధాయోగాత్ || ౨౦ || వస్తు
త్వే సిద్ధాంతహానిః || ౨౧ || విజాతీయదైవితాపత్తిశ్చ || ౨౨ || విరుద్ధో

ఇహఖిలు గ్రంథసాంఖ్యాదిదర్శనాంతరగతాని | వేదాంతదర్శన
గతానిచబహునిసూత్రాణ్యుదాహృతాని | తేషాంసుఖనార్థావబోధా
యతత్త్వతానుసారిశీవ్యాఖ్యానంక్షీప్రాల్లిఖ్యతే”

తత్త్రిసాంఖ్యసూత్రాణ్యేతాన్య నిరుద్ధేనవృత్తికృతేంద్రం వ్యా
ఖ్యాతాని ||

అథావిద్యయాతస్యబంధోభవిష్యతీత్యతః | నావిద్యాత ఇతి ||
౨౦ || అవిద్యాహివిద్యాప్రాగభావఃప్రధ్వంసాభావోవాడభయథాప్య
వస్తు | నచావస్తునావస్తునతత్త్వసంభవతిబద్ధః | తస్మాదవిద్యయాబద్ధ
ఇతివ్యపదేశమాత్రంసతత్త్వం || ౨౦ || విద్యాతోఽన్యాఽవిద్యావస్తు
యాతాభవిష్యతీత్యతః || వస్తుత్వే ఇతి || ౨౧ || అస్తాకంతావదవిద్యా
యాస్సద్రూపత్వేనాశాభావాదనిర్మలః | అదైవతినాంత్యవిద్యానతా
త్తివ్రీక్ | దైవతవాదినాంత్యనాదేర్వస్తుభూతస్యనాశాభావాదుపదేశాన
ర్థక్యం || ౨౧ || దూషణాంతరమాహ || విజాతీయేతి || ౨౨ || యద్యవి
ద్యావస్తుభూతా అనాదిస్తదానిత్యైతత్తుల్య | అనాత్మత్వేవిజాతీయ
దైతత్వం || ౨౨ || అథాన్యవదార్థానామీదృశీగతిః | అవిద్యాతువస్తు

భయరూపాచేత్ ॥౨౩॥ నతాదృక్పదాధాప్రతీతేః ॥౨౪॥ తత్రైవ
ఉపాధిభేదేవ్యేకస్యనానాయోగకాశస్యేనఘటాదిభిః ॥౧౫౦॥ ఉపాధి
ర్భిద్యతేనతుతద్వాత్ ॥౧౫౧॥ ఏవమేకత్వేనపరివర్తమానస్యనవిరుద్ధధ
ర్మాధ్యాసః ॥౧౫౨॥ అన్యధర్మత్వేనారోపాత్తత్తిద్ధిరేకత్వాత్ ॥౧౫౩॥
నాదైవతశ్రుతివిరోధోజాతిపరత్వాత్ ॥౧౫౪॥ విహతబద్ధకారణస్య

భూతానాదిరపివినంత్యతీత్యాహ ॥ విరుద్ధేతి ॥ ౨౩ ॥ అన్యోన్యవి
రుద్ధరూపా అనాదిరపినాశాత్ప్రాగభావరూపా ॥ ౨౩ ॥ ఉత్తరమాహ ॥
నేతి ॥ ౨౪ ॥ సకుత్యాపికేనాపితాదృక్పదాధాప్రతీతః ॥ ౨౪ ॥

పరమతమాశంకతే ॥ ఉపాధీతి ॥ ౧౫౦ ॥ యథాఏకమాకాశం
ఘటాద్యుపాధిభిర్వాచ్యమేనస్తేఘటాకాశంసప్తమితివ్యపదిశ్యతే । తథాఏ
కాత్మవత్కేవేదేహవచ్ఛేదాత్తన్నాశే ఆత్మానప్తశతివ్యవదేశమాత్రం
నానాత్మవత్కేవ్యన్యథాఆత్మసానిత్యత్వాత్సంజన్మమరణవ్యసంస్థేతి ॥
౧౫౦ ॥ సమాధానమాహ ॥ ఉపాధీతి ॥ ౧౫౧ ॥ ఉపాధిర్భిద్యతేన
చాన్యనాశాదన్యత్రనాశవ్యవహారఃఅతిప్రసంగాత్ । ఏకాత్మవత్కేవవ్య
క్తఏవవిరుద్ధధర్మాధ్యాసఃఏకస్యబద్ధమోక్షాభావాత్ । ఆకాశస్యతుఘా
మాదియోగాయోగావవిరుద్ధా సంయోగస్యావ్యాప్యసృష్టిత్వాత్ ॥
౧౫౧ ॥ ఎతేనకింస్యాదిత్యతతహ ॥ ఏవమితి ॥ ౧౫౨ ॥ నవిరుద్ధధర్మా
ధ్యాసోభవతి ॥ ౧౫౨ ॥ అన్యధర్మస్యాప్యన్యత్రారోపోద్భవఃయథాప్ర
కృతేకర్తృత్వంపురుషేఅన్యత్రేత్యతతహ ॥ అన్యధర్మత్వేతి ॥ ౧౫౩ ॥
పురుషకర్తృత్వంభ్రాంతం । అత్రపురుషాకర్తృత్వస్యసత్యత్వాత్ । ఆ
రోపస్యాసత్యత్వాత్ । నచసత్యాసత్యయోగసంబంధస్తాత్త్వికోభవతి ।
అసంగిత్వాదాత్మనౌనజన్మమరణాదిసంభవతి ॥ ౧౫౩ ॥ ఏవంచశ్రు
తివిరోధస్యాత్ ॥ ఏకమేవాద్వితీయం । నేహనానాస్తికించన । మృ
త్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియథానానేతిపశ్యతీత్యతతహ ॥ నేతి ॥ ౧౫౪ ॥

దృష్ట్యాతద్రూపం ||౧౫|| నాస్థదృష్ట్యాచక్షుష్కతామనుపలభ్యః ||
 ౧౫౬|| వామదేవ (వాదిస్తుక్తో) (ముక్త్యాపి) నాద్వైతం ||౧౫౭|| అనా
 దావద్యయావద్భావాద్భవిష్యదప్యేవం ||౧౫౮|| ఇదానీమివసర్వత్రనాత్య
 స్త్రైచ్ఛేదః ||౧౫౯|| పశ్చిమాధ్యాయే || నావిద్యాశక్తియోగోనిస్స

వ్యక్తం | నను అనెకాత్మవాదినోపైకస్యాత్మనోబంధమోక్షేవిరుద్ధావి
 త్యతలహ || విదితేతి || ౧౫౫ || విదితంబంధకారణమ్ | ప్రకృతిపురుషవివేకా
 దర్శనంయస్యోస్యదృష్ట్యావివేకజ్ఞానేనతద్రూపం కైవల్యరూపం | వివేకా
 దర్శననిమిత్తబద్ధసాత్వికః | దర్శనాదదర్శనంనివర్తత్యతియుక్తిః ||
 ౧౫౫ || ఏవంచైకాత్మపక్షేఏవన్యాయ్యంపశ్యమః | ననానాత్మపక్షా
 త్యత్రాహ || నెతి || ౧౫౬ || అన్ధాసపశ్యతీతిచక్షుష్మానపికిన్నాపలభ
 తేనానాత్మవాదినామనెకన్యాయాస్సస్తీత్యర్థః || ౧౫౬ || ఇతోపినానా
 త్త్వసగత్యాహవామదేవేతి || ౧౫౭ || పురాణాదాశ్రితంవామదేవైశ్చాము
 క్తశ్చకోముక్త్యత్యాది | యద్యేకేపవాత్తాపకముక్తైసర్వముక్తైభేద
 శ్చుక్తిభాధస్స్యాత్ || ౧౫౮ || నానాత్మపక్షేఅనాచాసంసారేకదాపికోపిము
 చ్యత్యతిక్రమేణసర్వముక్తైసర్వశూన్యతాస్యాత్ | ఏకాత్మపక్షేతుఉ
 పాధివిగమసవమోక్షాత్త్యతలహఅనాదావీతి || ౧౫౮ || అనాచాసం
 సారేఅద్యయావత్ శూన్యతాయా అదర్శనాద్భవిష్యతిముక్తిరితిపక్షేనా
 స్తిప్రమాణం || ౧౫౯ || సమూహానాంతరమాహఇదానీమితి || ౧౫౯ ||
 అనంతత్వాదాత్మనాంక్రమేణముక్తిరపిస్యాత్ | సంసారోచ్ఛేదోపిస
 న్యాత్ | ఇదానీమివసర్వత్రభవిష్యత్కాలేపిముక్తిభేదవిష్యతీతిననా
 త్యంతోచ్ఛేదస్స్యాత్ | ప్రవాహనిత్యత్వాత్ | ఉపాధివిగమోమోక్ష
 ఇతిపక్షేపిసర్వశూన్యతాప్రసంగఇతితుల్యోపయోగః | యథానానాత్మ
 నాంక్రమేణముక్తైసర్వోచ్ఛేదః | తథాసర్వకర్మోచ్ఛేదేసర్వోపాధినాశా
 త్ జగత్ శూన్యంస్యాత్ | అథఉపాధీనామనంతత్వాన్నశూన్యతానానా
 త్యపక్షేపితుల్యత్వం | తథాచ || శ్లో || అతఏవహివిద్వత్సుముచ్యమానే
 షుసంతతం | బ్రహ్మాండజీవలోకానామనంతత్వాదశూన్యతా || ౧౬౦ ||

జస్య ||౧౩|| తద్యోగేతత్పిథావన్యోన్యాశ్రయత్వం||౧౪|| నబీజాఙ్క-
రవత్సాదిస్సంసారశ్రుతిః||౧౫||విద్యాతోఽన్యత్వేబ్రహ్మబాధప్రసక్తిః||
౧౬|| అబాధేనైష్కల్యం ||౧౭|| విద్యాబాధ్యత్వేజగతోఽప్యేవం ||౧౮||
తద్రూపత్వేసాదిత్వం||౧౯||తత్తైర్వివేకానిర్వచనీయస్యతదభావాత్||౨౦||

అవిద్యాయోగాదాత్మనఃకర్తృత్వమితికేచిత్తత్రాహ || నేతి ||౧౩||
వ్యక్తం || దూషణాస్తరమాహ || తద్యోగఇతి || ౧౪ || అవిద్యయా
వినానస్పృహిః | స్పృహ్యవినానావిద్యేత్యన్యోన్యాశ్రయత్వం ||౧౪|| అ
నాదిత్వాద్బీజాంకురవన్నాన్యోన్యాశ్రయత్వమిత్యాహ ||నేతి||౧౫||భవే
దేవంయద్యనాదిస్సంసారః | కింతుసాదిస్సంసారః | శ్రుతిశ్చ | విశ్వతశ్చ
శురుతవిశ్వతోముఖోవిశ్వతోబాహుతరువిశ్వతస్పాత్ | సంబాహు
భ్యాంధమతినంపతతైర్ద్వైవాభూమిజనయద్దేవపకః | తస్మాత్ప్రళయే
ప్రవాహవిచ్ఛేదఇతి ||౧౬|| అవిద్యాస్వరూపమాహ|| విద్యాతదైతి||౧౭||
విద్యాతోఽన్యత్వే బ్రహ్మణోఽన్యవిద్యాత్వంస్యాత్ | తతశ్చబ్రహ్మత్వ
బాధఇతి || ౧౮ || యుక్త్యంతరమాహ || అబాధఇతి||౧౯|| యదివిద్య
యాఅవిద్యానబాధ్యతేవిద్యేవనభవిష్యతీతి ||౧౯|| బాధ్యతవేత్వత్రా
హ || విద్యేతి||౧౯||జగతోఽన్యవిద్యాత్వం||౧౯||అస్తిజగతోఽన్యవిద్యాత్వ
మిత్యత్రాహ|| తద్రూపత్వఇతి||౧౯|| అనాదిరియమవిద్యాజగతస్తద్రూ
పత్వేఅవిద్యాయాస్సాదిత్వం||౧౯||వేదాన్తిమతందూషయతి||నేతి|| ౨౦||
ఇదంరజతమిత్యసత్వేఽపరోక్షజ్ఞానాభావాత్ | సత్యత్వేబాధాభావాత్ |
అతస్సదసద్విలక్షణానిర్వచనీయత్వం| తథాచ||ససత్వేబాధసంవిత్తిర్నభా
నమసతోపిచ | నద్వయాత్మవిరుద్ధత్వాదతస్తత్వాంతరంకుతః || మా
యామయత్వసిద్ధాతుప్రపంచస్యప్రమాణతః | ప్రత్యక్షాదిప్రమాణా
నాంప్రామాణ్యం వ్యావహారికం|ప్రమాణభావంభజతేబాధనైధుర్యహే
తుతః|తస్మాన్మాయామయత్వేపియుక్తాబ్రహ్మణిమానతా| అద్యైతాగ
మవాక్యానామితితావద్యన్యసిత్తిం||తన్న|| ఇదంరజతమిత్యనేనైవనిర్వచ
నీయత్వాత్ | నసన్నాసన్నిత్యనిర్వచనీయత్వేననిర్వచనాచ్చ || ౨౦ ||

తత్రైవ । నాదైవతమాత్మనోలిక్తా తద్భేదప్రతీతే ॥౬౧॥ నానాత్మ
నాపిప్రత్యక్షబాధాత్ ॥ ౬౨॥ నోభాభ్యాం తేనైవ ॥ ౬౩॥ అన్యపరిత్వ
మవివేకానాంతత్త్రి ॥౬౪॥ నాత్మావిద్యానోభయం జగదుపాదానకార
ణం నిస్సజ్జత్వాత్ ॥౬౫॥ నైకస్యానన్దచిద్రూపత్వేద్వయోచ్ఛేదాత్ ॥౬౬॥

ఏకపవాత్మా । తథాచ ॥ సితసీలాదిభేదేనయథైకందృశ్యతేనభః । భా
స్తదృష్టిభిరెవాత్మాతథైకస్సస్పృశకకృశక ॥ తన్నిరాకరోతి ॥ నేతి ॥
౬౧ ॥ జరామరణాదిలింగనియమాత్ । పూర్వప్రసేధవదుక్తం । ఇదా
సీంసాధ్యత ఇత్యపేనరుక్త్యం ॥ ౬౧ ॥ మాభూత్సజాతీయాదైవతం । అ
నాత్మానోభవిష్యంతిఘటాదయస్తుత్రయాసా ఇతివిజాతీయాదైవతం
భవిష్యతీత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥౬౨॥ నలనాత్మనాఘటాదినాత్ర నఏకత్వం
ఘటాదీనాం బాహ్యత్వేనభేదదర్శనాత్ । ఏకత్వేఘటాదీనామాత్మత్వం
ఆత్మనశ్చపరిణామిత్వమితి ॥ ౬౧ ॥ సజాతీయవిజాతీయాదైవతంభవిష్య
తీత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ ౬౩ ॥ అబాధితప్రత్యయేనైవభేదదర్శనాత్ ॥
౬౩ ॥ ఏవమదైవతశ్చైతివిరోధఇత్యత్రాహ ॥ అన్యేతి ॥౬౪॥ అన్ధానాంత
చ్ఛ్చైతేరన్యపరత్వంసామాన్యపరత్వం ॥ ౬౪ ॥ ఏకాత్మవాదినాంజగదు
పాదానకారణమపినాస్తీత్యాహ ॥ నేతి ॥౬౫॥ కూటస్థత్వాన్నాత్మా
కారణంఅవిద్యానాంఅసత్యత్వాన్నకారణత్వం సత్యత్వేలదైవతహానిః ।
సంబంధాభావాన్నోభయంకారణం ॥౬౫॥ చిదానందరూపత్రైత్యత్రా
హ ॥ నేతి ॥౬౬॥ ఆనందస్సుఖంచిత్ జ్ఞానం । ఆనందచిద్రూపత్వేదైవతత్వా
పత్తిః । నచానందోనవిషయజంసుఖంచిత్త్వాన్నత్తిజ్ఞానంకింత్వన్యదేవా
తాకికమితివాచ్యంఅతాకికత్వేనప్రామాణికత్వాత్ । ప్రామాణికత్వే
ప్రమాణసత్వేనైవదైవతత్వం । కించాత్మనానందరూపత్వమానంద
ధర్మత్వంవా । ఆనందధర్మత్వేదైవతత్వాపత్తిః । నిర్గుణత్వాదిశ్రుతివి
రోధశ్చ । ఆనందరూపత్వేనసారావస్థాయాంకథమానందోనానుభూయ
తే । అవిద్యాతిరోధానాదితిచేదమూర్తత్వాదవిద్యానానతయాకుడ్యవ
త్తిరోధానసంభవః । అథాభిధవస్తిరోధానశబ్దార్థః । నిత్యస్యవిభుసో

తత్త్వైవ । నానద్వాభివ్యక్తిక్రుక్తిర్నిర్ధర్మత్వాత్ ॥ ౭౪ ॥ వష్టా
భ్యామై ॥ ఉపాధిశ్చేత్తత్సిద్ధాపునర్దైవతం ॥ ౪౬ ॥ ద్వాభ్యామపి
ప్రమాణవిరోధః ॥ ౪౭ ॥ ద్వాభ్యామప్యవిరోధాన్నసూర్యము త్తరంచ

నాభిభవః । అవిద్యామూమిధ్యాత్వాదాత్మనస్సత్యత్వాన్నానయోస్సం
బంధః । వస్తవనస్తునౌస్సబంధాభావాత్ । సంబంధేవానిస్సంగాది
శ్రుతివిరోధః । ఆనందానుభవేవ కర్మకర్తృవిరోధః । కించానందాత్మ
కత్వేకింప్రమాణంకింప్రమాణానుసరణేనస్వయమేవప్రమాణరూపత్వా
దాత్మన ఇతిచేత్తన్న ప్రమాణవ్యనస్థాంప్రమేయస్వీకారాత్ । ప్రమే
యాభావాత్కింప్రమాణేనపరిచ్ఛేత్తవ్యం । ప్రమిత్త్యపధానాభావా
త్ప్రమాణత్వమేననాస్తి । చిద్రూపత్వంచనానందరూపత్వంద్వయోర్భే
దాత్ । తయోరతాకికత్వేనాభేదసిద్ధిరిత్యపి న । అతాకికత్వేనైవవ్యాప్తి
గ్రహణాభావాత్ । తతోనాత్మనౌద్విరూపత్వమితి ॥ యదిచముక్తా
వానందోనానుభూయతేకింతేన । అనుభూయతేచేదనుభవిత్రనుభవా
సుభవనీయావాచ్యాః । యథాచయావద్దేహభావిత్యేనాత్మసాక్షాత్కా
రాదపిసమాధిరిత్యవ్యతేదేహపాతానంతరమాత్మనఃస్థితిరితిక్వసమాధిః ।
తథాచసమాధానకలమఃఖనివృత్తైరానందలాభఇత్యభిమన్యతే । దేహభా
వాత్సమాధినాశేక్వాచందానుభవః । ఏవంచముక్తావానందానుభవో
భ్రాంతి ఇతి ॥ ౬౬ ॥ ఆనందాభివ్యక్తిక్రుక్తిరితద్దృషయతి ॥ నేతి ॥ ౭౪ ॥
ముక్తేధర్మధర్మిభావాభావాత్సాలభివ్యక్తిఃకింసర్వదాస్తి । సంసారద
శాయామపిముక్తిప్రసంగః । అథముక్తేక్రియతే । కార్యభావస్యావశ్యం
నాశాత్పునరనిష్ఠా ఇతి ॥ ౭౪ ॥

ఉపాధిభేదాన్నానాత్వంభవిష్యతీత్యత్రాహ ॥ ఉపాధిరితి ॥ ౪౬ ॥
తత్సిద్ధాభేదసిద్ధా । ఉపాధిమిధ్యాత్వేకుతోభేదసిద్ధిః । సత్యత్వేతుత్తేనైవ
పునర్దైవతం ॥ ౪౬ ॥ దూషణాంతరమాహ ॥ ద్వాభ్యామితి ॥ ౪౭ ॥
సత్యాసత్యాభ్యాంసత్యత్వేలదైవసిద్ధాంతహానిః । అసత్యత్వేకుతోనా
నాత్వవ్యవస్థా ॥ ౪౭ ॥ నాదైవత్రుతివిరోధఃదైవతహానిశ్చేత్యత్రాహ ॥

సాధకాభావాత్ || ౪౮ || స్వప్రకాశత స్తత్త్విద్ధాకర్మకర్తృవిరోధః || ౪౯ ||
జడవ్యావృత్తౌ జడప్రకాశయతిచిద్రూపః || ౫౦ || నశ్రుతివిరోధోరాగి

ద్వాభ్యామపీతి || ౪౮ || అదైవితశ్రుతేస్సామాన్యసరత్వాత్ ప్రశంసా
వరత్వాద్వాఅన్యార్థత్వేనవిరోధః । తస్మాన్నపూర్వమాత్మైకత్వంనూత్త
రంచశ్రుతివిరోధః । అదైవితత్వేప్రమాణసత్త్వాన్నతస్పిద్ధిరితిభిన్నా
స్తీత్యర్థః || ౪౯ || నప్రమాణాభావఃస్వప్రకాశమేవప్రమాణమస్తీత్యత్రా
హ||ప్రకాశేతి || ౪౯ || వ్యక్తమ్ || ౪౯ || దూషణాన్తరమాహజడేతి || ౫౦ ||

జడాత్ అన్యఃచిద్రూపఃజడప్రకాశయతి । జడవ్యావృత్తత్వేన
ప్రకాశరూపత్వమనతుప్రకాశధర్మత్వముక్తమ్ । అతవసపషనేతి
నేతీత్యుచ్యతే నతువిధిముఖతయేతి || అథఅతాకికప్రకాశరూపత్వమ్ ।
తత్రవ్యాప్తిగ్రహణాభావాన్దృష్టాన్తాభావః । అథయోగిగమ్యంతత్ అనం
ప్రజ్ఞాతయోగినఃజ్ఞానచేష్టాభావాత్ లింగమనాస్తి । సంప్రజ్ఞాతయోగినశ్చ
వచనచేష్టాదిలింగమ్ । తేనచతాకికపవాక్తోఽనుమీయతేనచసోప్యను
భవరూపంచైతన్యమ్ ప్రతిపాదయితుంశక్నోతితథాచ । ఇక్షుమౌరగుడా
దీనాంమాధుర్యస్యాస్తిరంమహత్ । తథాపినతదాఖ్యాతుంసరస్వత్యాపిశ
క్యతే । ఏవమచేతనవ్యావృత్తత్వాచ్చేతనఇత్యుచ్యతేనతుచితిసమవాయః
చైతన్యరూపత్వంవాఅసంప్రజ్ఞాతానస్థాయాం నిరుద్ధవృత్తిష్యేనాప్యతా
కికచైతన్యమితివ్యవహారాన్యథాసిద్ధేః । సంప్రజ్ఞాతానస్థాయాంతువృత్తి
జ్ఞానేనైవచైతన్యమితివ్యవదేశః । ఏవంఋషినివృత్తానన్ధరూపత్వమితి
ప్రయోగః || యదిభావాత్కేకమానందరూపత్వం । తత్ కింసుఖమాత్రైప్ర
యోగః తథాసత్యజ్ఞాతస్యసుఖస్యావశానాత్సుఖంతస్థానమజ్ఞాతాచేతికు
తఃఅదైవితమ్ । అథసుఖవిశేషేఽనందస్యవదేశః । సుఖంచచైతన్య
రూపంచేతినదృష్టమ్ । అవివేదకానామేనైతత్ । వివేదకాస్త్వేవం
మన్యంతే । దృష్టేనైవవ్యావృత్తిరూపత్వేనూపపత్తావదృష్టతాకికకల్పనా
గుహీతి । యది చైతన్యంసన్యాత్ । వస్తుసంవేదనమేవసన్యాత్ । మా

ణాంనై రాగ్యాయతత్త్విధేః ॥౫౧॥ జగత్సత్వత్వమదుష్టకారణజన్యత్వా
ద్భాగకాభావాత్ ॥౫౨॥ ఏతేషుపరమతనిరాకరణార్థేషుకపిలసూత్రే
షుకేవలదైవతాదెరతిస్ఫుటతయా ప్రతీయమానత్వేనతాదృశవాద్యా
కాంతాయాం వ్యాససూత్రేషుపరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకనానాభాష్య
ప్రచారేణసంశయేసతితన్నిర్ణయాకాం తాయాంచసత్త్వాంపతజ్జలిజైమి
నిగోతమకణాదాదిసూత్రకారాణాం పాశుపతాదితాన్త్రికమతప్రవిష్టా
నాంచార్యాకాదిబాహ్యమతప్రవిష్టానాంచాదైవతానభ్యుపగమాద్వాది
త్వాసమ్భవేనపారిశేషికప్రమాణాత్ ప్రకారాంతరేణ తన్నిర్ణయాకాం
తానివృత్త్యసమ్భవాచ్చవ్యాసపవవాదిత్వేపర్యవస్యతి । ఇతరథావ్యా
సమహ్నిం వినాస్యస్యయస్యకస్య చిదప్రసిద్ధస్యవాదిత్వాభ్యుపగమేవా
ద్యంతరాభిమతకేవలదైవతస్యవ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వాభావేపిభట్టభా
స్కరయాదవప్రకాశరామానుజ మధ్వశ్రీకణ్ఠాదిభాష్యకారాభిమతార్థా
నాంమధ్యేయమేవాక్థోవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతికేనాపినిర్ణేతుమశ
క్యత్వేనదైవతవాదినాం స్వపక్షస్థాపనాభావప్రయుక్తవైతశ్చికత్వదూష
ణమాపద్యేత । తస్మాదుభయాకాంతాశాస్త్రయేవ్యాసపవవాదీత్యకా
మేనాప్యభ్యుపగస్తవ్యం, అయమేవార్థస్తటస్థానానిర్మితసరాణాంహృ
దయద్గమః॥

పవమ్ । యథాలలాబువేణుతన్తూనాంతథావిధసంయోగవిశేషశ్శబ్దకా
రణం ॥ సతుత్రయాణాంసంయోగాదతిరిక్తంకించిదస్తి । తథాపాంచభౌ
తికత్వావిశేషేషిజన్తురూపేణపరిణతానాం పిండానాంతథావిధాత్సంబధా
చ్చైతస్యమితి । ప్రకాశత్వేచాత్మనూప్యంతత్వేనజడత్వమితి ॥ ౫౦ ॥
ఏవంచస్వప్రకాశశ్రుతిర్భాగితాన్యాదిత్యత్రాహనేతి ॥౫౧॥ జడస్యత్రిగు
ణాత్మకత్వేనరాగహేతుత్వాత్ ప్రమాణాదయత్సత్రిగుణాత్మకత్వేనహే
యాఇతిరాగోచ్ఛిత్తిశ్చకర్తవ్యేతితత్త్విధేఃస్వప్రకాశశ్రుతేరనన్యధాసిద్ధేః॥
౫౧॥ జగతోమిథ్యాత్వాత్కథమన్యధాసిద్ధిరిత్యత్రాహజగదితి ॥౫౨॥
దుష్టకారణజన్యంయథాపీతశంఖజ్ఞానమ్ । బాధకంచనేదంరజతమిజ్ఞా
నమ్ । నచేదంతథాప్రకృత్యాదీనామదుష్టత్వాత్ నేదంజగదితిప్రత్యయా
భావాత్ బాధకంచనాస్తి ॥

అత్రకేచిద్భేదవాదినఃకపిలసూత్రగతకేవలదైవతానువాదబ్ర
హ్మస్త్రీప్రతిక్రియాం కర్తుమసమర్థాఅపిపరమృరాప్రాప్తభేదవాసనా
కలుషితాస్త్రాకరణానిజమతాభిమానంపరిత్యక్తుమశక్తాస్తస్తస్సత్వే
యోకల్పితయుక్త్యాభాససూచీశకలైః కేవలదైవతానువాద బ్రహ్మ
స్త్రీంపరిహస్తుమిచ్ఛన్తితథాహి సాఘ్యశాస్త్రానుసారేణకేవలదైవ
తంవ్యాసతాత్పర్యవిషయశ్రేయోదయక్షం సాఘ్యసూత్రాణామభిమత
గ్రంథేషుకుత్రాప్యనుదాహృతతేనకపిలోక్తత్వనిశ్చయాసమ్భవాదితి ప్రథ
మఃపక్షః । ప్రాచీనాదైవతగ్రంథేషుకపిలసూత్రోక్తకేవలదైవతభాధక
యుక్తితేనానువన్యాసాదితిద్వితీయః । ప్రాచీనకపిలమహర్షిణాఽర్వాచీన
వ్యాసప్రణీతసూత్రతాత్పర్యవిషయార్థస్యానువాదాఽసమ్భవాదితి తృతీ
యః । ఉదాహృతసూత్రేషుకుత్రాపివ్యాసశబ్దప్రయోగాభావేనవ్యాస
మతమనూద్యతథ్యస్యార్థస్య గగనకుసుమాయమానతాద్వదితదతుష్కః ।
సాఘ్యసూత్రానూదితాఢ్యకేవలదైవతాదేర్వేదాస్త్రసూత్రేషుకావ
ప్యప్రతీయమానతేనప్రత్యభిజ్ఞాభావాదితిషడ్చమః । యదికపిలస్యవ్యా
సమతరిరాకరణమనశ్యజ్యస్త్యంస్యాత్తతదా ॥ ఈశ్వరాసిద్ధేః ॥ ఇత్యా
దిసూత్రేషువ్యాసాభిమతజగత్కారణేభూతేశ్వరాదినిరాకరణమాత్రేణ
చరితార్థతయాకేవలదైవతానువాదసూత్రాణామపివ్యాసాభిమతార్థా
నువాదపరత్వమేవకల్పనీయమితినిర్బన్ధాభావాదితిషష్ఠః । కేవలదైవతా
నువాదినః కస్యచిదభావేపిసాఘ్యసూత్రేషుస్వమతస్థాపనాయస్వోత్తే
తపక్షతయాఽదైవతమనూద్యతన్నిరాకరణసంభవాదితిసప్తమః । తదా
నీత్రస్య యస్యకస్యచిత్కేవలదైవతవాదినోమతమనూద్యతన్నిరాక
రణసంభవాదిత్యష్టమః । సూత్రసంహితావిష్ణుపురాణాదిప్రసిద్ధాంతజడ
భరతాదీనాజ్ఞేవలదైవతవాదినాంమతస్య నిరాకరణసంభవాదితివ
మః । వ్యాససూత్రేషు ॥ తదనన్యత్వచూరమ్భణశబ్దాదిభ్యః ॥ ఇత్యాది
నాటచాతప్రతిపన్నాఽదైవతానువాదోపపత్తిరిదశమః । ఆత్మేతియావ
గచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తి ॥ ఇత్యాదిసూత్రానుసారేణకేవలదైవతమేవ

వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతిభాన్తి మతాకపిలేనతదనువాదసమ్భవాదిత్యే
కాదశః॥ సర్వజ్ఞేనకపిలేన భావిశబ్దరాచార్యాభిమతకేవలదైవతాదే
రనువదితుంశక్యత్వాదితిద్వాదశః । వేదాన్త్యేకదేశినామాశ్మరభౌమ
లోమికాశక్యత్వన్నబాదరీణాంమధ్యేయస్యకస్యచిన్మతమనూద్యతన్నిరా
కరణసమ్భవాదితిప్రయోదశఃపక్షః । తస్మాదుదాహృతసూత్రేషుకేవలా
దైవతానువాదాదేరన్యథోపపన్నతయావ్యాస ఏవవాదిత్యేనపర్యవస్యతీ
త్యుక్తేరయ్యుక్తత్యేనకేవలదైవతమేవ వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇత్యుద్ధో
షోయమభిత్తిచిత్రాయమాణఇతి॥

అత్రోచ్యతే । యదుక్తంసాంఖ్యసూత్రాణామభియ్యుక్తగ్రన్థేషు
కుత్రాప్యనుదాహృతత్యేనకపిలోక్తత్వనిశ్చయాసమ్భవాదితి । తదయ్యు
క్తం । శ్రీమత్సుతసంహితావ్యాఖ్యానాంతాత్పర్యదీపికాఖ్యానాంవి
ద్యారణ్యగురుచరణైః ॥ అతఏవసాంఖ్యైర్నుచ్యతే॥సత్త్వరజస్తమసాంసా
మ్యవస్థాప్రకృతిరితి । ఇత్యాదినా । పరిమళగ్రన్థే । ఆనుమానికమప్యే
కేషామిత్యధికరణే । అప్పయ్యదీక్షితచరణైః । అతఏవస్థూలాత్పశ్చుత
న్మాత్రస్య॥ ఇత్యాదీని ॥ సంహతపరార్థత్వాత్పురుషస్య॥ ఇత్యన్తానికపిల
సూత్రాణీత్యాదినా । పురుషార్థరత్నాకరేపిబాలకృష్ణానందచరణైః ॥
మోక్షస్తలక్షితసాన్సంతైః ॥ అథత్రివిధదుఃఖాత్యస్తనివృత్తిరత్యస్తపు
రుషార్థః॥ ఇత్యాదీనాకపిలసూత్రాణాముదాహృతత్వాత్ । సచోక్తరీ
త్యాకపిలసూత్రసద్భావేపిత్వదుదాహృతకేవలదైవతానువాదసూత్రా
ణాంనకపిలోక్తత్వసిద్ధిరితివాచ్యం । కపిలసూత్రవ్యాఖ్యాతృభిరనిరుద్ధా
చార్యాదిభిరేవ ॥ అథత్రివిధదుఃఖాత్యస్తనివృత్తిరత్యస్తః పురుషార్థః॥
౧-౧॥ ఇత్యారభ్య॥ యద్వాతదావృతమచ్ఛిఃపురుషార్థస్తమచ్ఛిఃపు
రుషార్థః ॥ ౬-౨౦ ॥ ఇత్యన్తానాంసర్వేషాంసూత్రాణాంవ్యాఖ్యాతత్యేన
తస్మద్ధృపతితానాముదాహృతసూత్రాణామపి కపిలప్రణీతత్యేనవివాదా
భావాత్ ॥

ద్వితీయపక్షోపినక్షోదక్షమః । అస్మద్భాష్యాదిప్రాచీనగ్రంథే
 ఘృతముకపిలాదిసూత్రకారాణామేవప్రతివాదిత్యేనలక్ష్యతయాతస్మత్
 నిరాకరణప్రవృత్తానాంభాష్యకారాదీనామాధునికభేదవాదనిరాకరణ
 ర్థకపిలానువాదయుక్తిపర్యస్తధావనానపేక్షణాత్ । అప్పయ్యదీక్షితచర
 ణాదిగ్రంథకారాణాన్తస్వసమానయుక్తిప్రమాణోపన్యాససమర్థభేదవా
 ద్యసమ్భవాదేవకపిలసూత్రానువాదరూపప్రబలయుక్తినునపేక్ష్యైవప
 రమతనిరాకరణసమ్భవాత్ । ప్రాచీనగ్రంథేష్వనుదాహరణమాత్రేణసా
 ఙ్ఖ్యనువాదస్యకేవలదైవితసాధకయుక్తిత్వంనసమ్భవతీత్యేతస్య మూర్ఖ
 ప్రలపితత్వాచ్చ॥

తృతీయపక్షోపినమనోజ్ఞః । వ్యాసకపిలాదీనాంప్రతికల్పంలోకా
 నుగ్రహార్థమవతీర్ణానామ్నాచీనతావ్రాచీనత్వవిభాగాభావేన స్వస్వమ
 తస్థాపనాయపరస్పరాభిమతార్థానువాదోపపక్షేః॥

చతుర్థపక్షోప్యసజ్జతః । కపిలసూత్రేషుకేవలదైవితనిరాకరణ
 స్థలేవాద్యన్తరాభావేనవ్యాసపవకేవలదైవితవాదీత్యవగన్తుంశక్యతయా
 తత్రవ్యాసశబ్దప్రయోగేణాభివితవ్యమిత్యత్రనియామకాభావాత్ । ఇతర
 థావేదాన్తసూత్రేషు॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దం॥ ఇత్యాదిషుసాఙ్ఖ్యమతనిరాకర
 ణాపికపిలశబ్దప్రయోగాపక్షేః॥

అతపవపశ్చమోఽకిశ్చేత్కరః । కపిలసూత్రగ్రంథకేవలదైవిత
 వాద్యభిమతార్థానువాదబలేనైవాదైవితం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి
 నిశ్చయసమ్భవేవేదాన్తసూత్రేషుతత్ప్రత్యభిజ్ఞాయా అనపేక్షితత్వాత్ ।
 ప్రత్యభిజ్ఞాభావేలదైవితమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతికథమధ్యవసీయత
 ఇతిచేద్భ్రాంతాసి॥ అన్యస్యదైవితవాదినోఽభావాదేవవ్యాసపవాదైవ
 తవాదీత్యుక్తత్వాత్ । యదిచవేదాన్తసూత్రేష్వతిస్సుబ్రతయాఽదైవ
 తాదికమేవప్రత్యభిజ్ఞాయేత । తదాత్వదీయభాష్యాదిగ్రంథారమ్భానంభ

వేసత్సర్వధివర్జితవిరుద్ధశబ్దాః జు-కోస్తే మానవకాశః । అస్తిచభేదా
పాధికత్వాద్యం శేషత్యభిజ్ఞాబ్రహ్మసూత్రేషు ॥ ఉపాధిభేదేస్యేకస్యనా
నాయోగితాశస్యేనఘటాదిభిః ॥ ౧-౧౫౦ ॥ ఇత్యాదికపిలసూత్రై
రసూర్యమానస్యపాధికభేదస్య ॥ అతపనచోపమా సూర్యకాదివత్ ॥
౩-౨-౧౮ ॥ ఆభాసపవచ ॥ ౨-౩-౫౦ ॥ ఇత్యాదిసూత్రేషుప్రతీయ
మానత్వాత్ ॥ నాత్మాఽవిద్యానౌభయంజగదుపాదానకారణంనిస్సజ్జ
త్వాత్ ॥ ౫-౬౫ ॥ ఇతికపిలసూత్రేణనిరాక్రియమాణస్యబ్రహ్మగతిజగదు

లత్రేపంభగవత్పాదీయంభావ్యం । యతపనచాయమాత్మాదై
త్యరూపో నిర్విశేషోవాజ్మనసాతీతఃపరప్రతిషేధోపదేశ్యోఽతపనచా
స్యోపాధినిమిత్తామపారమాద్ధికీంవిశేషవత్తామభిప్రేత్యజలసూర్యకాదివ
దిత్యుపమోపాదీయతేమోక్షశాస్త్రేషు ॥ యథాహ్యాయంజ్యోతిరాత్మా
వివస్వరపభిన్నాబహుధైకోఽనుగచ్ఛత్ ॥ ఉపాధినాక్రియతేభేదరూపో
దేవఃక్షేత్రేస్వేనమజోయమాత్మా ॥ ఇతి ॥ ఏకఎవహిభూతాత్మాభూ
తేభూతేవ్యవస్థితః । ఏకథాబహుధానైవదృశ్యతేజలచంద్రవత్ ॥ ఇత్యేవ
మాదిషు ॥ ౩-౨-౧౮ ॥

ఆభాసపవచైషజీవపరస్యాత్మనఃజలసూర్యకాదివత్ప్రతిపత్త్యః ।
నసపవసాత్మాత్ ॥ నాపివస్త్యంతి ॥ అతశ్చయథానైకస్మిన్జలసూర్య
కేకంపమానే జలసూర్యకాంతరంకంపతే । ఏవంనైకస్మిన్జీవేకర్మఫల
సంబంధినిజీవాంతరస్యతత్సంబంధః । ఏవమప్యవ్యతికరపవకర్మఫలయోః ।
ఆభాసస్యచావిద్యాకృతత్వాత్తదాశ్రయస్యసంసారస్యావిద్యాకృతత్వో
వపత్తిరితి । తమస్యదాసేవచబ్రహ్మత్వభావస్యోపదేశోపపత్తిః ॥
౨-౩-౫౦ ॥

అత్రేయంబ్రహ్మసూత్రరత్నప్రభావ్యాః ॥ ననుబ్రహ్మణోలక్ష
ణానభిధానాద్భిన్నస్యరూపాజ్ఞానే బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానఫలకవేదాంతవా
క్యవిచారస్యకర్తవ్యత్వాభావాత్తద్వైరాబ్రహ్మణోవిచార్యత్వంకథంసం
భవతీత్యతః ॥ జన్మాదితి ॥ ౧-౧-౨ ॥ అస్యప్రత్యక్షాదిప్రమాణగ

పాదానత్వస్య ॥ జన్మాన్యస్యయతః ॥ ౧-౧-౨ ॥ ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టా
న్తానుపరోధాత్ ॥ ౧-౪-౨౩ ॥ ఇతిసూత్రద్వయేప్రతియమానత్వాచ్చ ॥

సన్న్వనేనసూత్రేణనిరాక్రియమాణస్య ప్రకృతివిశిష్టబ్రహ్మగతజ
గదుపాదానత్వస్య రామానుజశ్రీకృష్ణాదిమతసాధారణత్వేనకథంకేవల
దైవితవాద్యభిమతజగదుపాదానత్వసైవేయం ప్రత్యభిజ్ఞేతిచేమచ్యతే ।
తస్మాత్సూత్రేకేవలాత్మాజగదుపాదానంఉతావిద్యాతదివ్యోష్టాత్మావే
తిత్రిభావికల్ప్యతన్నిరాకరణప్రస్తావే । అవిద్యాజగదుపాదానస్వనిరాక
రణపక్షేఅవస్తుభూతాఽవిద్యైవావిద్యాశబ్దార్థినివక్తవ్యం । ఇతరథా
రామానుజాద్యభిమతనిత్యప్రకృతిపరత్వేనాజ్ఞేయవిత్తాద్యైవ ప్రకృతేరేవ
జగదుపాదానత్వభ్యుపగమేనతన్నిరాకరణేస్వసిద్ధాన్తౌచ్ఛేదప్రసక్తౌ ।
నావిద్యాతోఽప్యవస్తునాబద్ధాయోగాత్ ॥ ౧-౨౦ ॥ ఇతి ప్రథమాధ్యాయ
గతావిద్యాశబ్దప్యవస్తుభూతాఽవిద్యాపరతయా నిర్జితత్వేనతత్ప్రత్య
భిజ్ఞాచైనైతత్సూత్రగతాఽవిద్యాశబ్దస్యాప్యవస్తుభూతాఽవిద్యాపరిత్యే

మ్యస్యజగతోజన్మాదిజన్మఉత్పత్తిరాదిర్యస్యజన్మసితిభంగస్యతజ్జన్మాది
యతఃయస్మాద్భవతితస్మిన్హేత్వత్కః । తథాచయతోవాఇమానిభూతా
నిజాయంతే యేనజాతానిజీవంతి । యత్రయంత్యభిసంవిశంతి । తద్విజ
జ్ఞానస్య । తత్ప్రేహేతి । శ్రుత్యాజగజ్జన్మాదికారణత్వరూపతత్కలక్ష
ణసంధవాత్ ॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ ॥ ఇతిశ్రుత్యాసత్యజ్ఞానానం
దాదిరూపస్వరూపలక్షణసంధవాచ్చ బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానసంధవాద్భి
ప్రవరోక్షజ్ఞానఫలకవేదాంతవాక్యవిచారద్వారా బ్రహ్మణోవిచార్యత్వం
సంధవతితిభావః ॥ ౧-౧-౨ ॥

సనుజన్మాద్యస్య యతఇతిసూత్రేబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వము
క్తంతచ్చనిమిత్తత్వరూపమేవ । సర్వత్రదైక్షితబహుస్యాబుత్వాదాపి
తాపూర్వకస్వప్నేశ్శ్రుతత్వాత్ । తథాచఏవంజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాన
సంగచ్యతే । కులాలాదిజ్ఞానేనఘటాదిజ్ఞానస్యాననుభవాదిత్యుతలహాప్ర
కృతిరితి ॥ ౧-౪-౨౩- ॥ ప్రకృతిశ్చబ్రహ్మజగదుపాదానంచభవతిచకట్టే

చిత్వాచ్చ | తథాచావస్తుభూతావిద్యావిశిష్టబ్రహ్మగతజగదుపాదానత్వ
నిరాకరణస్యైవాత్రవక్తవ్యతయూతస్యజగదుపాదానత్వస్య రామానుజా
దినుతసాధారణత్వాభావేన కేవలాద్వైతవాద్యభిమతజగదుపాదానత్వ
స్యైవపూర్వోక్తవేదాంతసూత్రద్వయేపిప్రత్యభిజ్ఞానే నవివాదఇతి॥

నాపిషష్ఠోగరితః | ఈశ్వరాసిద్ధేః॥౧-౯౨॥ ఇత్యాదికపిలసూత్రే
ర్నిరాక్రియమాణస్యేశ్వరాదేహైతమాదిమత సాధారణత్వేనతేషాంసూ
త్రాణాంవ్యాసమతనిరాకరణపరత్వానమ్భవాత్ | తత్సూత్రాణాంనై
యాదికాదిమతమాత్రనిరాసపరత్వాచ్చ | అతపవ అనిరుద్ధవృత్తేనై
యాదికాదిమతఖడ్గనాభిప్రాయేనైవేశ్వరాసిద్ధేరిత్యాదినూత్రాణివ్యా
ఖ్యాతాని | కేవలాద్వైతానువాదపరేష్వనేకేషుకపిలసూత్రేషువాద్య
స్తరాభావేనాసాధారణ్యేనావశ్యకైర్వ్యాసమతనిరాకరణసమ్భవేమ

తాజ్జగన్నిమిత్తమపిభవతికుతః ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుసరోధాత్ | ప్రతి
జ్ఞాయా యేనాశ్రుతంశ్రుతంభవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతమిత్యా
దావాత్ప్రతిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానరూపప్రతిజ్ఞాయాః ॥ దృష్టాంతస్యయథా
సోమ్యైకేనమృత్పిండేనసర్వంమృణ్మయంవిజ్ఞాతం స్వాదిత్యుపాదానవిష
యదృష్టాంతస్యచ|అనుసరోధాత్ అవిరోధాదిత్యర్థః|తథాచబ్రహ్మణోజ
గన్నిమిత్తత్వమాత్రస్వీకారేబ్రహ్మజ్ఞానాత్సర్వజ్ఞానస్యాసంభవాత్తాదృ
శప్రతిజ్ఞాయాఃమృద్విషయదృష్టాంతోపన్యాసస్యచవిరోధస్సాన్యత్ | అ
తోజగదుపాదానత్వమపిస్వీకరణీయమితిభావఇతి ॥ ౧-౪-౨౩- ॥

అత్రేయమనిరుద్ధవృత్తిః ఈశ్వరప్రత్యక్షస్వాలక్షణమిత్యతలహ॥ఈ
శ్వరేతి॥౧-౯౨॥ యదీశ్వరసిద్ధాప్రమాణమస్తి | తదాతత్ప్రత్యక్షమిన్ద్రా
పపద్యతే|తదేవతునాస్తి | ఓత్యాదిసకర్తృకంకార్యత్వాదిప్రమాణమ
స్తీతిచేత్సకింశరీరీవేలశరీరీత్యుభయధాపికర్తృత్వాసంభవాద్విశేషవాది
నాంకార్యత్వస్యాభాసత్వాత్ | ఏతదన్యత్రబహుప్రపంచితమితి॥౧-౧౨॥

 ప్రభుత్వ పరిశోధనా కేంద్రము
 12 MAY 1910

సరసాధారణాధనిరాకరణపై రీశ్వరాసిద్ధి త్యాగినితాత్రైతవ వ్యాస
 మతనిరాకరణచరితార్థత్యకల్పనసామ్య క్తత్వాచ్చు॥

నాపిన ప్రమః । వస్తుత్వేసిద్ధాంతహానిః ॥ ౧-౨౧ ॥ ఇతిమాత్రే
 కన్యచిద్వాదిన సిద్ధాంతసిద్ధవత్కృతైవతస్మతనిరాకరణస్య ప్రతియ
 మానత్వేనూత్నేక్షితపక్షమాదాయతన్ని రాకరణయోగాత్ ॥

అప్యమోపిదుప్యః । తదానీస్తనఃకేవలాదైవతవాదీత్యుక్తేసమ
 హర్షిర్వాన్యూవా । నాద్యః । యడిమహర్షిస్తదాకపిలకణాబాదిమతవ
 త్తదీయమతస్యాపి గురుశిష్యపరమృరయా ప్రచారావశ్యమ్భవేనఖల
 త్వానుపపత్తేః । నద్వితీయః । అన్యఃకేవలాదైవతవాదీకశ్చిదప్రసిద్ధో
 స్తీత్యత్రమానాభావాత్ । ప్రసిద్ధవ్యాసమహర్షింపరిత్యజ్యాప్రసిద్ధాదైవ
 తవాదిగవేషణాసమ్భవాచ్చు

నవమోవ్యవమః । సూతజడభరతాదీనాంస్వాతత్రైయితన్త్రా
 ప్రవర్తకతయాసాంఖ్యైతన్త్రప్రవర్తకపిలప్రతివాదిత్వాసమ్భవేనతస్మత
 నిరాకరణానుపపత్తేః । కిచ్చితేషాంవాదిత్వాభ్యుపగమేశ్రీమత్సుతసం
 హితావిష్ణుపురాణాదీనాంత్యదైవకేవలాదైవతపరత్వస్యసాధనీయత్వేన
 తత్సమానాథకవేదాంతానామపి కేవలాదైవతపరత్వస్యసిద్ధతయాఽస్మదిష్ట
 సిద్ధేః । ఉక్తరీత్యాకేవలాదైవతప్రతిపాదకస్యవిష్ణుపురాణాదేర్భేదపర
 త్వస్యనస్థాపకానాం భవద్భాష్యకారప్రభృతీనాంత్యదైవవర్ణాన్నికల్పనేన
 త్వదనిష్టప్రసజ్యశ్చ॥

దశమోవిషమః । వికల్పానహత్వాత్ । ఆపాతప్రతిపన్న కేవలా
 దైవతనిరాకరణాభ్యుపగమేఽనూచ్యమానకేవలాదైవతంవ్యాసస్యపూ
 ర్వపక్షాత్కృత్యతే । సిద్ధాంతిఇతివా । నాద్యః । వస్తుత్వేసిద్ధాంతహానిః॥
 ౧-౨౧ ॥ ఇతివ్యాసమ్పూర్తికపిలమాషానామశ్శాన్యాత్ । వ్యాససిద్ధా

స్తనిరాకరణాయప్రవృత్తేనకపితేనతత్పూర్వపక్షనిరాకరణాయోగాచ్చ
ద్వితీయేఽప్రాప్తిః ॥

నాప్యేకాదశః । స్వమతస్థాపనాయపరమతనిరాకరణప్రాప్తేన
కలతస్త్రిధాంతాథనిర్ణయజాగరూకస్యసర్వజ్ఞస్యకపిలస్యైతరమతాను
వాదాంశేభాస్తస్యవ్యాసమతానువాదాంశమాత్రేభాన్నికల్పనస్య
భాన్నిమూలకత్వాత్ ॥

నాపిద్వాదశః । గౌతమకణాదప్రభృతినూత్రకారమతనిరాకరణ
ప్రాయపాతానురోధేనవ్యాసమతనిరాకరణస్యైవేదితత్వేనతద్భాగ్యు
క్తృద్భావిశబ్దరాచార్యమతనిరాకరణస్యాసజ్జతత్వాత్ । ఇతరథారా
మానుజమధ్వశ్రీకంఠాదిభాష్యకృన్మతానామపినిరాకరణీయత్వప్రసజ్ఞః
సహిసాభ్యసూత్రేషురామానుజాదిభాష్యకారాభిమతవిశిష్టత్వైత్యాది
నిరాకరణంకావ్యవృత్తపలభ్యతే । అస్తుభావిశంకరాచార్యపక్షనిరాకర
ణం । తథాపినానుపపత్తిః । వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయాయైదంపర్యేణప్రవృ
త్తభాష్యకారాణామృధ్యేవిశిష్టభగవత్పాదపక్షమేవలక్ష్మీకృత్యనిరాక
రణదర్శనేనతదభిమతకేవలత్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయైత్యవధా
ర్యతైతిసిద్ధంనస్సమీహితం ॥

నాపివేదాన్త్యేకదేశినామాశ్మరణ్యమహామికాశకృత్సఖా
దరీణామృధ్యేయస్యకస్యచిన్మతమనూద్యతన్నిరాకరణసంభవాదిత్ర
యోదశః । స్వతస్త్రితస్త్రిప్రవర్తకగౌతమకణాదాదిమతనిరాకరణ
ప్రాయపాతేప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయేవేదాన్తతస్త్రిప్రవర్తకవ్యా
సమతస్త్రివనిరాకరణాచిత్వేనతదేశదేశీభూతాశ్మరణ్యాదిమతనిరాకర
ణస్యాన్యాయత్వాత్ । అన్యథా ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దం ॥ ఇత్యాదిసూత్రే
షుసాభ్యసమతనిరాకరణస్థలేపితదేశదేశీభూతపక్షశిఖనసప్తనాచార్యాది

మతానామేవనిరాకరణీయత్వాపత్తేః । నచేష్టాపత్తిః । సకలభాష్యేషు
కపిలమతమేవలక్ష్మీకృత్యతస్మాత్తనిరాకరణదర్శనేనతద్విరోధాపత్తేః । య
దిచకపిలోక్తకేవలాదైవితమతనిరాకరణపరసకలసూత్రాణాం వేదా
స్త్యైకదేభూతాశ్మరభ్యాదిమతనిరాకరణపరత్వంతదాత్రత్రవ్యాసమత
నిరాకరణాభావాద్యావత్పరమతంసనిరాక్రియతేతావత్స్వమతమప్రతిష్ఠి
తమృవతీతీన్యాయేనకపిలస్యస్వసిద్ధాన్తాసిద్ధిప్రసక్తః ।

కించాశ్మరభ్యాదీనామ్మధ్యేకస్యమతంనిరాక్రియతేనతావదాశ్మర
భ్యస్యవాక్యాప్యయాదిత్యధికరణేభగవత్పదరామానుజ శ్రీకణ్ఠభాష్యే
మప్రతిష్ఠాసిద్ధిర్లగ్నమాశ్మరభ్యః ॥ ౧-౪-౨౦ ॥ ఇతిసూత్రవ్యాఖ్యానేజీవ

అవస్థితేరితిగుణసూత్రభాష్యభగవత్పాదైరేతస్మాత్తత్రయం విభజ్యదర్శి
తం ॥ యథా ॥ కాశకృత్స్నస్యాచార్యస్యావికృతఃపరమేశ్వనోజీవోనా
న్యైతిమతం । ఆశ్మరభ్యస్యశుభ్యవిజీవస్యపరస్మాదనన్యత్వమభిప్రే
తం । తథాప్రతిష్ఠాసిద్ధేరితినాపేక్షత్వాభిధానాత్కార్యకారణభావః కి
యాసన్యభిప్రేతైతిగమ్యతే । ఔచులోమిపక్షేపునఃస్వప్తమేవావస్థాంత
రాపేక్షభేదాభేదాగమ్యతే । తత్రకాశకృత్స్నీయంమతంశ్రుత్యసూనా
గీతిగమ్యతైతి ॥

అతైత్రితమాత్రభాష్యప్రతిపాదితమాశ్మరభ్యాది మతరహస్యం
న్యాయరత్నామణాశ్రీమదప్పదీక్షితైరిద్ధంస్పృష్టికృతం । యథాసుదీప్తాత్వా
వకాద్విస్ఫులింగాస్సహస్రశఃప్రభవంతెసయావాః । ఇత్యాదిశ్రుతేః । పర
మాత్మకార్యభూతాఃజీవాఃపరమాత్మసూనాత్వంతిభిన్నాఃకింతువహ్ని
కార్యభూతాఃవిస్ఫులింగావహ్నోరిపతతోభిన్నాభిన్నాస్తే । తథాపిపర
మాత్మనిద్రప్తన్యత్వేనోపదేష్టవ్యే యదాదిమధ్యానసానేషు జీవాత్మ
త్వవర్గనేనపరమాత్మనస్తదభేదప్రదర్శనం తత్త్వప్రతిష్ఠాసిద్ధిర్లగ్నం । సర్వవి
జ్ఞానప్రతిజ్ఞాహ్యభేదాంశేనోపపాదనీయా । సతుభేదాంశేనేత్యాశ్మర
భ్యచార్యోన్యస్యతే ॥ ౧-౪-౨౦ ॥

బ్రహ్మణోఃకార్యకారణభావప్రయుక్తస్వాభావిక భేదాభేదవహాత్మక
ధ్యాభిమతఇతిప్రతిపాదనేనశ్రుతప్రకాశికాయామయంయాదవపక్షోస్మి
నూనత్రేషవస్యస్తః తతహికార్యాత్మనాకారణాత్మనాచజీవ బ్రహ్మ
ణోర్భేదాభేదా స్వాభావికా మతావితీత్యాదినాతదభిమతస్వాభావికభేదా
భేదస్యస్తవ్యతయాప్రతిపాదనేనచతాదృశస్వాభావికభేదవాదినప్రతి || ఉ
పాధిభేదేవ్యేకస్యనానాయోగఃఆకాశస్యేవఘటాడిభిః || ఇత్యాదినోపాధిక
భేదమనూద్యవవమేకత్వేనపరివర్తమానస్యనవిరుద్ధధర్మాధ్యాసః || ఇత్యా
దినాతన్నిరాకరణస్యానుచితత్వాత్ ।

అతవౌషాడులోమిమతనిరాకరణపరమేతదిత్యపినిరస్తం । తస్మి
న్నేవాధికరణే || ఉత్క్రమిష్యతవమ్భావాదిత్యైషులోమిః || ౧-౪-౨౧ ||
ఇతిసూత్రస్వారస్యపర్యాలోచనయాముక్తేఃపూర్వంస్వాభావికోభేదః | ము
క్త్యనంతరంస్వాభావికో౭భేదశ్చబౌడులోమ్యభిమతఇత్యర్థస్యప్రతిపాదనే

జౌడులోమిస్తాచార్యోమన్యతే । సంసారదశాయాంపరమా
త్మనౌభిన్నవజీవః । స్వాభావికానాంకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మాణా
మాశ్రయస్తత్తర్కర్తృప్రవృత్తినిమిత్తకానాంనామ్నాంచవిషయభూతః
సముక్తికాలేస్వకీయంనామరూపజాతంవిహాయపరమాత్మనైక్యం ప్రా
ప్నోతి । యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రే౭స్తంగచ్ఛంతినామరూపే
విహాయ । తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తఃపరాత్పరంపురుషముపైతి
దివ్యమితీశ్రవణాత్ । తథాచముక్తికాలేదేహేంద్రియసంఘాతాదు
త్క్రమిష్యతోజీవస్యపరమాత్మైక్యంభవిష్యతీతిభవిష్యదైక్యమపేక్ష్య
భేదకాలేష్యభేదవర్ణనమితి । ఏతదేవమతం । పాంచరాత్రికాలవ్యాప్తిపతా
ఆముక్తైర్భేదవవస్యాజీవస్యచపరస్యచ । ముక్తస్యతునభేదో౭స్తిభేదహే
తోరభావతఇతి || ౧-౪-౨౧ || న్యా||ర||ణిః||

నతమ్మృతిప్రవమేకత్వేనేత్యాది సూత్రోక్తపాధిభేదనిరాకరణ స్యానవ
కాశాత్ ।

అయజ్ఞస్థోభామ్యాదిగ్రస్తేషుస్వప్తః ॥ అత్రరామానుజభాష్యే॥
అత్రజీవాత్మనఉత్కాస్త్రేపూర్వమనేవమ్యావఃకింస్వాభావికఃఉతౌపాధి
కః । తతాపిపారమార్థికోఽపారమార్థికోవాఇత్యాదినావికల్పాదు
లోమిమతంనిరాకృతం । శ్రుతప్రకాశికాయాస్తుసమ్భావితపక్షయోః
పరాభిమతంపరిశేషయితుంస్వాభావికాపాధికవికల్పకృతః । శబ్దరభా
స్కురోక్తపక్షద్వయస్యాప్యత్రమివ్యత ఇత్యేకేనైవసూత్రేణ నిరా

రజ్ఞోరేవభుజంగరూపేణేవ వ్యాధకులసంప్రవృద్ధస్య రాజపుత్ర
స్యైవవ్యాధభావేనేవచ పరమాత్మనఏవజీవభావేనావధితేరాదిమధ్యా
వసానేషుజీవవర్ణనమిదంపరమాత్మప్రదశేనమేనభవతి । స్థూలదర్శిలోక
ప్రవీతినాకార్యార్థంజీవరూపేణోపక్రమ్య మధ్యావసానయోరపిజీవరూప
ప్రదశేనమితికాశకృత్సృజచార్యోమన్యతే । నఖలుజీవస్యతేజఃప్రభృతి
వదనన్యోపాధికంకార్యత్వముపపద్యతే వినాశిత్యప్రసంగాత్ । నన్విష్టా
పత్తిఃలతైవతాన్యవానువినశ్యతినప్రత్యసంజ్ఞాఽస్తీత్యుక్తత్వాదితిచే
త్ ॥ మైవం । తదనంతరంలతైవమాభగవాన్స్తాహంతమాపీపదత్
నవాలహమిదంవిజానామితివాక్యేన కథముప్రకాంతామృతఫలభా
త్వైవనవివక్షితస్యాత్మనౌవినాశిత్యంకథచ్ఛివిజ్ఞానైకస్వభావత్వేనతస్యసం
జ్ఞాభావఇత్యభిప్రాయవత్సామైత్రేయాశంకితేయాజ్ఞవల్క్యేన ॥ నవా
లరేలహంమోహంబ్రవీమిత్యారభ్య తస్యవినాశసంజ్ఞాఽభావవచన
యోరభిప్రాయాంతరస్యస్వయమేవవణిఃతత్వాత్ । తత్రలవినాశీవాల
రేఽయమాత్మాలనుచ్ఛిత్తిధర్మేతి వినాశవచనస్యాభిప్రాయోవణిః
తః । అవినాశీతివినాశకారణశూన్యత్వలక్షణంవినాశాయోగ్యత్వముచ్య
తే । విపూర్వాన్నశేణిజంతాత్పచాద్యచిత్తరనితీతినిలోపేసతివినాశశ

చిక్కిరితవృక్షాపనాయపారమార్థికాపారమార్థికవికల్పః కృతత్యాగి నా
బాపాధికభేదవ్యయమపిభగవత్సాదభట్టభాస్కరాభిమతమితిజ్ఞానసేవరి
శేమాత్స్వభావికభేదవవౌడులోమసిద్ధాంతైతితస్యభాష్యస్యతాత్పర్యం
స్పష్టికృతం ।

ఆతపవాన్మద్భగవత్సాదభాష్యేపుష్కం ॥ బౌడులోవి పక్షేస్స
ప్రమేహవస్థాన్తరాపేక్షాభేదాభేదావితివాచస్పత్యేపి ॥ జీవ్రాహ్మపరమా
త్మనాత్మస్తభిన్న ఏవసతుదేహేద్వియమనౌబుద్ధ్యపాదినంపర్యాత్స
వ్యధాకలుషః । తస్యజ్ఞానధ్యానాదిసాధనసమస్తస్యదేహేద్వియాదిన
జ్ఞాతాదుత్క్రమిష్యతఃపరమాత్మనైకోపపత్తేరితి । కల్పకతరుగ్రధేపి
ఉపాధినంపర్కోహేతుఃకాలుష్యేచజీవపరశేద ఇత్యనేకభాష్యవాచ స్య
త్యకల్పతరుగ్రధేపర్యాలోచనేనౌడులోమమతేముత్తైఃపూర్వం స్వాభా
వికోశేదస్తదనస్తరముశేదైతిస్పష్టికృతం ।

శిష్కామణిదీపికాయామపి । సంసాదశాయాంవస్యపరమేశ్వరా
ద్యేదేపిమోక్షదశాయాం తద్భావప్రాప్తేర్జీవశబ్దః పరమేశ్వరాభిధానమి
త్యేషులోమమతమితిసూత్రంవ్యాచప్తే । ఉత్క్రమిష్యతగ్త్యాదినావ

ద్దోవినాశకారణవాచి । ఏవమవినాశిశబ్దస్యవినాశకారణవద్యతిరిక్తవ
రత్వంబృహదారణ్యకఏవజనకయాజ్ఞవల్క్యసంవాదేపిదృశ్యతే । సహిద్ర
ష్టుర్దృష్టేర్వికారిలోపోవిద్యతేలవినాశిత్యాదితి । అనుచ్ఛిత్తిధర్మేత్య
త్రధర్మశబ్దస్సవ్యభావవచనః । ధర్మాఃపుణ్యయమన్యాయస్వభావాచా
రసోమపాఞ్చతి । సహజంనిజమాజానంధర్మస్సగోనిసగవదితిచ । త
స్యస్వభావవాచిత్యస్మరణాత్ । ఉచ్ఛిత్తివికాశోధర్మస్సవ్యభాషాయ
స్యసోయముచ్ఛిత్తిధర్మాససభవతీ త్యనుచ్ఛిత్తిధర్మాన్వాభావికవినా
శరహితైత్యర్థః । అనేన బాపాధికవినాశోఽస్యవ్యవదేప్తుం శక్యోఽస్తీతి
తదభిప్రాయంప్రాగ్వివాశవచనమిత్యుక్తంభవతి । మాధ్యందినపాశేతుల
నుచ్ఛిత్తిధర్మేత్యేతదనస్తరముపాధిరపి విశిష్యదశితః మాత్రాఽ

స్థాభేదేనస్వాభావికభేదాభేదవవాడులోమ్యభిమతఇతిప్రతిపాదితం । తస్మా
దాడులోమిప్రతికపిలోక్షదూషణానవకాశః ॥

నాపికాశకృత్సృష్టృతత్త్వశ్రీకణ్ఠరామానుజభాష్యరీత్యాత్మ
తమనూద్యతిఇత్యుచ్యతే । అస్మద్భగవత్పాదభాష్యరీత్యావా । నాద్యః॥
తస్మిన్నేవాధికరణే ॥ అవస్థితేరీతికాశకృత్సృష్టృతః॥ ౧-౪-౨౨ ॥ ఇతిసూత్రే
శ్రీకణ్ఠరామానుజభాష్యయోఃకాశకృత్సృష్టృతదభిమతవిశిష్టాదైవైతవాది
త్వప్రతిపాదనేనతస్మాత్తిపూర్వోక్తకపిలదూషణానవకాశాత్ । తమక్తం
శ్రీకణ్ఠభాష్యే ॥ సర్వశ్రుతినామరస్యవిచారే ॥ సర్వేషాంచదచిద్వస్తునా
మస్తర్యామితయానుప్రవిష్టస్సర్వశరీరస్సర్వశబ్దవాచ్యః పరమేశ్వరిశ్చిన
ఇతివిజ్ఞాయతే । అతఃకాశకృత్సృష్టృతమేవనమజ్ఞానంశ్రుతినూత్రమహాభి
యుక్తసమ్యుతమితి॥

సంసర్గస్త్యవ్యభవతితిమాత్రాదేహేంద్రియాదయఃసంసారదశాయాం
జీవోపాధిత్యేనస్థితాఃతాసాంబ్రహ్మవిద్యయాసమూలం నాశాన్ముక్తికా
లేతాభిరసంసర్గస్త్యభవతిత్యుక్తః ॥ తథాచదేహేంద్రియాదినాశోపాధికో
ఽప్యనాశవ్యవదేశఇతిభావః । యత్రహిదైవైతమివభవతితదితరఇతరంప
శ్యతితదితర ఇతరంజన్మిత్యాదినాయత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవ భూత
త్కేనకంపశ్యేత్తత్కేనకంజన్మిత్యాదినాచ సంసారదశాయామేవా
పారమార్థికభేదప్రతిభాసవత్త్యాం కర్తృకరణకర్మక్రియాదిభేదసద్భా
వవహూపగంధంసాదివిశేషవిజ్ఞానమస్తి । ముక్తిదశాయాంతుసర్వస్య
భేదప్రపంచస్యవిద్యయాప్రవిలయేనకర్తృకరణకర్మక్రియాదిభేదాభావా
త్తద్విశేషవిజ్ఞానంనాస్తీత్యుక్త్యాసంజ్ఞాభావవచనంవిశేషవిజ్ఞానాభావపర
మితితదభిప్రాయోవణితః । ఏతేనాత్మరథ్యాభిమతం జీవస్యపరమాత్మ
నోభిన్నాభిన్నత్వమపిరస్తమ్ । యత్రహిదైవైతమవేతవకారేణదైవైత
స్యాపారమార్థికత్వద్వ్యోతకేనసర్వధైవభేదస్య నిషిద్ధత్వాత్తత్కేనకం
పశ్యేదిత్యాదిభిభిన్నవస్తుదర్శనస్యనిషిద్ధత్వాచ్చేతి॥ న్యా॥ ౮॥ ౧॥

తథారామానుజభాష్యే || స్వశరీరభూతేజవాత్మన్యాత్మతయా
 వశితేజీనశబ్దేనబ్రహ్మప్రతిపాదనమితికాశకృత్సాచార్యోమన్యతేస్మః ।
 జీవశబ్దశ్చజీవన్యపరమాత్మపర్యంతస్యైవ వాచకోనజీవమాత్రస్యేతీతి ।
 నద్వితీయః । యద్యప్యస్మద్భగవత్పాదభాష్యరీత్యాకాశకృత్సాచార్యోమన్యతే
 దైవితవాద్యేవేతితస్మితిపూర్వోక్తకపిలదూషణంసావకాశమేవతథా
 పికాశకృత్సాచార్యమేవవాన్యసమతమితిసకలభాష్యకారమత సమ్యతత్వేన
 తస్మతనిరాకరణేవ్యాసమతస్యైవనిరాకృతత్వసిద్ధ్యావ్యాసః కేవలాదైవ
 తవాదీతిసిద్ధస్ససమీహితం ॥

మధ్వభాష్యేతు । కృష్ణదైవచాయనమతాదేకదేశవిదఃపరేవ
 దన్తి । యథాప్రాజ్ఞంనవిరోధ్యత్యాదినాఽశ్మరధ్యాదులోమికాశకృ
 త్సాచార్యమేభదవాదితావగ్లీకారేణకపిలోక్తదూషణ విషయత్వప్రసక్తే
 రేవాభావాన్నతేహంవాదిత్వకల్పనా ॥

నాపిబాదరిమతనిరాకరణం । భగవత్పాదరామానుజ శ్రీకణ్ఠమ
 ధ్వభాష్యేషు ॥ అభావంబాదరిరాహష్యేనం ॥ ర-ర-౧౦ ॥ ఇతిసూత్ర

అత్రసూత్రేబ్రహ్మవేద్యాభరణేబాదరేర్మతమేవం నిష్కృప్య
 దర్శితం ॥ యది శ్రుతిప్రామాణ్యత్సంకల్పాతిరిక్త సాధనాపేక్షాఉపాస
 కేనాస్తితిర్హి ॥ మనసైతాన్కామాన్సశ్యన్రమతే యవతేబ్రహ్మలోక
 ఇతిశ్రుతిప్రామాణ్యచ్ఛరీరమపినవిశేషేపలోపభోగేమాన్స్వీతి ప్రత్యవ
 స్థానాత్సంగతిః । ననుమనసేతినిదైశోమనఃప్రాపకోభవిష్యతికథమేతావ
 తాశరీరాభావోఽవగంతవ్యఇతిచేన్న కామాన్సశ్యన్రమత ఇతిభోగప్రతి
 పాదనాదేవార్థసిద్ధమనతిన్నిదేశస్యేతరవ్యావర్తకత్వాత్ । నచభూమ
 విద్యాయాం ॥ సపకథాభవతిత్రిధాభవతి॥ఇత్యాదినిదేశస్యఏకస్మిన్జీవేశరీ
 రశేదోపాధికతయానిర్వహణీయతయాశరీరమప్యాంతరిముక్తాన్వీకర్తవ్య
 మితివాచ్యంభూమవిద్యాయాంనిర్విశేషవిషయాయా మామ్నాతస్యశరీ

వ్యాఖ్యానేముక్తిదశాయాద్దేహేన్ద్రియాద్యభావమాత్రస్యైవబాదర్యభి
మతత్వప్రతిపాదనేనకేవలదైవ్యతస్యాప్రతిపాదనాత్ । సహిశరీరాభావ
ప్రతిపాదనమాత్రేణాభేదస్సిద్ధ్యతి । తథాసతినైయాయికాదీనామపిము
క్తిదశాయాస్తదీయగ్రన్దేషుశరీరాభావప్రతిపాదనేన జీవబ్రహ్మణోదై
క్యాభ్యుపగమాపత్తేః । తథాచ తద్వృత్తికపిలోక్తదూషణమసమ
జ్ఞానమేవ ॥

తస్మాదుక్తకీర్త్యాకపిలోక్తసూత్రేషు కేవలదైవ్యతాదేరతిస్సు
టతయాప్రతీయమానత్వేనతేషామస్యధయితమశక్యత్వాత్ । తాదృ
శాదైవ్యతవాద్యంస్తరాభావాత్ । అస్మిన్స్త్రోతస్త్రిన్తరేషువాయత్ర
కుత్రచిచ్ఛేదవాదిత్వేనవ్యాసమహర్షిమురరీకృత్యత దభిమతశేదానువాద
పూర్వకనిరాకరణపరసూత్రాణామభావాత్ । వ్యాససూత్రేషుమహ
తాప్రయత్నేనాసాధారణ్యేనకపిలమేవలక్ష్మీకృత్యతస్మతనిరాకరణేనతద్వ
త్కపిలసూత్రేష్వపివ్యాసమేవ లక్ష్మీకృత్యతస్మతస్యనిరాకరణీయత్వావ
శ్యమ్యావాప్యవ్యాసపవవాదిత్వేనపర్యవస్యతీతిసుష్మాక్తమితి ॥

తథైవానిరుద్ధవృత్తావప్రిప్రథమాధ్యాయే । ఏకతత్త్వేతివేదాన్ది
నః । తథాచ । నిత్యస్సర్వత్రగోహ్యత్వాకూటస్థోద్దోషవజ్జితః । ఏకస్సభివ్య
తేభాన్త్యామాయయానస్వభావత ఇత్యాదినా శ్రీమత్సూత్రసంహితావచ
నోపప్లస్సుభపూర్వకమాత్రైక్యతవంవేదాన్త్యభిమత మితిప్రతిపాదితం ।
తత్రైవపశ్చమాధ్యాయే । శుక్తిరజతాదిష్వనిర్వచనీయత్వమేవ వేదా
న్త్యభిమతమితిజ్ఞాపయితుం ॥ నానిర్వచనీయస్యతదభావాత్ ॥ ఇతిసూ
త్రావతారికాయాంవేదాన్తమతందూషయతీతుక్తం ॥

రశేదస్యసవిశేషవిద్యాయాంసంచారయితుమశక్యత్వాత్ । పరమముక్తా
ప్రాణభూమవిద్యాఫలభూతాయాం శరీరాసంభవాచ్చతస్యార్థవాదమా
త్రత్వాదితిబాదర్యానః ॥ ౪-౪-౧౦ ॥ బ్ర॥ వి॥ భ॥

కించుయథావేదాస్తశాస్త్రే || మహద్ద్విగ్ధవదాప్రహస్యపరిమణ్డలా
భ్యాం || ౨-౨-౧౧ || ఇత్యధికరణేభగవతావ్యాసేనకణాదమతనిరాకర
ణంకృతం । తద్వదైవశేషికతన్త్రైవిభగవతాకణాదేనవ్యాసాభిమతకేవ
లాదైవతమేవనిరాకృతం । తథాహినై శేషికతన్త్రేతృతీయాధ్యాయేద్వి
తీయాహ్ని కేసవసిద్ధాన్తేతత్త్రయోలింగమ్యత్వమ్ప్రతిపాద్యవేదాస్త్యభిమ
తాత్మానంఖణ్డయితం || తస్మాదాగమికః || 3-౨-౮ || ఇతిసూత్రేణాగ
మైకసమధిగమ్యమాత్మానమనూద్యతస్యైవతృతీయః । సుఖదుఃఖజ్ఞాననిష్ఠ
త్వవిశేషాదైకాత్మ్యం । సవ్యశరీరాణాం || 3-౨-౧౯ || ఇతిసూత్రేణ

అత్రేయంసూత్రరత్నప్రభా । ననుప్రపంచస్యబ్రహ్మోపా
దానకత్వేకార్యస్యకారణగుణసజాతీయగుణకత్వస్యావశ్యకత్వాజ్జగత్తే
తనత్వంస్యాదిత్యాశంక్యతాదృశనియమస్యత్ర్యణుకాదా వ్యభిచారమా
హ || మహదితి || నైశేషికాన్త్రైవిధైవ్యణుకైస్త్ర్యణుకముత్పద్యతే
ద్వ్యణుకనిస్థాణుత్వంత్ర్యణుకేఽణుత్వంసజనయతి । ఎవంపరమాణు
ద్వయంద్వ్యణుకంజనయతిపరమాణుగతపారిమాండల్యంద్వ్యణుకేపారి
మాండల్యంసజనయతి । కింతుపరమాణుగతద్విత్వసంఖ్యాద్వ్యణుకేఽ
ణుత్వప్రహస్యేజనయతిత్యేవంప్రక్రియాంవదంతి || కారణగుణాఃకార్యే
స్వసమానజాతీయగుణానారభంతిఇత్యపివదంతి । తస్మత్కేవలైవనతాదృ
శనియమస్యద్వ్యణుకపరిమాణేపరమాణుపరిమాణేచ వ్యభిచారేణతా
దృశనియమాసంభవః । అతోమహద్ద్విగ్ధవదా । వాశబ్దశ్చార్థకఃఅను
క్తప్రహస్యాణుసముచ్ఛాయకః । తథాచమహద్ద్విగ్ధద్వ్యణుకవత్ప్రహస్వా
ణువచ్ఛేత్సర్గః । ప్రహస్యపరిమండలాభ్యాంప్రహస్వాద్ద్వ్యణుకాస్త్రహద్ద్వి
గ్ధద్వ్యణుకవత్ । పరిమండలాత్పరమాణోఃప్రహస్వాణువచ్ఛేత్సర్గః । తథాచ
ప్రహస్వాణుభిన్నపరమాణోఃప్రహస్వాణువత్ । మహద్ద్విగ్ధభిన్నప్రహస్వా
ణోఃమహద్ద్విగ్ధత్వణుకనచ్చాచేతనభిన్నచేతనబ్రహ్మణోఽచేతన జగదు
త్పత్తేనకించద్బాధకమితిభావః || ౨-౨-౧౧ ||

తదభిమతమేకత్వమప్యనూద్య॥ నానాత్మానోవ్యవస్థాతః॥ 3-9-90 శా
స్త్రీసామర్థ్యాచ్చ॥ ఇతిసూత్రద్వయేనాత్మైకత్వనిరాకరణపూర్వక
మాత్మనానాత్వంవ్యవస్థాపితం॥ అయశ్చార్థస్తత్సూత్రవ్యాఖ్యానాదా
స్పష్టః॥ తద్యథా॥ ఏవంసమధిగతస్యాత్మనోనానాత్మైకత్వసందేహేపూ
ర్వపక్షమాహ॥ సుఖదుఃఖజ్ఞాననిష్పత్త్యవిశేషాదైకాత్మ్యంసర్వశరీరా
ణాంసర్వేషుశరీరేష్వేకఏవాత్మాతల్లిక్లానాంసుఖదుఃఖజ్ఞానాదీనాంసర్వ
త్రావిశేషాదుక్తంసల్లిక్లానవిశేషాద్విశేషలింగాభావాదైకోభావ ఇతి॥
సిద్ధాస్తమాహ॥ నానాత్మానోవ్యవస్థాతః॥ ప్రతిశరీరంనానాత్మానఃకు
తః॥ వ్యవస్థాతః॥ వ్యవత్పిష్టస్తేహిజ్ఞానసుఖాదయః॥ ప్రతిశరీరంనైకాధిక
రణ్యేనానుసంధీయంతే॥ ఏకాత్మ్యేత్వేకశరీరధివానుసంధానప్రసంగః॥ హే
త్వస్తరమాహ॥ శాస్త్రీసామర్థ్యాచ్చ॥ శాస్త్రీణ్యప్యేవంసమర్థితానిభవ
ంతి॥ జ్ఞాజ్ఞాద్వావజావీశనీశా॥ భోక్తాభోగ్యంప్రేతారంచమత్వాద్వా
నుపర్ణానయుజాసఖాయా॥ యథాగ్నేఃకుద్రావిస్ఫులిక్లాప్యచ్చరంతి॥
ఏవమస్మాదాత్మనోపుచ్చరంతి॥ ఏకోబహూనాం యోవిదధాతీత్యా
దీని॥ ఏకత్వశాస్త్రీశీర్షిశ్వరవిషయాః॥ తస్మాత్ప్రతిశరీరంభిన్నాఽ
త్మానథిత్యాదికణాదసూత్రేతద్వ్యాఖ్యానేప్యాత్మైకత్వమేవ వేదాస్త
శాస్త్రీభిమతమిత్యనూద్యనిరాకృతం॥

కిచ్చయథావేదాస్తశాస్త్రీ॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాత్॥ 9-9-91॥

తర్కేణసమన్వయ విరోధోనాస్తీత్యత్రయ్యుక్త్యంతరమాహ॥
తర్కాప్రతిష్ఠానాదవ్యన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసంగః॥
తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి కేవలతర్కస్యాప్రతిష్ఠానాదప్యప్రతిష్ఠితత్వాచ్చన
తర్కేణసమన్వయవిరోధిత్యర్థః॥ తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వంకథమితిచే
దిథమ్ఏకేనతార్కికేణాతిప్రయత్నపూర్వకంకేన చిత్తర్కేణానుమితో
ఽప్యర్థః॥ అన్యేనసమర్థతర్కాన్యథానీయతే ఏవంతేనాన్యనుమితోఽ
ప్యర్థస్తదన్యేనకేవలమేనాన్యథానీయతే అతఃతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వభా

ఇత్యధికరణేభగవతావ్యాసేనగౌతమతనిరాకరణంకృతం । తద్వన్న్యా
యతస్త్రీపికేవలాదైవతమేవవేదాంతశాస్త్రాభిమత మిత్యనూద్యనిరాకృ
తమిద్రప్రవృత్తం ।

కిచ్చయథావేదాంతశాస్త్రే ॥ ఏతేనయోగఃప్రత్యుక్త ॥ ౨-౧౩॥
ఇత్యధికరణేభగవతావ్యాసేనపరజ్ఞాభిమతనిరాకరణంకృతం । తద్వన్న్యాగ
శాస్త్రీపికేవలాదైవతమేవవేదాంతశాస్త్రాభిమత మిత్యనూద్యనిరాకృ
తం । తథాహిభోజవృత్తై “ స్వరూపప్రతిష్ఠావాచేతిశక్తి ” రితిసూత్ర
వ్యాఖ్యానావసరేయేతువేదాంతవాదిన శ్చిదాన్వయమయత్వమాత్మనా
మోక్షమృత్యుస్త్రేతేహంనయుక్తఃపక్షః । తథాహిఆనందస్యసుఖరూప
త్వాత్సుఖస్యచనదైవసంవేద్యతయైన ప్రతిభాసాత్సంవేద్యమానత్వశ్చసం
వేదనవ్యతిరేకేణానుపపన్నమితిసంవేదన సంవేద్యయోరభ్యుపగమాద
దైవతహానిరిత్యాదినావేదాన్త్యభిమతత్వేనకేవలాదైవతమేవానూద్య
నిరాకృతం

ధ్యమింసనుతర్కమాత్రస్యాప్రతిష్ఠితత్వేతర్కా ప్రతిష్ఠానాత్తర్కేణసమ
న్వయవిరోధోనాస్తీత్యేవంరూపస్యాపితర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాత్ । తేన
పరమతనిరాకరణాసంభవాత్కస్యచిత్తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వేపికస్యచిత్త
ర్కస్యప్రతిష్ఠితత్వసంభవాత్ప్రతిష్ఠితేనతర్కేణసమన్వయ విరోధాభవతి
త్యాశంక్యసమాధత్తే । అన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యన్యోక్షప్రసం
గఇతి । అన్యథా అప్రతిష్ఠితతర్కాదన్యేనప్రతిష్ఠితతర్కేణానుమేయంస
మన్వయవిరోధన మనుమేయమితిచేదేవమప్యన్యన్యతర్కస్యప్రతిష్ఠితత్వే
ప్యన్యోక్షప్రసంగః । లింగాదిహానే బ్రహ్మాణివేదనిరపేక్షస్యతర్కస్యా
ప్రతిష్ఠితత్వదోషాదన్యోక్షప్రసంగ ఇత్యర్థఃతథాచఽపనిషదే బ్ర
హ్మాణివేదనిరపేక్షస్యతర్కస్యాప్రమాణత్వాన్న తేన సమన్వయవిరోధ
ఇతిభావః ॥ ౨-౧-౧౧ ॥

కిచ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే||ఫలమతఉపపత్తే|| 3-౨-3౮ || ఇ
త్యధికరణేభగవతావ్యాసేనజైమినిమతనిరాకరణంకృతం| తద్వస్త్రీమాం
సాశాస్త్రేపికేవలాదైవతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమతమిత్త్యనూద్యనిరాకృ
తం | తథాహితర్కపాదేవార్తికే || స్వయచ్చశుద్ధరూపత్వాదభావా
చ్చాన్యవస్తునః | స్వస్మాదివదవిద్యాయాఃప్రవృత్తిస్త్యక్తిజ్ఞతా || అ
న్యేనూపప్లవేభీష్టేదైవతవాదఃప్రసజ్యతే | స్వాభావికీమవిద్యాస్తునూ
చ్ఛేత్తుంకిచ్చిద్వర్తతి || విలక్షణోపపాతేహినశ్యేత్సాన్వభావికీవ్యచిత్ |

అత్రేదంభగవత్పాదభాష్యం | తస్యైవబ్రహ్మణోవ్యావహారి
క్యామీశిత్రీతవ్యవిభాగావస్థాయామయ మన్యస్సవ్యభావౌవగ్యతే|
యదేతదిష్టానిష్టవ్యామిశ్రలక్షణంకర్మఫలంసంసారగోచరంత్రివిధంప్రసి
ద్ధంజంతునాంకిమేతత్కర్మణోభవత్యాహూస్విదీశ్వరాదితిభవతివిచా
రణా | తత్రతావత్ప్రతిపాద్యతేఫలమతఉశ్వరాద్యవితుమహతి | కు
తః—ఉపపత్తేః | సహిసర్వాశ్యక్షఃసృష్టిస్థితిసంహారాన్విచిత్రాన్విదధ
దేశకాలవిశేషాభిజ్ఞత్వాత్కర్మిణాంకర్మానురూపంఫలం సంపాదయతీ
త్యుపపద్యతే | కర్మణస్తస్యనుక్షణవినిశినఃకాలాంతరభావిఫలం భవతీ
త్యనుపపన్నం | అభావాద్భావానుత్పత్తేః | స్యాదేతత్కర్మవినశ్యత్స
కాలమేనస్వానురూపంఫలంజనయిత్వావినశ్యతితత్ఫలంకాలాంతరితం క
ర్త్రాభోక్తృతత్తతి | తదపినపరిశుద్ధ్యతిప్రాగ్భోక్తృసంబంధాత్ఫలత్వాను
పపత్తేః | యత్కాలంహియత్సుఖందుఃఖంవాత్మనాభుజ్యతేతస్యైవహో
కేఫలత్వంప్రసిద్ధం | నహ్యసంబంధస్యాత్మనాసుఖస్యదుఃఖస్యనాఫలత్వం
ప్రతియంతితాకికాః | అఘోచ్ఛేతమాభూత్కర్మానంతరంఫలోత్పాదః |
కర్మకార్యాదపూర్వాత్ఫలముత్పత్త్యైవతత్తతి | తదపినూపపద్యతే| అపూ
ర్వస్యాచేతనస్యకాష్టలోప్తసమస్యచేతనేనాప్రవర్తితస్య ప్రవృత్త్యనుపప
త్తేః | తదస్తిత్వేచప్రమాణాభావాత్ | అథాపత్తిఃప్రమాణమితి
చేత్ | న | ఈశ్వరసిద్ధేరథాపత్తిక్షయాత్ || 3-౨-3౮||

న త్వేకాత్మాభ్యుపాయానాం హేతురస్తివిలక్షణః ॥ ఇత్యాదిసాధట్టపా
దై రపి కేవలాదైవతమేవానూద్యనిరాకృతం । శాస్త్రోదీపికాయాంత
ర్కపాదే ॥ స్యాన్మృతం । ఆత్మైవైకోఽగదాదావాసీత్ । సవసేవ్యచ్చ
యాప్యామాదిప్రపంచరూపేణపరిణమతేబీజమివవృక్షరూపేణ । చిదేక
రసంకథంజహరూపేణపరిణమత ఇతిచేన్నపరమార్థతః పరిణామంబ్రూమః
శిస్త్యపరిణతమేవ పరిణతవదేకమేవసదనేకధాముఖమివాదశ్చేష్యవిద్యా
వశాద్వివర్తమానమాత్మైవాత్మనశ్చిద్రూపమచిద్రూపమివాద్వితీ
యంసద్వితీయమివపశ్యతి । సేయమవిద్యోపాదానా, స్వప్నప్రపంచవస్మ
హదాదిప్రపంచస్వప్తిః । తథాచసర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ । ఆత్మైవేదంస

ననువేదవిరుద్ధప్రధానకారణత్వప్రతిపాదనేనసాంఖ్యస్త్వతేరప్రా
మాణ్యపిశ్రుతిసిద్ధయోగప్రతిపాదకత్వేనయోగస్త్వతేఃప్రమాణత్వా
త్ । తత్రాపిప్రధానకారణత్వావగమేనయోగస్త్వత్యాబ్రహ్మణివేదాం
తసమన్వయవిరోధస్సాన్వితేవేత్యత ఆహ ॥ ఏతేనయోగఃప్రత్యుక్తః ఇతి
ఏతేనసాంఖ్యస్త్వతేఃప్రధానకారణత్వాంశే శ్రుతివిరోధేనప్రత్యాఖ్యాత
త్వేనయోగోయోగస్త్వతిరపిప్రత్యుక్తః నిరాకృతఇత్యర్థః । తథాచయో
గస్త్వతేర్యోగాంశే తాత్పర్యవత్వేనతత్ప్రకృతి విరోధాభావాత్ప్రామా
ణ్యంప్రధానాంశే తాత్పర్యాభావాన్నతత్రప్రామాణ్యమితి తయా నసమ
న్వయవిరోధస్సాంఖ్యస్త్వతేస్తుప్రధానతాత్పర్యవత్వేపితదంశే శ్రుతివిరో
ధేనాప్రామాణ్యాన్నతయాశ్రుతిసమన్వయవిరోధః । ననుయోగస్త్వ
తేఃప్రధానే తాత్పర్యాభావే తన్నిరాకరణంకిమర్థమితిచేన్నకించిదాలం
బ్యయోగఃప్రతిపాదనీయఇతిసాంఖ్యస్త్వతిప్రసిద్ధంప్రధానాదికమాలం
బనత్వేనగృహీతంతేనతత్రాపిప్రామాణ్యశంకాయాం తన్నిరాకరణస్యా
ప్యావశ్యకత్వాత్ ననుయోగస్యనశ్రుతిసిద్ధత్వమితిచేన్న త్రిరున్నతంఘాప్య
సమంశరీరమిత్యాదిశ్రుతిష్వనేకత్రయోగప్రతిపాదనాత్ । తస్మాన్నయో
గస్త్వత్యాబ్రహ్మణిసమన్వయవిరోధఇతిభావః ॥ ౨-౧-౩॥

ర్వం! నేహనానాస్తీకించున! ఇత్యాదయోబహుశాఽదైవితవాదాః! తథా!
ఇన్ద్రోమాయాభిః పురుషాపకయ్యత ఇతిభేదావగతేర్వ్యక్తమేవమా
యానిబద్ధపత్నందర్శితం । తథా ॥ లోకాస్తంపరాదుర్యోన్యత్రాత్మనా
లోకాన్వేదేత్యాదినాఅనాత్మదర్శననిన్దా । మృత్యోస్సమృత్యుమా
హ్నోతియఇహనానేవపశ్యతీతిచనానాత్వదర్శననిన్దా! సర్వమిదమద్వితీయం
బ్రహ్మపరం! అనర్థకరీభేదదృష్టిఃసృష్టిశ్చావిద్యోపాదానేత్యేతమర్థం! యతీ
యతీత్యాదినాపార్థసారథిమిత్రైరిపికేవలాదైవితమేవవేదాన్తశాస్త్రాభి
మతమిత్యనూద్యనిరాకృతం ॥

పాణినీతస్త్రేపిభర్తృహరిణోక్తం । యత్రద్రష్టాచదృశ్యశ్చద
ర్శనశ్చాపికల్పితం । తస్యైవార్థస్యసత్యత్వమాహుస్త్ర్యున్తపేదినఇతి!

కించయథావేదాన్తశాస్త్రే! పత్యురసామజ్ఞస్యాత్ ॥ ౨-౨-32॥
ఇత్యధికరణేభగవతావ్యాసేనపశుపతిమతనిరాకరణంకృతం । తద్వైచ్చ
వాగమేపిభగవతాశివేనకేవలాదైవితమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమత మిత్య

ఇదానీంసత్వసత్వయోరేకత్రాసంభవదోషేణార్హతమతేనిర
స్తేక్షపాదానత్వనిమిత్తత్వయోరేకత్రాసంభవాదభిన్నాపాదాన నిమిత్తే
బ్రహ్మణిశ్రుతిసమన్వయోనసంభవతీతి శైవాదీనామాక్షేపేప్రాప్తసి
ద్ధాంతయతి । పత్యురితి ॥ పత్యురీశ్వరస్యజగదుపాదానప్రధానాదిప్రేరక
త్వేననిమిత్తత్వమాత్రంసంభవతి । ఋతః! అసామంజస్యాత్ . ఈశ్వరస్య
జగత్సర్వనేప్రవృత్తైరాగద్వేషాదిప్రసంగాదసామంజస్యంస్యాత్ । అతఃప్ర
ధానాదిప్రేరకత్వేననిమిత్తత్వమాత్రంసంభవతీత్యర్థః । తథాచప్రవృ
త్తేఃరాగద్వేషాది పూర్వకత్వేనదృష్టత్వాత్ దృష్టానుసారేణకల్పనా
యాంరాగద్వేషాదిదోషప్రసంగస్స్యాత్ . అస్మాకంతుశ్రుత్యనుసారి
త్వేనబహుస్యామితీశ్రుతిమనుస్మత్యోపాదానత్వస్యాపిసీద్వికారాదనిర్వచ
నీయత్వాంగీకారాచ్చమన్మతే ఈశ్వరేరాగద్వేషాది ప్రసక్తిర్నాస్తీ
తిథావః ॥ ౨-౨-32॥

నూర్యనిరాకృతం । తథాహిమృగేంద్రసంహితాయాం । జ్ఞానపాదేద్వితీ
 యపటలే । భరద్వాజఉవాచ । వేదాస్తసాఙ్ఖ్యసదసత్పారాధికమతాది
 ఘ్న । ససాధనాముక్తిరస్తికోవిశేషశ్శివాగమే । శక్రఉవాచ । ప్రణేత్ర
 సర్వకళాత్వాన్నస్ఫుటోవస్తుసజ్జిహః । ఉపాయాస్సఫలాస్తద్వచ్చై
 వేనర్వచుదంపరం । వేదాస్తేష్వేకపవాత్మాచిదచిద్వ్యక్తిలక్షితః । ఆ
 త్తైత్తేవేదజ్ఞగత్సర్వంనేహనానాస్తిశ్చిన్ । ప్రతిజ్ఞామాత్రమేవేదంనిశ్చ
 యఃకింనిబంధనః । అథప్రమాణంతత్రాత్మాప్రమేయత్వంప్రపద్యతే ।
 యత్తైత్రిమభయంతత్రచతుష్టయమపిశితం । అదైవతహానిరేవంన్య
 నిష్ప్రమాణకథాన్యథా । భోగసామ్యావిమోక్షోచయానేష్టావాత్మ
 వాదిభిః । నాదత్తేకస్యచిత్వాపంసచైవసుకృతంవిభురితి ॥ అత్రవేదాస్త
 సాఙ్ఖ్యైర్థాతకణాదాదిమతేష్వపి ముక్తిస్తత్సాధనాన్యపిసన్తీతతస్మత్తా
 వేక్షయాశివాగమస్యకోవిశేషశ్చతీంద్రం । ప్రతిభరద్వాజేనప్రశ్నేకృతేనతి
 ప్రణేత్రసర్వదర్శిత్యాదిత్యుత్తరవచనేనవేదాన్తాదితాస్తప్రణేత్రాణామ
 సర్వజ్ఞత్వాత్తస్మత్తేష్వన్తీంద్రయోనసమ్భవతీతసామాన్యతో దూషయి
 త్యాదివిషయవేదాస్తమతమాదాదూషయితుం, వేదాస్తేష్విత్వాదినాని
 ష్ప్రపశ్చాద్వితీయాత్మస్వరూపవేదాస్తమతమనూద్యతన్నిరాకరణాయ
 వికల్పఃకృతః । కింవేదాన్తఃప్రమాణం ? ఉతాప్రమాణం ? యదిప్రమా
 ణంతదాత్రాత్మాప్రమేయశ్చివస్తున్వయం । యత్రప్రమాణం, ప్రమే
 యశ్చ । తత్రప్రమాతాప్రమితిశ్చేతిపునరపివస్తున్వయమితి వస్తుచతు
 ష్టరూపత్వాదైవతహానిస్సాన్యత్ । ద్వితియేవేదాస్తమతస్యాప్రా
 మాణికత్వమేవ । ఆత్మనవకత్వాత్ ॥ సర్వేహంసుఖాద్యనుభవసామ్య
 మపిస్యాత్ । అవిమోక్షప్రసద్గత్యేవమ్మికారేణనిరాకృతం ॥ ఏతస్మై
 గేంద్రసంహితావ్యాఖ్యాతృభిర్భట్టనారాయణ శ్రీకణ్ఠాచార్యైఃతదవ్య
 ఖ్యానవ్యాఖ్యాతృభిరఘోరశివాచార్యైశ్చ వేదాస్తమతానువాదతన్ని
 రాకరణప్రకారోవిస్తరేణబహుభావప్రపశ్చితః । తత్సర్వంగ్రంథిస్తర

భయాన్నేహవిలిఖ్యతే । తథాపిజ్ఞాపనార్థశ్చేచ్ఛద్విలిఖ్యతే । తత్రభట్ట
 నారాయణశ్రీకృష్ణాచార్యవృత్తిగ్రంథేవేదాంతేష్వేకపవేతి । తథాపికోవశి
 సర్వభూతాంతరాత్మా । ఏకంవిశ్వంబహుళాయఃకరోతీత్యాదిశ్రుతిభిః
 పరమాత్మేన సకలచిదచిద్భావావిర్భావతిరోభావ ప్రకృతిభూతపరి
 పూర్ణపాస్థుణ్యవైభవస్వతస్త్రికోపిసస్సంస్పృ(హ)త్యర్థంతత్తద్వివిధమ
 నూలక్షణోపాధిభేదస్వభావాంతరానువిధా యీయథావదవగతోభ్యుద
 యాయభవతీతివేదాంతస్యైవతథాతథావైచిత్ర్యేణావస్థితేనత్యతావత్ ।
 దైవతప్రతిభాసస్యద్విచద్వాదిజ్ఞానవద్భావంతావత్ । తథాచాహతత్ర
 భగవాన్త్రత(భర్తృ)హరిః । యథావిశుద్ధమాకాశంతిమిరోపప్లుతోజనః ।
 సశీర్షమివ మాత్రాభిశ్చిత్రాభిరభిమన్యతే । తథేదమమృతంబ్రహ్మ
 నిర్వికారమవిద్యయా । కలుషత్వమివాపన్నమృదరూపేప్రవర్తత ఇతి ॥
 ఏవంచాభిన్నమేవేదంపరంబ్రహ్మ పరమాత్మలక్షణం । మనసాంహిసం
 సారభక్తైస్సుఖదుఃఖాదిభిర్భోగః । పరమాత్మాతుసూర్యశివామ్భుః
 ప్రతిబిమ్బభేదైరుపాధిభిరభిన్నోపిభిన్న ఇవప్రతిభాతి । యథాహ్యాయం
 జ్యోతిరాత్మావివస్వానపాభిన్నాబహుధైకోనుగచ్ఛన్ । ఉపాధినాక్రి
 యతేభేదరూపాదేవఃక్షేత్రేష్వేవమజోయమాత్మా । తదేతన్నూపపద్యత
 ఇతి । అఘోరశివాచార్యకృతేపతదవృత్తివ్యాఖ్యానేపి । అథాన్యదర్శనా
 స్ఫుటత్వప్రకాశనాయప్రథమంవేదాంతవాదిమతస్యాస్ఫుటత్వం సూచ
 యిత్యావదర్శయితుంవేదాంతేష్విత్యాదిక్లోకాథేన తస్మత్ముపస్యస్యతేత
 దేవదర్శయత్యాత్మైవేదమిత్యాది । అవిద్యానుబద్ధతోఽసత్యరూప
 ఏవపశుమృగాద్యనంతశరీరభేదేనబహుప్రకారోఽథోజీవాత్మభిద్వైత్యతే
 స్వప్నఇవ । స్వప్నేహ్యనంతపురుషప్రకాశాదిప్రకారోద్భవ్యతే । తతశ్చ
 ద్విచద్విప్రతిభాసవద్దైవతప్రతిభాసోప్యసత్యఇత్యేక ఏవాత్మాశ్రుతితో
 యుక్తితశ్చసిద్ధి ఇతి । తస్మాత్తైవద్దేవసంహితాతదవృత్తితదాన్విత్యానప
 ర్యాలోచనయాకేవలాంతైవైతమేవవేదాంతశాస్త్రాభిమతిమితిసిద్ధం ॥

తథాగస్త్యమహర్షిప్రణీతవివరహస్త్యపి తృతీయాంశేషక్రింశా
 ధ్యాయే॥ నతేగౌతమాకాశనిత్యత్వవాదోమతోవేదవేదాస్తతత్వస్థిమూ
 త్రే॥ నతేజైమినీశ్వబ్దనిత్యత్వవాదోనమిథ్యాత్వవాదోపివేదాన్తినాంతే॥
 నబద్ధాపిమోక్షోపివేదాస్తశాస్త్రే) తథాదృష్టిసృష్టిప్రవాదోపిదృష్టః ।
 అవిద్యావిలాసోనకోపీహకల్పవిలాసైర్యత సైజగజ్జాలమాసీత్ । న
 చానస్తవేదాస్తవార్తావిచారేహరారాధకారాధ్యభావాభిమానః । నచే
 న్నాధునాకర్మమాగ్ధోవిసప్త శ్శివారాధనామార్గవార్తాకుతస్స్యాత్ ।
 ఇతి ॥ అత్రగౌతమాభిమతాకాశనిత్యత్వం జైమిన్యభిమతశ్వబ్దనిత్యత్వం
 వేదాస్త్యభిమతప్రపంచమిథ్యాత్వంబద్ధమోక్షవ్యవస్థారాహిత్యదృష్టసృ
 ష్ట్యాదికంచానూద్యనిరాకృతం । ఏవంశ్చగౌతమజైమినిసూత్రకారప్రా
 యసాతాత్ వేదాన్తిశ్వబ్దస్యాపిబ్రహ్మసూత్రప్రణేతృవ్యాసమహర్షిపరత్వ
 స్యసిద్ధతేనకేవలదైవతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతిసిద్ధం ॥

శిశ్చయథావేదాస్తశాస్త్రే) । ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్ ॥ ౨-౨-౪౨॥

ననువేదవిరుద్ధసృష్ట్యేవనిమిత్తత్వమాలివాదస్యాసంగత్యేవీశ్వర
 స్యనిమిత్తత్వముపాదానత్వచ్చంగీకర్వతాం భాగవతానాంసిద్ధాంతస్య
 సంగతత్వాద్వాసుదేవఃపరమాత్మాపరమాధాతత్వం జగదుపాదానంజగ
 ద్నిమిత్తంచతస్మాత్సంకర్షణభోజీవఉత్పద్యతే తస్మాత్ప్రయత్నా
 భ్యుంమనఉత్పద్యతేతస్మాద నిరుద్ధాభ్యోపాంకార ఉత్పద్యతఇతిత్రై
 రంగీకృతత్వాజ్జీవసృష్ట్యేరాదుత్పన్నతేనానభేదాసంభవాజ్జీవాగిన్నేబ్ర
 హ్మణ్యుక్తస్య శ్రుతిసమన్వయస్యతన్నతేన విరోధోభవతిత్యాశంకా
 యాం శ్రుతివిరుద్ధతేప్రాత్యత్యాద్యంశేతన్నతస్యభ్రాంతి మూలకత్వ
 మేవేత్యభిప్రాయేణ వేదావిరుద్ధాంతమంగీకృత్య వేదవిరుద్ధతేప్రాత్య
 త్యాద్యంశందూషయతి ॥ ఉత్పత్త్యసంభవాదితి ॥ పరమాత్మనా
 వాసుదేవాజ్జీవాత్ప్రతేరసంభవాద్భాగవతమతం జీవాత్ప్రాత్యత్యాద్యం
 శేభ్రాంతిమూలకమత్యర్థః । అన్యథా జీవాత్ప్రత్యంగీకారే జన

సముదాయఉభయ హేతు కేపితదప్రాప్తిః ॥ ౨-౨-౧౨ ॥ నైకస్మిన్సముదాయ

స్యఘటాదివదనిత్యత్వప్రసక్తత్వదభ్యుపగతో భగవత్ప్రాప్తిరూపమా
క్షుఃకస్యస్యాత్సామ్రాజ్యప్రాప్తినాంగీకరణీయ్యేతిభావః ॥ ౨-౨-౧౩ ॥
సూ॥ర॥భా॥

వైశేషికాః పరమాణుచ్ఛేదేన దేహాదీనా మాశుతరవినాశాంగీ
కారాదాయతనపరమాణునాం స్థాయిత్యాంగీకారాదర్థవై నాశికాశ
త్యుచ్యంతే సర్వక్షణికవాదినస్తుపూర్ణవై నాశికాశత్యుచ్యంతే ౨౪ వై
నాశికమతనిరాకరణేకతేపూర్ణవై నాశికమతముపస్థితం అతః ప్రసంగా
త్తదపినిరాకరోతి । సముదాయఇతి ॥ అత్రబుద్ధమునిశిష్యాః వైభాషికసా
త్రాంతికవిజ్ఞానవాదినర్వశూన్యవాద్యాఖ్యాశ్చ త్వారిః । తత్ర వైభాషిక
సాత్రాంతికయోర్బాహ్యభావః జ్ఞానంచసర్వక్షణికాస్సత్యభూతాశ్చ త్ర
సామ్యమతోమతద్వయమేకీకృత్యనిరాక్రియతే తస్మత్ ప్రక్రియాతుపృథి
వ్యప్తేజోవాయవశ్చ త్వారిభూతాని । భౌతికానిరూపాదివిషయేంద్రియా
ణిసర్వాణిపరమాణుపుంజస్వరూపాణ్యేవ । పరమాణుపుంజస్యతిరిక్తమవ
యవిభూతంకిచిత్కార్యంనాస్తి । పరమాణుహేతుకః పృథివ్యాదినముదా
యోబాహ్యఆధ్యాత్మికస్సముదాయస్కంధహేతుకః । స్కంధాశ్చరూప
విజ్ఞానవేదనాసంజ్ఞాసంస్కారాశ్చలిపంచవిధాః । తత్రసవిషయేంద్రియాణి
రూపస్కంధః । అహమిత్యలయవిజ్ఞానప్రవాహావిజ్ఞానస్కంధః । సుఖ
దుఃఖాదిప్రత్యయవేదనా స్కంధః । గౌరవశ్చిత్యాదిశబ్దవిశిష్టసవికల్పక
ప్రత్యయస్సంజ్ఞాస్కంధః । రాగద్వేషమోహాస్సంస్కారస్కంధః । తత్రవిజ్ఞా
నస్కంధస్త్వేతిమతిఇతరేచ త్వారశ్చైత్యాశ్చత్యుచ్యంతే । పరంచి త్వై
త్యాత్మకః ఆధ్యాత్మికస్సముదాయస్కంధహేతుకఇతి । సూత్రార్థప్రి
త్థం । ఉభయ హేతు కేప్యణు హేతు కేస్కంధహేతు కేపి సముదాయే
బాహ్యసముదాయేతన్తరసముదాయాగౌచితదప్రాప్తిస్తస్యసముదాయస్యా
ప్రాప్తిరసంభవస్థితచేతనరాహిత్యాదితి శేషః । తథాచాచేతనానాం

వాత్ ॥ ౨-౨-౩౩ ॥ ఏక ఆత్మ నశ్వరీరేభావాత్ ॥ ౩-౩-౫౩ ॥ ఇత్యధికరణచతుష్టయేపిభగవతావ్యాసేన పాశ్చరాత్రబౌద్ధార్హతచార్యాకతస్త్రిచతుష్టయనిరాకరణంకృతం । తద్వత్పాశ్చరాత్రాదితస్త్రిచతుష్టయేపి కేవలా

స్కంధానామణానాంవాస్వతస్సముదాయాఽయోగాదన్యస్థిరచేతనస్యానంగీకారాత్సముదాయకతుఃరభావేఽణానాంస్కంధానాంచసముదాయోనసంభవతీతిభావః ॥ ౨-౨-౧౮- ॥ సూ॥ ౮॥ భా ॥

ఏవంము క్తకచ్ఛానాంబౌద్ధానాంమతేనిరస్తేవివసనానాంజై నానాంమతముపస్థితం తస్మత్సద్ధాంతస్తుసర్వేషాంపదార్థా నామనేకరూపత్వంతథాహినస్తునఏకరూపత్వేనర్వాత్మనాతదస్తీతిప్రాప్యాత్మనాపివస్తునోఽస్తీత్వాత్తత్త్వాప్ర్యర్థముపాదానాదివ్యవహారో నన్యాదతో వస్తునోఽస్తీత్వేపిసర్వాత్మనాఽస్తీత్వంకింతు కథంచిద్రూపేణాఽస్తీత్వంకథంబుద్రూపేణాస్తీత్వం క్తవ్యం । తథాసతివస్తునోఘటాదిరూపేణాఽస్తీత్వేపిప్రాప్యాదిరూపేణాస్తీత్వాత్తత్త్వాప్ర్యర్థముపాదానాదివ్యవహారస్సిద్ధ్యతి । అతస్సప్రభంగనయంవిరుద్ధధర్మద్వయమాదాయసర్వేషుపదార్థేషుయోజయంతిసప్రభంగనయోనామనప్రవృత్తిత్వాదిష్యేకస్మిన్వస్తునియోవిరోధభంగస్మిన్యోనయో యుక్తిస్సనప్రభంగనయః । నపివంరూపః । స్యాదస్తీస్యాన్నాస్తీస్యాదస్తీచనాస్తీచస్యాదవక్తవ్యస్యాదస్తీచవక్తవ్యస్యాన్నాస్తీచావక్తవ్యస్యాదదస్తీనాస్తీచావక్తవ్యఇతి । తస్యాఽయమర్థః । స్యాదిత్యన్యకథంచిదిత్యర్థః తథాచాఽస్తీత్వవివక్షాయాంకథంచిదస్తీతిప్రళమోధంగః । నాస్తీత్వవివక్షాయాంకథంచిన్నాస్తీతిద్వితీయోధంగః । క్రమేనోధయవివక్షాయాంకథంచిదస్తీనాస్తీతితృతీయోధంగః । యుగపదుభయవివక్షాయామస్తీత్వనాస్తీత్వయోర్యుగపద్వక్తుమశక్యత్వాదనక్తవ్యత్వం వస్తునైతిచతుర్థోధంగః । ఆద్యచతుర్థోధంగయోఃక్రిమేణవివక్షాయాంపంచిమోధంగః । ద్వితీయః

దైవతమేవవేదాంతశాస్త్రాభిమతమిత్యనూద్య నిరాకృతమితిద్రష్టవ్యం ।
 ఏవఞ్చైక్తగ్రన్ధేషుతత్రతత్రకేవలాదైవతానువాదపూర్వకనిరాకరణ
 స్థలేకేవలాదైవతస్యవేదాస్తమతత్వప్రతిపాదనేనతాదృశాదైవతమేవవే
 దాస్తశాస్త్రార్థతిశిద్ధావ్యాసస్యైవవేదాస్తశాస్త్ర ప్రవర్తకతయావే
 దాస్తవాదిత్వావశ్యంభావేనకేవలాదైవతమేవవ్యాసాభిమతమితిస్పష్టం ।
 తస్మాత్సర్వవాదసమ్మృతిపన్నకపిలకణాదగౌతమపతంజలి జైమినితనే
 షుసూత్రభాష్యవారికపృత్తిగ్రన్ధేషు పాశుపతపాశ్చరాత్రజాఢ్యార్హత
 తనేష్యుష్యుక్తరీత్యాదశతనేషువేదాన్తిమతనిరాకరణప్రస్తావేకేవలా
 దైవతస్యైవవానూద్యమానత్వాత్ । ప్రతివాదివాక్తృమ్భనపూర్వకం
 సకలజనహృదయజ్ఞమతయాతదేవాదైవతంవ్యాసతాత్పర్యనిషయఇత్యు
 త్పశ్యామః ।

ఏవఞ్చసకలవేదాస్తవాకార్గ్యసూచకానాం వ్యాససూత్రాణామ
 ద్వితీయేబ్రహ్మణితాత్పర్యైశ్చధారితేతన్మూలభూతానాంసర్వాసాముప
 నిషదామప్యద్వితీయేబ్రహ్మణితాత్పర్యంసిద్ధమేవ ।

చతుర్థః యోర్వివక్షాయాంష్టోభంగః । ఆద్యద్వితీయచతుర్థా నాంవివ
 ఙ్మాయాంసప్తమోభంగఇత్యేవమేకత్వానేకత్వనిత్యత్వాచిత్వత్వాదివిరు
 ధ్ధధర్మద్వయమాదాయసర్వత్రోక్తసయోయోజనీయఇతి । తథాచస
 ర్వవస్తానాంసత్వాసత్వనిత్యత్వాచిత్వత్వాదివిరుద్ధానేకధర్మవత్త్రేనానే
 కరూపత్వాదేక రూపేనిత్యే బ్రహ్మణికథం శ్రుతినమస్వ యఇతిశంకా
 యాంతన్నిరాకరణార్థమాహ । నైకస్మిన్నసంభవాదితి । ఏకస్మిన్పరమా
 త్మరూపేవస్తుస్వసంభవాద్విరుద్ధధర్మాణామసంభవాద్వస్తుసూత్రేనేక
 రూపవత్త్వంనాస్తీత్యర్థః । తథాచయదస్తితవత్త్యేన । యన్నాస్తీత
 న్నాస్త్యేన । యన్నిత్యంతన్నిత్యమేవనానిత్యంయథావస్తుభూతప్రత్య
 గాత్మా । ఏవంప్రపంచస్యాచిత్వస్మతేనస్తుభూతత్వాన్నానేకరూపత్వసం

అతపశ్చాక్తం శ్రీమత్సుతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖడ్గదశ
మాధ్యమే॥ ఏకమేవాద్వితీయంస్వాదిత్యాహశ్రుతిరాదరాత్ । మా
యానూత్రమిదందైవతమితిచాహపరాశ్రుతిః॥ ఏకత్వమృత్యతోమోహ
శ్చీకఃకథితిచాహహి । ద్వితీయాదైవభయంనాల్పేసుఖ మిత్యపిచాహ

భవః । అస్మత్తేతుప్రపంచోనసన్నాప్యసః॥ కింతవనిర్వచనీయఏవ । అత
స్సర్వవ్యవహారస్సంభవతీతిభావః ॥ ౨-౨-౩౩ ॥ సూ॥ ౪॥ భా॥

ఆత్మాదేహస్తదన్యోవాచైతన్యంమదశక్తివత్ ॥

భూతమేలనజందేహేనాన్యత్రాత్మావపుస్తతః॥

భూతోపలబ్ధిభూతేభ్యోవిభిన్నావిషయిత్వతః॥

పైవాత్మాభౌతికాదేహదన్యోసాపరలోకభావః॥

మరచ్ఛిదాదీనాంక్రత్వర్థతానాస్తికింతుపురుషార్థత్వ మిత్యుక్తే
సతిోసాపురుషఇతిప్రసంగాద్విచార్యతే । తదేతదధికరణంపూర్వోత్తర
యోరుభయోఃమీమాంసయోఃశేషభూతంస్వగమోక్షభాగినతత్త్వనః
ప్రతిపాద్యత్వాత్తత్రపౌద్గాలౌకాయతికాదేహఏవతత్త్వమన్యంతే॥ అ
న్యాయస్యతిరేకాభ్యాంచైతన్యస్యదేహఏవైపలంభాత్ । సతిహిదేహేపై
తన్యముపలభ్యతేనత్వసతి । నచచైతన్యస్యజాత్యంతరతయాదేహవ్యతిరీక్త
ఆత్మత్వంశంకనీయంక్రముకనాగవల్లీచూణానాంసంయోగాన్మదశక్తిరి
వదేహాకారపరిణతేభ్యోభూతే భ్యోజాయమానం చైతన్యంకథంనామజా
త్యంతరంస్యాత్ । తస్మాత్ । చేతనోదేహతత్త్వా । ఇతిప్రాప్తేబ్రామిః॥
వ్యతిరేకస్తద్భావాభావిత్యాన్నతూపలబ్ధివదితిసిద్ధాంతసూత్రం । పృథివ్యా
దీనాంభూతానాముపలబ్ధిర్భూతేభ్యో వ్యతిరీక్తాభవితుమర్హతి । విషయి
త్వాత్ । యద్యద్విషయి । తత్తద్విషయాద్యవ్యతిరీక్తం । యథాయాపాచ్ఛ
తుః । తథాసతితాదృశచైతన్యమాత్మతత్త్వంవదంతంప్రతికథంభౌతికదే
హయావత్వమాపద్యేత । సత్యేవదేహేపైతన్యముపలభ్యతే । నాసతిఇతి
యావన్వయవ్యతిరేకాపుక్తత్రత్రవ్యతిరేకోఽసిద్ధః॥ అసత్యపిదేహేపరలోక

హి । అత స్తర్కప్రమాణాభ్యాం వస్త్రేకత్వంనునిశ్చితం । విదుషామను
భూత్యాచవస్త్రేకత్వంనునిశ్చితం । వస్త్రేకత్వంమహావాక్యాదేవజాన
న్యాయేద్విజాః । తేముచ్యస్తేహిసంసారాద్యథాస్వప్నాత్ప్రబోధతః । భే
దదర్శనమాస్థాయముక్తింవాఙ్మన్యాయేనరాః । తేమహాఘోరసంసారేవ
తస్త్యేవనసంశయఇతి ॥ తత్రైవైకోనచత్వారింశే ॥ అథాతస్సమ్మి
వత్సృమిసమాసేనవనిస్తరాత్ । అవిరోధంతువేదానామశేషాణాంమునీ
శ్వరాః । ద్వివిధోవేదరాశిస్తుమునయస్సంశ్రితప్రతాః । సత్యాదైవత
పరాశశ్చిద్వేదమార్గస్సమాసతః । కల్పితదైవతవిష్టస్తువేదభాగోఽపరో
ద్విజాః । సత్యమేవనదాఽదైవతమసత్యం దైవతమాస్త్రీకాః । ప్రత్యక్షాదే
రగమ్యత్వాదదైవతస్యతుసర్వదా । తత్రైవాధవతీసాక్షాదదైవతశ్రు
తిరాస్త్రీకాః । అస్తరేణశ్రుతిమ్భేదోలోకసిద్ధస్సదైవహి । తేననార్థవతీతత్ర
శ్రుతిర్మానాతిగామినీతి ॥ తత్రైవబ్రహ్మగీతాయాంపఞ్చమాధ్యాయే ॥
త్వంశబ్దాగ్గోయత్రభాతిసాహంశబ్దార్థపవహి । యోహంశబ్దార్థత్రభాతిస
త్వంశబ్దార్థపవహి । త్వమహంశబ్దలక్ష్యార్థస్సాక్షాత్ప్రత్యక్షీతిస్సురాః ।
తచ్ఛబ్దస్యైవలక్ష్యార్థస్సైవనాత్రవిచారణా । త్వమహంశబ్దవాచ్యార్థ
స్సైవనదేహాదివస్తునః । సతచ్ఛబ్దార్థతాంవక్తిశ్రుతిస్తత్వమనీతియా । తద
ర్థైక్యవిరుద్ధార్థస్యక్వావాచ్యగతంశ్రుతిః । అవిరుద్ధంచిదాకారంలక్ష
యిత్వాబ్రవీతిహి । తదర్థేచత్వమర్థైక్యవిరుద్ధాంశంవివేచయతి । కారణ
త్వాదివాచ్యస్థంలక్షయిత్వాతుకేవలం । చిదాకారంపునస్తస్యత్వమర్థ
క్యంబ్రవీతిచ । తత్వగతబ్దార్థభూతస్యచిత్తాతస్యపరాత్మనః । ఏకత్వంయ
త్సత్వేనసిద్ధం సహివాక్యార్థకస్త్రీకాః । ఇతోన్యథాయోవాక్యార్థ
స్సైవవాక్యాగ్గోనసంశయఇతి । తత్రైవద్వాదశాధ్యాయే ॥ వేదానామ

గామినశ్చిదాత్మనఃశాస్త్రేకోపలంభాత్ । శాస్త్రస్యచప్రమాణ్యంసమ
ర్థనీయం । సత్యపిమ్మతేదేహే వైతన్యానుపలభ్యేచ్ఛాన్వయాసిద్ధిః ।
3-3-౫౩ ॥ వై । న్యా ॥ లా ॥

న్యైకై హృదయేనదన్తివిమోహితాః । మహాసాహసికాపవనేతరేహినసః
శయః । మమక్తార్థప్రకారేణవినాయేప్రవదన్తితే ॥ అన్ధకూపేనిరాలమ్బే
జతస్త్యేనససంశయః । వేదార్థఃపరమాదైవ్యతంనేతరత్సురపున్గవాః ।
నచేదతైస్త్రినమేమూర్ధాపతిష్యతినసంశయః । అన్యథావేదవాక్యానామర్థ
ఇత్యతిశబ్దయా । అనిర్వితాగ్ధాశ్చేన్మాగ్ధాయుష్టాకఞ్చపతిష్యతి । ఇ
తఃపరంనవక్తవ్యంవిద్యతేసురపున్గవాః । సత్యమేవమయాప్రోక్తంశంభాః
చాదంస్పృశామ్యహమితి ॥

ఏనంభగవద్గీతాయాలపికేవలాదైవ్యతపరత్వమేవాభ్యుపగమ్య
న్యంతత్త్రితయోదశాధ్యాయే ॥ ఊత్రజ్ఞాన్చాపిమాంవిద్ధిసర్వక్షేత్రేషు
భారత । ఊత్రక్షేత్రజ్ఞయోగోన్యత్తద్జ్ఞానంమతంమమ ॥ తక్షేత్రం
యచ్చయాద్యక్షయద్వికారియతశ్చయత్ । సచయోయత్ప్రభావశ్చతత్స
మాసేనమేత్రుణు ॥ ఋషిభిర్భవనుధాగీతంఛన్దోభిర్వివిధైఃపుథక్ । బ్ర
హ్మసూత్రప్రదేశేనహేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః ॥ ఇత్యాదిభగవద్వచనైఃక్షే
త్రజ్ఞశబ్దితస్యజీవస్యమామితిబ్రహ్మత్వప్రతిపాద్యతస్యైవార్థస్యబ్రహ్మ
సూత్రప్రతిపాద్యత్వాభిధానేన బ్రహ్మసూత్రాణాంకేవలాదైవ్యతపర
త్వస్యనిర్ణీతతయూతత్సమానార్థకబ్రహ్మగీతాయాలపికేవలాదైవ్యతపర
త్వావధారణాత్ ॥

అతపవపాన్చరాత్రేపాద్యసంహితాయాం । పరక్షేత్రజ్ఞయో
రైక్యనూత్తనౌశ్శ్రుతిచోదితం । ఊత్రజ్ఞస్యబహుత్వంహిదేవాభేదాత్ప్ర
తీయతే । ఏకస్యైవతుబింబస్యదర్పణేషుయథాభిదా । భూతపాన్చక
స్థాతక్షేత్రంత్రవ్యవస్థితః । జీవాయస్తంవిదుఃప్రాజ్ఞాఃక్షేత్రజ్ఞంపర
సమ్మితం । ఇత్యాదినాపరక్షేత్రజ్ఞయోరైక్యముక్తం ॥

అతపవహనుమత్కృతపైశాచభాష్యేప్రకృత్యంవిద్యతీయాధ్యాయే ।
నానతోవిద్యతేభావోనాభావోవిద్యతేసతః । ఉభయోరపిదృష్టౌన్య

స్త్రీసయో శత్రవదర్శిభిః । అసతోఽవిద్యమానస్యరజ్జుసర్పనద్వైష్ణవే
 స్వభావస్యజగతోభావస్సత్తానవిద్యతే । తథాపరమాత్మతస్సతతత్త్వః
 అభావఃఅవిద్యమానతానవిద్యతే । సర్వత్రావ్యభిచారాత్ । అసయోస్సద
 సతోర్ద్వైష్ణవజలభః । అస్త్రానిశ్చయఃతత్వదర్శిభిరాత్మదర్శిభిరత్యర్థః । తస్మా
 త్తత్వదర్శినాం దృష్టిమాత్రిత్యశోకంమోహంచహిత్యావశీతోష్ణాదీన్ప్రతి
 త్కుప్సేత్వభిప్రాయఇతి ॥ తత్రైవాప్తాదశాధ్యాయే । భక్త్యామామభిజా
 నాతియావాన్యశ్చాస్మీతత్వతః । తతోమాంతత్వతోజ్ఞాత్వావిశేతత్వన
 స్తరం ॥ భక్త్యాభజనేనమాంసశ్వేత్వరమభిజానాతిలవగచ్ఛతియావాన
 హముపాధిక్యతభిన్నప్రపశ్చరూపేణ ॥ యశ్చాస్మీతిలపాస్తనమస్తాచా
 ధిస్వరూపేణేతివ తత్వతఃపరమార్థతః । ఏవంతతోజ్ఞాత్వాతతోమాంతవన
 స్తరం । విశేతప్రవిశేతిబ్రహ్మైవసమృద్ధతత్వత్యర్థః । ఇత్యాదివాప్రపశ్చమి
 థాత్వ ప్రతిపాదన పూర్వకంజీవ బ్రహ్మణోరైక్యం ప్రతిపాదితం.

తథాయాజ్ఞనల్క్యస్మృతావపి । ఆకాశమేకంహియథాఘటాది
 ఘృపృథగ్భవేత్ । తథాత్మైకోహ్యనేకశ్చజలాధారేప్వీవాంశుమాణ ఇ
 త్యాదివచనజాతమపి కేవలైవైతమేవప్రతిపాదయతి ॥

ఏవంవిష్ణుపురాణేపి । తద్భావభావమాపన్నస్తథాసాపరమాత్మ
 నా । భవత్యభేదీభేదస్తతస్యాజ్ఞానకృతోభవేత్ । విభేదజనకేజ్ఞానేనాశ
 మాత్యన్తికంగతే । ఆత్మనాబ్రహ్మణోభేదమనస్తంకఃకరిష్యతి । జ్ఞాన
 స్వరూపమత్యస్తనిర్మలంపరమార్థతః । తమేవార్థస్వరూపేణభాన్తిరన్య
 నతస్థితం । ప్రత్యస్తమితభేదంయత్సత్తామాత్రమగోచరం । వచనామా
 త్మసంవేద్యంతద్జ్ఞానంబ్రహ్మసంక్షితం । అహంమమేత్యవిద్యేయంన్యవహా
 రస్తథానయా । పరిమార్థస్త్రీస్సల్లాహ్యగోచరోవచనాంనయః । అహం
 హరిస్సర్వమిదంజనార్దినోనాన్యత్తీతఃకారణకార్యజాతం । ఈదృజ్మనో
 యస్యసోస్యభూయోభావౌద్భవాద్యన్ద్విగదాభవన్తి ॥ ఇత్యాదివచ
 నజాతమపి కేవలైవైతమేవప్రతిపాదయతి ॥

శ్రీమద్భాగవతేప్రకాశకాదశస్కంధే ఏకాదశాధ్యాయేశ్రీకృష్ణః । బ
ద్ధోముక్తకర్ణివ్యాఖ్యాగుణతోమేనవస్తుతః । గుణస్యమాయామూల
త్వాన్నమేమోక్షోనబద్ధనం । శోకమోహశానుఖంఘంఘండేహోత్పత్తి
శ్చమాయయా । స్వప్నేయథాత్మనఃఖ్యాతిస్సంస్పృతిర్నతువాస్తవీ ।
విద్యావిద్యేమమతనూవిద్యధ్వజవశరీరిణాం । మోక్షబద్ధకరీఆద్యేమాయ
యామేవినిర్మితే । ఏకస్యైవమమాంశస్యజీవస్యైవమహామతే । బ
ద్ధోస్యావిద్యయానాదిర్విద్యయాచతథేతరః ॥ తృతీయస్కంధే ॥ కపిలదే
వహూతిసంవాదే । అష్టావింశాధ్యాయే ॥ సర్వభూతేషుచాత్మా
నంసర్వభూతానిచాత్మని । ఈక్షితాసన్యభావేనభూతేష్వివతథాత్మ
తాం । స్వయోనిషుయథాజ్యోతిరేకంనానాప్రతీయతే ॥ యోసి
నాంగుణవైషమ్యాత్తథాత్మాప్రకృతిస్థితః । తస్మాదిమాంసాన్వంప్ర
కృతింధైవీంసదనదాత్మికాం । దుర్విభావ్యాంపరాభావ్యస్వరూపేణా
వతిష్ఠతే ॥ ఏకోనత్రింశాధ్యాయే । అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరం
మాంస్వకర్మకృత్ ॥ యావన్నవేదస్వహృదిసర్వభూతేష్వవస్థితం ।
ఆత్మనశ్చపరస్యాపియఃకరోత్యస్తరోదరం । తస్యభిన్నదృశోమృత్యుర్విద
ధేభయముబ్బణం ॥ ద్వాత్రింశే । జ్ఞానమాత్రమృతంబ్రహ్మపరమాత్మే
శ్వరఃపుమాన్ । దృశ్యాదిభిఃపృథగ్భవైర్భగవానేకఈయతే । ఏతావా
నేవయోగేనసమగ్రేణేహయోగినః । యుజ్యతేభిమతోహ్యగ్ధోయదసజ్ఞ
స్తుకృత్పక్షః । జ్ఞానమేక మ్పరాచీనైరిందియైర్భ్రహ్మానిగ్గుణం । అవ
భాత్యర్థరూపేణభ్రాన్త్యాశబ్దాదిధర్మణా ॥ త్రయస్త్రింశే ॥ భక్తిప్రవా
హయోగేనవైరాగ్యేణబలీయసా ॥ యుక్తాసుష్మానయోగేనజ్ఞానేనబ్ర
హ్మయోగినా । విశుద్ధేనతదాత్మానమాత్మనావిశ్వతోముఖః । స్వా
నుభూత్యాతిరోభూతమాయాగుణవిశేషణం । బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగ
వత్యాత్మనంశ్రయే । నివృత్తజీవాపత్రిత్యాదీప్రత్యేకాత్మనిర్వృతిః । ని
త్యరూఢసమాధితాత్పరరావృత్తగుణభ్రమా । నసస్మారతదాత్మానం

స్వప్నదృష్టమిహాత్మనితమిత్యాదివచనజాతమపి కేవలమైవైతమేవప్రతిపాద
యతి । తథానానాన్యైర్గత్యాకపిలాదిసూత్రగతకేవలమైవైతవాదో
హాస్యలితశ్రుతిసూత్రస్మృతిలిహాసపురాణానాం కేవలమైవైతపరత్వపైవ
వనిధారితత్వేన । సత్యాదైవైతపరఃకల్పిద్వేదభాగస్సమాసతః । కల్పితమైవ
తనిష్ఠస్తుచేదభాగోఽపగోద్విజాత్యతి శ్రీమత్సూత్రసంహితావచనానుసారే
ణతత్రతత్రభేదప్రతిపాదకానాం శ్రుతిసూత్ర స్మృతిలిహాసపురాణానాం
కల్పితమైవైతపరత్వమేవాస్థేయం ।

అతఏవ సాక్షాత్పరమేశ్వరావతారరూపై స్సర్వజ్ఞై స్సకలశ్రుతి
సూత్రస్మృతిలిహాసపురాణతాత్పర్యవిషయీభూతాగ్ధావధారణధుక్తై
శ్శ్రీమద్భగవత్సూత్రైశ్చ । సూత్రగీతావత్సూత్రసహస్రనామాదిభా
ష్యేషు కేవలమైవైతమేవపరమాధ్యతీస్తుతయోప్రతిపాదితం । అత
ఏవైత్యగూర్హ్యపురాణే వ్యాకర్తవ్యావృతసూత్రాణి శ్రుతేరథంయథో
చితాః । స ఏవాధిశ్చైతేగ్రాహ్యశ్చబ్రహ్మవితాననా । ఇతి । కుంభ
పురాణేపి । కరిష్యేవ్యవతారాణితత్త్వోపనిషాదేః । క్రౌర్యార్థ
ప్రతిష్ఠాస్థానభక్తానాంహితకామ్యయూ । ఉపదేశ్యతికర్తవ్యమి
నంబ్రహ్మచంజితమతి ।

తస్మాత్సకలశ్రుతిసూత్రస్మృతిలిహాసపురాణతాత్పర్యవిషయీ
భూతం చైత్యమైవైతమేవైత్యవిజాతీయస్వగతభేదసత్రాన్విత్వైశ్చబ్రహ్మ
ముక్త్యవభానంసచ్చిదాన్యమనన్విశేషంపరంబ్రహ్మైత్యర్థం ।

సవ్యేవమపి కేవలమైవైతస్యవ్యాసతాత్పర్య విషయత్వవ్యవస్థాప
నేనరామానుజమధ్యాదిగుతవ్యగానేపివ్యాసమహర్షి ప్రతిపాదినాబ్రహ్మ
లకణాదాదిసూత్రకాగానాదేవైవైతమతం నిరాశ్చర్యవ్యవస్థాప
నేనవ్యాసానాంసత్యైవైతాకరణమైవైతమైవైతమైవైతమైవైతమైవైతమైవైత
చేన్నహివయంవ్యాసప్రతిపాదికపితకాదాదిమతనిరాకరణాయకేవలా
దైవైతప్రమాణోపన్యాసబ్రహ్మం ప్రవర్తయహేతి స్మృతికపిలాద్యనువా

దబలేనవ్యాసతాత్పర్యవిషయభూతాథానధారణమైవ ॥ తస్మిన్చాపి
భారితేవ్యాసశిష్యైస్తస్మత్ప్రసవంతే స్పష్టైః పరిపికపిలకాదాదిమత ని
రాకరణపూర్వకమేవలదైవితస్థాపనేయత్నఃకర్తవ్యఇతినాస్మాకమేవ
నిర్బంధః ॥

శిష్యభాష్యవివరణవాచస్పత్యపశ్చిదశప్రకరణాదిగ్రంథేషేషేషశ్రుతి
యుక్త్యనుభవవలేనకపిలకాదాదిమతన్నిరాకృత్యకేవలదైవితంవ్యవ
స్థాపితమేతా నచాభేదశ్రుతియుక్త్యనుభవవద్భేదశ్రుతియుక్త్యనుభవా
నామ పివిద్యమానత్వేనకేవలదైవితమేనశ్రుతితాత్పర్యవిషయఇతినూ
త్రభాష్యాదిగ్రంథేషుకథంవ్యవస్థాపితమితివాచ్యం॥ ద్వితీయాదైవితభయజ్ఞ
తోర్భవతీత్యాహహిశ్రుతిః॥ కోమోహాఃకర్తాశోకఏకత్వమనుపశ్యతః॥
ఇతిచాహహిసాసాధ్యైశ్రుతిరదైవితమాక్తికాః॥ ఏకత్వమితివాక్యాశ్చోనా
పరోమునిసత్తమాః॥ స్తుతినిస్తేవిరుద్ధేతేయదిభేదోవివక్షిత ఇతి శ్రీమత్సూ
తసంహితావచనేనభేదనిర్దూపూర్వకమభేదస్యప్రాయమానత్వాత్॥ అభే
దశ్రుతీనాంషష్టిధతాత్పర్యలింగద్యుపేతత్వేనప్రబలత్వాత్ । సచనారా
యణస్యాంశోభగవాన్బాదరాయణః । ఇత్యోరభ్యసూత్రయాసవేదా
స్తవాక్యాంశజ్ఞరాజ్ఞయేత్యస్తేనపూర్వోక్తపురాణసచనేన “అథా
తోబ్రహ్మజ్ఞానే” త్యాదివ్యాససూత్రాణామేవోపనిషద బ్రహ్మస్వ
రూపనిర్ణయైదమృత్యేణప్రవృత్తత్యాచ్చన్యాసాభిమత కేవలదైవితమేవ
సకలశ్రుతిమహతాత్పర్యవిషయఇత్యుక్తామేనాప్యభ్యుపగస్తస్యత్వాత్॥

ననుకపిలకాదగౌతమపతజ్ఞలిజైమినిభిస్సర్వజ్ఞైకేవదైవితతన్త్రా
ణాంప్రణీతత్వేనభూయోనుగ్రహన్యాయేన తదభిమతార్థపైవ్యవగ్రాహ్య
సయాకంవ్యాససూత్రాభిమతకేవలదైవితాత్పర్యమాయుక్తః । న
చకతమన్యుష్ఠానాం వ్యక్తినిన్యాయేన తేహంభింతిః కల్పితఇతివా
చ్యం । సర్వజ్ఞనాజ్ఞాపిలకాదిహిహిసాసాధ్యైశ్రుతిసన్యాసుచితత్వా
దితిచేన్న ప్రకృతిపరమాణ్వాదిభిన్నభిన్నజగత్కారణవాదినాజ్ఞాపిలక

కాదాదీనాంపరస్పరవిరుద్ధతస్త్రిప్రవర్తకతయా ఐకమత్యాభావేనభూ
యోనుగ్రహన్యామూసవతాగాత్ । అతపశ్చోక్తమభియుక్తైః । కపిలో
యదినర్వజ్ఞఃకణాదోనేతికాప్రమా । తానుభాయదిస్వప్నామతథేదఃకథ
మృనేదితి । కిచ్చుకణాదస్యాక్షువాగస్యవ్యాసస్యకపిలస్యచ । పరిజ్ఞలేర్జైమి
నేశ్చదర్శనానిభవన్తిషడిత్యాదిప్రసిద్ధకణాదగౌతమకపిలవ్యాసవతజ్జలిజై
మినితస్త్రిధాన్తానాంమధ్యేపకపసిద్ధాన్తానోవ్యాసకపిలాది మహర్షీన
మృతశిశీర్షిః । తస్యఽ । అన్యథాపరస్పరవిరుద్ధసకలతస్త్రిధాన్తానాన్తద
భిమతత్వే తేషాంవ్యాసకపిలాదిసకలమహర్షీణాంభౌతిరేవస్యాత్ ।
తత్రయస్మిన్నర్థేభ్యపగమ్యమానేనర్వేషామభాస్తత్వసిద్ధతి సప
వాగ్గ్రాహ్యః । తతశ్చకపిలకణాదాదితస్త్రిధాన్తస్యదైవతాదేశ్యు
తివిరుద్ధతేనతదభ్యుపగమేతేషాంమహర్షీణాంభౌత్యాపత్యా సకలవే
దాన్తతాత్పర్యవిషయాభూతవ్యాసమహర్షీసిద్ధాన్తకేవలాదైవతమేవ
తేషాంసర్వేషాంసమ్మతమిత్యస్మిన్నర్థేనవివాదః ॥

వస్తుతస్తుకపిలగౌతమాదిమహర్షీణామపి కేవలాదైవతమేవాభి
మతమితిశ్రీమద్భాగవతాదిపురాణపర్యాలోచనయానిర్ణీయతే । తథా
హిశ్రీమద్భాగవతతత్వతీయస్కంధే । జ్ఞానమాత్రంపరంబ్రహ్మపరమా
త్మేశ్వరఃపుమాః । దృశ్యాదిభిఃపుకగాభివైర్భగవానేతఃకుయతే । జ్ఞాన
మేకంపరాచీనైరిద్రియైర్భ్రహ్మనిర్గుణం । అనభాత్యుక్తరూపేణభౌత్యా
శబ్దాదిధర్మణా ॥ ఇత్యాదిపూర్వోదాహృతవచనైఃకపిలస్యకేవలాదైవ
తమేవాభిమతమితినిశ్చయతే॥

తథాబ్రహ్మనైవర్తేగౌతమః । నమోజప్యేశ్వరేశాయస్వాత్యహీనా
యశమ్భుః । తత్త్రినాంపరతత్త్వయస్త్వయమ్భానాయహేతవే । చి
చ్ఛక్తిష్టపశక్తిశ్చుత్కార్యాణిచలన్భిదా । తత్త్రితోయత్సీయాపం
హీవిద్యతేనృపతః । తస్మై జప్యేశ్వరేశాయనమోదైవతస్వరూ
పిణే డి త్తమామధ్యమాహీనాయేచజీవాఃపుకగ్విధాః । తత్త్రితో

నాతిరిచ్యవేయస్మాత్సంబాన్మహేశ్వరాత్ । తస్మైబ్రహ్మసదేశాయన
మోవైస్వసాక్షిణే । యత్సత్తజగతస్సత్తాయత్సత్తంనవినాజగత్ ।
యస్యభానాజగద్భావంయంవినానజగత్ప్రభక్ । ఆదిత్యసోమావగ్నిశ్చ
యద్భాసాభాన్వితిత్యకః । తస్మైబ్రహ్మేశ్వరేశాయనమోఽదైవతస్వ
రూపిణే । యదాన్దోఘానన్దోఘభాతిస్వయమేవహి । యశ్శివఃపరమా
నన్దోవర్తతేనర్వజస్తుషు । తస్మైబ్రహ్మేశ్వరేశాయనమోవైస్వసాక్షి
ణే ॥ ఇత్యాదివచనైర్నాతమస్య కేవలదైవతమేవాభిమతమితిప్రతి
పద్యతే ॥

తథానైవే । ఏకాదశరుద్రసంహితాయాం । వ్యాసజైమినిసం
వాదేఅహంహిభవతస్సాక్షాత్ప్రభుభూతస్సశిక్షితః । తథాపిమేఽవరో
క్షస్తుజ్ఞానంనాస్తినుహమునే । తస్యమేముక్త్యపాయస్తువదకారుణ్య
చేతనా । ఇతిపృష్టోమునిశ్శ్రీమాన్మహాకారుణికోత్తమః । ఆహూయజై
మినింమాశ్చరహస్యేతమవాచహ । వ్యాసః । సాధుపృష్టంత్వయావత్స
లోకానాశ్చహితప్రదం । వదామ్యహముసాయస్తేతవాన్యేపాంచము
క్తిదం । సాంబమూర్తిప్రసాదేననాజ్ఞాతంమమవిద్యతే । జ్ఞానాదేవవి
ముక్తిస్సాన్యన్నాస్యధాకర్మకోటభిః । జ్ఞానంవేదాస్తజంజ్ఞానమజ్ఞానఞ్చ
స్యదివ్యతే । జీనఽహైక్యవిషయంతదపిస్యాన్నచేతరత్ । తచ్చశమ్భోః
ప్రసాదేనగురోఽస్మైచప్రసాదతః । తథావేదాస్తవాక్యానాంతాత్పర్యస్యవి
ఛారణాత్ । జాయతేతచ్చివజ్ఞానంనాన్యధాసత్యమిరితం ॥ ఇత్యాదివ
చనైర్జైమినః కేవలదైవతమేవాభిమతమిత్వవధార్యతే ॥

తథాసాక్షివేదేశేషశివసంవాదే । యథార్థంమత్ప్రరూపస్యలోకై
రమితతేజసః । అతిగుహ్యంస్వసంవేద్యంశ్రుణుత్వంవదతోమమ ॥ శివః ।
ఏషమాయాసముత్పన్నఃప్రపశ్చాకర్మణిభిః । నైవజానాతిమరణంసు
ఖంమఃఖంభయంద్విషం । కల్ప్యతేనియతంకర్త్రాప్యత్రికాయాయ
థాఘటః । మాయయామయిశ్చల్ప్యతేనేతథాసర్గాదికాక్రియాః । నక

అనిష్కళం చేతిమమరూపదవ్యయం స్మృతం । సకలజ్ఞుత్తుషాగ్రాహ్యం
 ధ్యేయంచనియతాత్మభిః । నిష్కళంతునిరాకారం నిరజ్జనమనామయం ।
 సతద్వ్యక్త్యం సచ ధ్యేయం నైవాలోచ్యం నృభిః ఫణిః । తథాపి తే ప్రపశ్యంతి
 యే బుద్ధ్యా మత్పరాయణాః । నిర్వృన్తా నిరహజ్కారా నిరస్తకలికల్మా
 షాః । అశీవిషం ఫణిస్త్రీత్యాం బలదవహ్నివిలోచనం । సహస్రరసం దృ
 ష్ట్వా భవేల్లోకో భయాకులః । అత్రిర్నామ మహాతేజాస్తథాదివ్యస్తపోభ
 నః । అనసూయా చ తత్పత్నీ పుత్రస్త్రావమ్భిః పుమిచ్ఛయా । కమలాక్ష
 మజం విష్ణుం ద్వావపూజయతాం చిరం । ప్రదదౌ తావంతయో శ్శేషసస్పి
 దేవః కృపానిధిః । తదా జన్మభయాద్బాలం సత్పశ్య ఫణాన్వితః । తత్ప
 త్నాన్విసాన్నినశుద్ధాయాద్బుద్ధో భూత్ప్రవక్తరాజ్జితా । పుత్రాభిలాషి
 ణ్యథ సాకరస్థమ్బులరూపిణం । విలోక్య సహసాభీతా త్వామముజ్జన్తు
 హీతలే । పతజ్జాని సమాఖ్యో భూత్తదాతత్సతనాదృవి । అద్యత్వంతా
 దృశో భూత్వా సహితః ప్రజ్ఞయా నయా । నామ్నా పతజ్జిలిఃఖ్యతో ధ్యా
 యన్మాం హ్యుపసత్తతం । ఇత్యాదివచనైః పతజ్జిలిఃఖ్యతో ధ్యాయంతాం
 హృది సత్తతం । ఇత్యాదివచనైః పతజ్జిలే కేవలాదైవితమేవాభిమతమి
 త్యవసీయతే ॥

ఏవమేవ కణాదస్యాపి కేవలాదైవితమేవాభిమతమితి ద్రష్టవ్యం ॥

తస్మాత్కృపిలకణాదాదీనా శ్శేవలాదైవితమేవాభిమతమితి సక
 స్యాపి భ్రాంతి కల్పనా । సహోక్తరీత్యా కేవలాదైవితస్య కపిలకణాదాద్య
 భిమతత్వే తేషాం వ్యాసాభిమతాదైవితనిరాకరణాయోగేన కేవలా
 దైవితానువాదబలేనైవాదైవితస్య వ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వసమర్థన
 సంరంభో విఫలస్సాధ్యదితి వాచ్యం । తేషాశ్శేవలాదైవితస్య ముఖ్యతా
 త్పర్యవిషయత్వేపి చిక్కిరితస్వసిద్ధాంతాభినివేశమాత్రేణ తన్నిరాకరణసమ్మ
 హత్ । కార్యరూపాభినివేశమాత్రేణ సాభిమతార్థనిరాకరణమభియన్త
 నానుమదిదృశ్యతే । తథాపి శ్రీమద్రామాయణే । శ్రీరామచన్ద్రికాతా

తిసంపాదే || అష్టకాపితృదై వత్సమిత్యయంప్రసృతోజనః | అన్నస్యేవ
 ద్రవంపశ్యమృతోవాకిమిమ్యతి | యదిభుక్తమిహాన్యేనదేహమన్యస్యగ
 చ్చతి | దద్యాత్ప్రీతసతశ్శార్ధంసతత్పథ్యశనంభవేత్ | దానసంవననా
 ప్యేతేగ్రన్థామేధావిభిక్యతాః | యజన్వదేహీదీక్షన్వతపస్తవ్యస్వస
 స్త్యజ | ననాస్తిపరమిత్యేనకురుబుద్ధింమహామతే | ప్రత్యక్షంయత్తదా
 త్మవహాక్షంవృత్తతఃకు || సతాంబుద్ధిపురస్కృత్యసర్వలోకనిదర్శినిం |
 రాజ్యంత్వంప్రతిగృహ్యేష్వాప్యభరతేనప్రసాదితః || రామః || సత్యచ్ఛధర్మ
 ఛృపరాక్రమఞ్చభూతానుకంపాంప్రియవాదితాంచ | ద్విజాతిదేవాతిథి
 పూజనఞ్చపథానమాహుస్త్రిదివస్యసన్తః || తేనైవమాజ్ఞాయయథావ
 ద్ధిమేకోదయంసంప్రతిపద్యవిప్రాః | ధర్మంచరన్తస్సకలంయథావత్కా
 జ్ఞన్త్రిలోకాగమమప్రమత్తాః | నిద్రామృహజ్కర్మశితుఃకృతంతద్యస్తాన్
 మగృహ్యోద్విషమస్థబుద్ధిం | బుద్ధ్యానయైసంసర్ధమూచరన్తంసునాస్తికం
 ధర్మపథాదవేతం | యథాహిచోరస్సతథాహిబుద్ధస్తథాగతంనాస్తికమ
 త్రవిద్ధి | తస్మాద్దియశ్శక్యతమఃప్రజానాంసనాస్తికేనాభిముఖోబుధస్సాన్
 త్ | త్వత్తోజనాఃపూర్వతరేవరాశ్చశుభానికర్మాణిబహూనిచక్రః | జి
 త్వాసదేమంచపరంచలోకంతస్మాద్విజాన్సన్త్రిహుతంకృతంచ || ధ
 ర్మేరతాస్సత్పురుషైస్సమేతాస్తేజస్వినోదానగుణప్రధానాః | అహింస
 కావీతమలాశ్చలోకేభవన్తిపూజ్యామునయఃప్రధానాః || ఇతిబ్రువన్త
 న్వచనంసరోషంరామంమహాత్మానమదీనసత్వం | ఉవాచతథ్యమ్మన
 రాస్తికఞ్చసత్యంవచస్సానుశయఞ్చవిప్రః || జాబాలిః || ననాస్తికానాంవ
 చనమృషీమృహంసనాస్తికోహంవచనాస్తికఞ్చన | సమీక్ష్యకాలమ్మన
 రాస్తికోభవంభవేయకాలేపునరేననాస్తికః || సచాపికాలోయముపాగ
 తశ్శనైఃయథామయానాస్తికవాగుదీరితా | నివర్తనార్థస్తవరామకార
 ణాత్ప్రీతాదనార్థఞ్చమయైతదీరితం || క్రుద్ధమాజ్ఞాయరామంతువసిష్ఠఃప్ర
 త్యువాచహ | జాబాలిరపిజానీతేలోకస్యాస్యగతాగతిం || నివర్తయితు
 కామస్తుత్వామేతద్వాక్యముక్తవా || ఇత్యాదిగాబాలిశ్రీరామచన్ద్రేన

సిద్ధవచనైర్వస్తుతో ధర్మమార్గప్రవర్తకేనజాబాలిమహర్షిణాశ్రీరామచ
ద్రినివర్తనార్థంనాస్తికపక్ష మవలన్వృత్యధర్మమార్గేనూద్యనిరాకృతేన
తితత్త్రిముక్తి శ్రీరామచద్రికోపానస్తరంతస్యనాస్తికత్వాభావప్రతిపాద
నేనజాబాలిమహర్షేర్నాస్తికపక్షస్థాపనధర్మమార్గనిరాకరణయోస్తాత్మ
ర్యాభావేపిధర్మమార్గానువాదాంశేతాత్పర్యస్యసద్భావాత్ । తద్వత్క
పిలకణాదాదీనాం దైవితస్థాపనాదైవితనిరాకరణయోస్తాత్పర్యాభావేపి
కేవలాదైవితస్య వ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వ సమర్థనసంరంభోఽస్తాకం
సఫలపవ ॥

నచవేదాస్తవిరుద్ధార్థ ప్రతిపాదకానాజ్ఞాపిలకణాదాదితన్త్రా
జ్ఞాగతితివాచ్యం । వేదాస్తతాత్పర్యవిషయకేవలాదైవితజ్ఞానాయ
తదపేక్షితాసంగోదాసీనసాక్షిరూపత్వంపదార్థ వివేకప్రయోజనతయాసా
భ్యుత్థాస్త్రి । తదపేక్షితయమాద్యష్టాజ్ఞయోగప్రతిపాదకతయాయో
గశాస్త్రియ । తదపేక్షితచిత్తశుద్ధిసంబంధకధర్మవిచారపరతయాజైమి
నిశాస్త్రియ । తదపేక్షితహోడశపదార్థసప్తపదార్థోపపాదనపూర్వకదే
హేద్రియూదివ్యతిరిక్తాత్మనిర్గమూనుకూలతయా గౌతమకణాదశాస్త్రి
యోశోచిప్రయోగసమ్భవాత్ ॥ నచతథాసతికేవలాదైవితజ్ఞానోపయో
గిపదార్థమాత్రనిరూపణస్యైవకర్తవ్యతేనతద్విరుద్ధప్రపञ్చసత్యత్వా
దికమపిలేఖశాస్త్రేఘ్రికుకిమగ్ధంనిరూపితమితివాచ్యం । వేదాస్తశాస్త్రీన
ధికారిణాంమద్వమతీనాం స్థూలాసుధతీన్యాయేపక్రమేణ బ్రహ్మసత్తా
వభారకాయైవతదనుకూలశాస్త్రీప్రవృత్తిసిద్ధిస్థిగ్ధంవస్తుతః ప్రపञ్చసత్య
త్వాభావేపితత్తత్పురుషవాసనాసిద్ధప్రపञ్చసత్యత్వా ద్యుపదేశస్యావశ్య
కత్వేన తన్నిరూపణసమ్భవాత్ ॥

ఏవమేనసాఞ్చరాత్రసాశుపతాదితన్త్రామపితాత్పర్యం ద్రష్ట
వ్యం॥సాశుపతసాఞ్చరాత్రప్రణేతృభిశ్చివవిష్టావదిభి శ్శ్రుతిపురాణాదిఘ్రి
వలాదైవితస్యస్ఫుటతయాప్రతిపాదనేనతదనుకూలతయాతేషాం తన్త్రా

కామపికేవలాదై వ్రతపరత్వస్య నిర్ణయాత్ ॥ తత్త్రిత త్త్రిపాళ్ళు రాత్రపాశుప
తాదిత త్త్రిషు కేవలాదై వ్రతవ్యస్సుటతయా ప్రతిపాదనాచ్చ ॥ అతఏవ పూ
ర్వమేవై క్రంతిం పరక్షేత్ తస్మాదై క్యమాత్మనా శుక్రివోదతం ॥ ఇత్యా
దినా ॥ తథాచ తత్త్రిష్య భేదవాక్యానా జ్ఞేవలాదై వ్రతజ్ఞానోపయోగి
వవిష్ణోవ్యుపాసనాపరత్వమిత్యవధేయం ॥

ఏవమేవ బాధచార్యాకాదిబాహ్యతన్త్రా కామపితాత్పర్యం ద్రష్ట
వ్యం ॥ బాధచార్యాకాదిబాహ్యతన్త్ర ప్రణేతృభిర్భగవత్పృథ్వి బృహస్పతి
ప్రభృతిభిశ్శ్రీమత్సుత సంహితాదిపురాణేషు కేవలాదై వ్రతముభ్యవగత
మితి ప్రతిపాదనేన తదీయతన్త్రా కామపితన్త్రైవ తాత్పర్యవర్ణనస్య యుక్త
త్వాత్ ॥ తత్త్రిష్య ప్రపళ్ళుశూన్యత్వప్రతిపాదకవచనానాం ప్రపళ్ళుస్య
హేయత్వసూచనద్వారా కేవలాదై వ్రతజ్ఞానోపయోగినై రాగ్యసమ్మేద
కతయాచరితార్థత్వేన ప్రపళ్ళుశూన్యత్వే తాత్పర్యాభావాత్ ॥ దేహాత్మ
త్వాదివిరుద్ధాంశప్రతిపాదకవచనానాం ॥ అనేకజన్మాన్తిమరితవాసనా
క్రాంతపురుషవిశేషాశాంఘికీదేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానాసమ్మేదేన హలా
గుర్ధీన్యాయేన దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానోపయోగిత్వాత్ ॥

నను సకలశ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు నైదిక వ్యతిరిక్తతన్త్రా కామ
గ్రాహ్యత్వప్రతిపాదనాత్మక తేహం వేదాంతశాస్త్రోపయోగిత్వోపపాద
నమితి చేత్సత్త్వం ॥ తేషు తన్త్రైస్స వాక్తరతాత్పర్యేణ తత్త్వత్త్వైర్విధాంత
త్వేన ప్రతిపాద్యమానస్య వేదాంతవిరుద్ధాధిపై న పారమార్థికస్వబుద్ధ్యా
తేహమనుసాదేయత్వేన క్తరీత్యా తేహాంతన్త్రా కామపిపంపురయావే
దాంతశాస్త్రోపయోగిత్వమితబుద్ధ్యా ఉపాదేయత్వేన తమపాదవసంభ
వాత్ ॥ తస్మాద్బాధచార్యాకపాళ్ళు రాత్రపాశుపతన్త్రాయనై శేషికపూర్వ
మీమాంసాసాక్ష్యయోగతన్త్రా కామపుష్కరీత్యా వేదాంతశాస్త్రోప
యోగిత్వం నమ్మవతిన కావ్యనుపపత్తిః ॥

అతఏవై క్రంతిశ్రీమత్పూతసంహితాయాం యజ్ఞవల్క్యై భవభిక్షేద్వా
వింశాధ్యాయే ॥ అథాతస్సుమ్మీవక్యమిమార్గప్రామాణ్యనిర్ణయం ॥ శ్రీ

యాసహితాయాయంత్రుణుధ్వంమునిపుట్టనాః । వేదాంశ్చధర్మశా
స్త్రాఃశివురాణంభారతంతథా । వేదాన్దాన్యవవేదాంశ్చకామికాద్యాగ
మానపి ॥ కాపాలంలాకుశక్షౌచతయోర్భేదాద్విజ్ఞానభావః । తథాపాశు
పతంసోమంభేరవప్రముఖాగమాన్ ॥ తేషామేవైషవేదాంశ్చశతశోఽ
భసహస్రశః । విష్ణ్వగమాంస్తథాబ్రాహ్మన్యధానాగ్మాగమానపి ॥ తా
కాయతః తర్కశాస్త్రంబహువిస్తరసంయుతంమీమాంసామతిగమ్భీ
రాంసాఖ్యయోగంతథైవచ ॥ అనేకభేదాన్యన్యనితథాశాస్త్రాస్తరాన్య
పి । నిర్మమేశజ్ఞరసాన్తౌత్సర్వజ్ఞస్సజ్ఞిహేమాతు ॥ ప్రసాదాదేవగుద్ర
స్యబ్రహ్మవిష్ణవేదయస్సురాః । సిద్ధవిద్యాధరాయతురాతుసాద్యాస్త
థైవచ ॥ మునయశ్చమనుష్యాశ్చయథాభాగంద్విజ్ఞోత్తమాః । తాన్యేవ
విస్తరేణైవసజ్ఞిహేనైవవాపునః ॥ కుర్వంతితానిమానానికథితానిమనీ
షిభిః । అధికారివిభేదేనైకస్యేనసదాద్విజ్ఞః ॥ తర్కరేతేపిమాగ్నాస్త
సహస్తవ్యామనీషిభిః । యథాతోయప్రవాహాణాంసముద్రఃపరశూప
ధిః । తథైవసర్వమాగ్నాణాంసాత్మాన్నిష్ఠామహేశ్వరః ॥ యేనయేనప్రకా
రేణజనైరేభిరుపాసితః । తత్తన్మాగ్నానుగుణ్యేనసాధకత్వముపైతిసః ॥ త
త్ప్రసాదాత్క్రీమాన్మాగ్నాన్విశిష్టానతిమానవః । తత్ప్రతితత్ప్రతితోదే
వఃప్రసాదంకురుతేఽస్యతు ॥ సోపానక్రమతోదేవోవేదమార్గస్యకార
ణం । వేదమార్గస్థితోదేవస్సాత్మాన్మక్తేస్తుకారణం ॥ తత్రాపికర్మభాగ
స్థోజ్ఞానశ్రద్ధాప్రదోహరః । జ్ఞానభాగస్థితశ్శమ్భురానద్వా రేణమోక్షదః ॥
ఏకరూపాపరాముక్తిస్తతస్తద్విషయామతిః । ఏకరూపాభవేన్నైవనా
నారూపాభవిష్యతి ॥ వేదాన్తశ్చజ్ఞరంసాత్మాన్నిర్విశేషాద్విషయాత్మనా ।
వక్తిమాగ్నాస్తరాన్నైవతతోవిద్యాతువేదజా ॥ అతోమాగ్నాస్తరా
జ్ఞాతామతయోమతిమత్తరాః । అవిద్యానైవవిద్యాస్సృరితసమ్యక్జ్ఞీరూ
పణం ॥ తస్మాన్మాగ్నాస్తరాణాస్తప్రామాణ్యంవేదవిత్తమాః । ముక్తేర
స్యత్రనాత్మైవక్రమేణైవాత్మమానతా ॥ అతోవేదాన్తమార్గస్థోమహా
దేవోఽచిరేణతు । ముక్తిందదాతినాస్యతస్థితస్సపిక్రమేణతు । దదా
తిపరమాంముక్తిమిత్యేషాశాశ్వతీశ్రుతిః ॥ అతోవేదాక్రయోమగ్రోన్య
నాన్యమార్గంసమాశ్రయేత్ ॥ వేదమార్గైకనిష్ఠానాంసంకించితపిమర్లభం ।

అత్రైవపరమాముక్తిర్నచాన్యత్రతుష్టులూ । అతోఽధికారి
 భేదేనమాగ్ధోమానంసనంశయః । ఈశ్వరస్యస్వరూపేచబద్ధపేతౌ
 తథైవచ । జగతఃకారణముక్తజ్ఞానాదాచతథైవచ । మార్గాణాంయేవి
 రుద్ధాంశావేదాస్తేనవిచక్షణాః ॥ తేపిమందమతీనాన్చమహామోహావృ
 తాత్మనాం । వాఙ్మమాత్రానుగుణ్యేన ప్రవృత్తానయథార్థతః । దర్శ
 యిత్యేత్యణంమర్త్యధావస్తీంగాంయథాగ్రహీత్ ॥ దర్శయిత్యాత
 థాతేషామిదంపూర్వంమహేశ్వరః । పశ్యాత్పాకానుగుణ్యేనదదాత్తిజ్ఞా
 నముత్తమం ॥ తస్మాదుక్తేనమార్గేణశివేనకథితాలిమీ । మార్గామా
 నంసచామాసంమృషావాదీకథంశివః । మహాకారుణికోదేవస్సర్వజ్ఞోని
 ర్మలఃఖలు ॥ తథాపివేదోమార్గాణాముత్తమస్సర్వసాధకః ॥ సర్వముక్తం
 సమాసేనమార్గప్రామాణ్యనిర్ణయం । ఏవంబుభావిత్రుతౌత్రేద్ధాబ్జురూ
 ధ్వంయత్నతోద్విజాః ॥ ఇతి ॥

తస్మాత్సకలశ్రుతిసూత్రస్మృతిలిహాసపురాణాఽగమతన్త్రాణాం
 వ్యాసాభిమత కేవలార్జునైవతపవతాత్పర్యస్యావధారి తత్వేనతాదృశార్జునైవ
 తమేవపరమార్థఇతిసిద్ధం॥

ఇతి శ్రీమద్రాధామాధవసంవాదాద్యనేకప్రబంధనిర్మాణధురీణస్య
 శ్రీ వేంకటవతికవి సార్యభామస్యతనూభవేన సుదంతాకల్యా
 నాద్యనేకప్రబంధరచనాచాతురీధారేయస్య అశగరిక
 వేరసుజ్ఞేన వీణావాదనప్రవీణేన వేదాంతసిద్ధాంత
 రహస్యార్థప్రకాశనధురంధరేణ
 శ్రీమదయ్యుక్తవిద్యస్మృతినా
 విరచితే

వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే
 కేవలార్జునైవత వివేకోనామ
 ప్రథమః పరిచ్ఛేదః
 ఓంకర్మిత్.

శ్రీశంకరగురవేనమః

శ్రీవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః.

ద్వితీయపరిచ్ఛేదః.

సమస్తజగదాధారసగుణబ్రహ్మ నిర్ణయం ।

భగవత్పాదసిద్ధాంతమనుస్మత్యకరోమ్యహం ॥

అత్ర కేచిదప్యయ్యదీక్షితచరణానామ దైవతవిద్యాచార్యాణాం పరమతాత్పర్యవిషయాభూతార్థమవిజ్ఞాయతత్కృతశివతత్త్వవివేకాదీగ్రన్థానాలోక్యబ్రహ్మ విష్ణుశివాపేక్షయా తురీయశివస్య వ్యావహారికాధిక్యం వర్ణయంతితద్భ్రమనివారణవ్యాజేన సగుణబ్రహ్మ నిర్ణయాయ ద్వితీయపరిచ్ఛేద ఆరభ్యతే ॥

నన్యస్తు వ్యాసతాత్పర్యవిషయభూత కేవలాదైవతస్వరూపం స త్యజ్ఞానానందాత్మకం నిర్వికేపం పరం బ్రహ్మ ॥ తద్జ్ఞానప్రాప్తికథమితి చేదుచ్యతే । నాయమాత్మాప్రపంచేన లభ్యోనమేధయానబహునాశ్రుతే నయమేనైషవృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మావృణుతే తనూంసాస్విం । ఇతిక్షేత్రంతథాజ్ఞానంజ్ఞేయంచోక్తం సమానతః । మద్భక్తప్రతద్విజ్ఞాయ మద్భావాయోపవద్యతే ఈశ్వరానుగ్రహదేవపుంసామదైవతవాసనా మహాభయపరిత్రాణాద్విత్రాణామేవ జాయతే । అతీవశుద్ధచిత్తానాం ప్రసాదాదేవమేహరే ॥ ఇచ్ఛాసాయుజ్యరూపాయాం ముక్తానమ్యగ్విజాయతే । మమప్రసాదహీనానాంసామృత్కాన జాయతే ॥ పేదమార్గైక నిషానాం మద్భక్తానాం మహాత్మనాం । ప్రవృత్తిపర్యంతాశ్రద్ధాసామృత్తు

క్తానజాయతే । అనేకజన్మనంసిద్ధశ్చౌతస్మాత్తానువర్తినాం । పరమా
త్రైకవిజ్ఞానంజాయతేసురపుణ్ణవాః । యుష్మాకమపినర్వేషాంశివస్యప
రమాత్మనః । పరమాదైవితవిజ్ఞానంప్రసాదాదేవనాన్యథా ॥ ఇత్యాదిశ్రుతి
స్మృతిపురాణేషుపరమేశ్వరప్రసాదాదేవ కేవలాదైవితవిజ్ఞానప్రాప్తిరితి
ప్రతిపాదనేనప్రాచీనబహుజన్మాన్జితపుణ్యపరిపాకవిశుద్ధచిత్తస్యపురుషస్య
పరమేశ్వరప్రసాదాదేవతాదృశం బ్రహ్మజ్ఞానంశ్రవణాదిద్వారాసమ్పద్య
తే । అన్యేషాస్తుపరమేశ్వరప్రసాదహీనానాం గౌతమదధీచిశాపగ్రస్తానాం
మహాపాపామ్బునిధినిమగ్నానాం కేవలాదైవితజ్ఞానరుచిరపినజాయతే ।
ప్రత్యుత్తరప్రద్యేషవచజాయతే । అతపశ్చాక్తంశ్రీమత్కుతనసంహితా
యాం ॥ గౌతమస్యమునేశ్శాపాద్దధీచిమునిశాపతః । పూర్వజన్మకృతా
త్పాపాదయమ్థోనరోచతే ॥ మహాపాపవతాన్యౌతాంపరమాదైవిత
వేదనే । ప్రద్యేషోజాయతేసాక్షాద్యేదజన్మేశివేపిచేతి । తస్మాత్కేవలా
దైవితజ్ఞానస్యపరమేశ్వరప్రసాదాధీనత్వేన తత్ప్రసాదాయతమపాపసమవ
శ్యంకర్తవ్యం ॥

అథకశ్చమహేశ్వరః యస్యప్రసాదాద్భూత్పూజ్ఞానప్రాప్తి రితి
చేదత్రాభిధీయతే । మాయాంతప్రకృతిం విద్యాన్తాయినంతమహే
శ్వరం । అస్మాన్మాయాన్యజతేవిశ్వమేతత్ ॥ ఈశ్వరోజగతఃకర్తామా
యయాస్వీయయాపురా । అభేదేస్థితఃపూర్వకల్పవాసనయాన్వితః ॥ కా
లకర్తానుగుణ్యేనసాస్వాభిన్నస్వీయమాయయా । అభిన్నోపితయాస్వస్య
భేదంకల్పయతిప్రభుః ॥ కల్పితోయంద్విజాభేదోనాభేదంబాధతేనదా ।
కల్పితానామవస్తుత్వాదవిరోధశ్చసిద్ధ్యతి । పునఃపూర్వక్షణోత్పన్నవాస
నాబలతోఽనఘః ॥ ఈక్షితాపూర్వవద్భూత్వాన్వనశక్త్యావరయా
యతః ॥ ఇత్యాదిశ్రుతిపురాణపర్యాలోచనయా మాయోపహితచైత
న్యమేవపరమేశ్వరఇత్యుచ్యతే, తస్మైవపరమేశ్వరస్య యతోవాఇ
మానిభూతానిజాయంతే ॥ తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి । జన్మా
ద్యవ్యయతః ॥ ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానువరోధాత్ ॥ ఇత్యాదిశ్రుతి

సూత్రేభ్యోజగజ్జన్మాదికారణత్వం ప్రతిపాద్యతే । సృష్ట్యాదిమమాయాసం
 బద్ధమాత్రస్త్రివప్రయోజకత్వాత్ । జగజ్జన్మాదికారణత్వంచాభిన్నసి
 మిత్రోపాదానత్వేపర్యవసన్నం । తత్ప్రోపాదానత్వంచస్వార్థ్యస్తనమస్త
 ప్రపంచాద్భిష్టానత్వం వక్తవ్యం । ఏతచ్ఛామూర్తస్యాపకయాపేక్షైవపర
 మేశ్వరస్యసమ్భవతి । సతువిగ్రహావాపహితపరిచ్ఛిన్నరూపేణ । విగ్ర
 హస్యసర్వత్రప్రపంచేనుస్యూతత్వాభావాత్ । తస్యైవమాయోపహి
 తస్యసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణకాలిత్యమభ్యుపగమ్యతే
 పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ । ఇత్యాది
 శ్రుతేః । అతఏవసర్వోపేతాచతద్దర్శనాదిత్యధికరణేవికరణత్వాన్నేతిచే
 త్తమక్తమితిసూత్రభాష్యే । అపాణిపానోజవమోగ్రహీతావశ్యత్య
 చక్షుస్సశృణోత్యకర్తః । ఇత్యకరణస్యాపిబ్రహ్మణస్సర్వసామర్థ్యం దర్శ
 యతీత్యాదినాపరమేశ్వరస్య శరీరాపేక్షాంవినిశ్చిసకలసామర్థ్యమస్తీతి
 సిద్ధాంతి తథాచ । పూర్వోక్తజగజ్జన్మాదికారణత్వరూపలక్షణలక్ష్మీ
 తఃమాయాబిమ్బభూతఃపరమేశ్వరఏకఏవసర్వోపాస్యః । తత్ప్రతివి
 మ్భాజేవఉపాసకః । సోప్యస్తాకరణభేదాదనేకరూపతయావ్యవహీ
 యతే ॥ ఏకఏవహిభూతాత్మాభూతేభూతేవ్యవస్థితః । ఏకధాబహుధా
 చైవదృశ్యతేజలచంద్రివత్ । ఇత్యాదిశ్రుతేఃపరమేశ్వరస్తే ఏకఏవసన్య
 క్తానుగ్రహార్థంస్వేచ్ఛయైవ బ్రహ్మవిష్ణుశివాదిలీలావిగ్రహాన్పరిగృహ్యతీ
 త్యభ్యుపగమ్యతే । అమూర్తాసనస్యాత్తమాధికారివిషయత్వేపిమా
 యోపహితస్యామూర్తస్యపరమేశ్వరస్య మద్దాధికారిణాంబుధ్యనారో
 హేణతదుపాసనస్యతాదృశైకర్తృమత్యకత్వాత్ । తమక్తంరామతాపి
 న్యాం । చిన్మయస్యాద్వితీయస్యనిష్కలస్యాశరీరిణః । ఉపాసకానాం
 కార్యార్థంబ్రహ్మణోరూపకల్పనేతి ॥ జ్ఞానవాసిష్ఠీపి । నదేవఃపుణ్డ
 రీకాక్షీనచదేవస్త్రిహోచనః । నదేవోదేవరూపోసానదేవస్త్రితరూప
 కః । అకృత్రిమమనాద్యస్తంవేదనందేవఉచ్యతే । అజ్ఞాతశివతత్త్వానాం
 సాకారాద్యర్చనంస్మృతం । యోజనాధ్యస్యశక్తస్యక్రోధాధ్యవరిక

బృతే । ఇతి । పాచ్చరాత్రేపి । సతేయాపసచాకారోనాయుధానిస
వాస్తవం । తథాపిపురుషాకారోభక్తానాంత్యంప్రకాశనే । శివాగమేఽ
యతీనాంమంత్రితాంచైవజ్ఞానినాంయోగినాంతథా । ధ్యానపూజానిమి
త్రంహితనుశ్చిత్తాంత్యోచితేచ్ఛయా । ఇతి ॥ అతఏవల సప్తస్థర్మోపదేశాది
త్యధికరణేషు । స్యాత్పరమేశ్వరస్యాపీచ్ఛావశాన్తాయామయంరూపంసా
ధకానుగ్రహాగమిత్యాదిభావ్య సప్తర్శేణాఽకరీరస్యాపిపరమేశ్వరస్యాది
త్యమణ్డలాద్భూతస్త్వర్దిహిరణ్మయ పురుషాదిరూపేణోపాస్యత్వ మితి
సిద్ధాంతిం ॥

సనుజగత్కారణస్యసదనద్రూపసాధారణతయావాదివిప్రతిపత్తి
విషయత్వాచూఢ్యవాదవ్యావృత్తయే ॥ సదేవసోమ్యేదమగ్రలసీదితి
శ్రుత్యానద్రూపత్వంప్రతిపాద్యతే । తస్యనద్రూపస్యజగత్కారణస్యచే
తనాచేతనసాధారణతయా వాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వాత్పృథ్వివైశేషి
కాద్యభిమతప్రకృతిపరమాణ్వేదిజగత్కారణవాదవ్యావృత్తయే । ఆ
త్మావాఇదమేకేవగ్రలసీదితిశ్రుత్యాచేతనత్వంప్రతిపాద్యతే । తస్యన
తశ్చేతనస్యజగత్కారణస్యజేవబ్రహ్మసాధారణరూపతయావాది విప్రతి
పత్తివిషయత్వాద్ధిరణ్యగర్భేంద్రాగ్నిసూర్యాదిజేవవ్యావృత్తయే బ్రహ్మ
వాఇదమేకేవగ్రలసీదితిశ్రుత్యాబ్రహ్మరూపత్వంప్రతిపాద్యతే । తస్య
సతశ్చేతనస్యబ్రహ్మణోజగజ్జన్మాదికారణస్యశివనారాయణాదిసాధారణ
రూపతయావాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వత్తద్వ్యావృత్తయేచాగవశున్యా
యేన । యదాతమస్తన్నదివానరాత్రిర్నస్తన్నచాసచ్ఛివపవకేవలః । ఇ
త్యాదిశ్రుత్యాశివరూపత్వంవా । ఏకోహవై నారాయణలసీత్ । ఇత్యాది
శ్రుత్యావిష్ణురూపత్వంవా స్త్వితీచేదుచ్యతే । అత్రకింభేదపక్షమాశ్రిత్యశి
వస్యవిష్ణోర్వాజగత్కారణత్వముచ్యతే । అభేదపక్షమాశ్రిత్యవా । నాద్యః ।
ప్రథమపరిచ్ఛేదపవభేదశంకాపంకప్రకృతనస్యకృతత్వేనపునఃపునస్తద్భే
దవాదవ్యుత్పాదపాత్వత్ । అతఏవద్వితీయపరిచ్ఛేదారంభేరామానుజ

మధ్యశ్రీకంఠాదిభేదప్రతిపాదకభాష్యాణామమూలకత్వజ్ఞాననాయకగవ
త్వాదసిద్ధాంతమనుసృత్యసగుణ బ్రహ్మనిర్ణయంకరోమిత్యస్తాభిర్నాం
దీక్షోకప్రతిపాదితంనద్వితీయః। ఛాగపశున్యాయస్థలే“అగ్ని హోమీయంప
శుమాలభేత్” ఇత్యత్ర శ్రుతస్యపశుశబ్దస్యఛాగగవాది సాధారణతయాపా
మాన్యస్యానుష్ఠానాయోగేనతదనుష్ఠానాయవిశేషాకాంతాయాం “అ
గ్ని మామాభ్యాంఛాగస్యవపాయామేదస” ఇతి మంత్రవర్ణపర్యాలోచ
నయాసామాన్యవిశేషన్యాయావతారేణ విశేషపర్యవసానాభ్యుపగమేపి
ప్రకృతేతాదృశన్యాయానవతారేణజగత్కారణస్యబ్రహ్మణః దేవతా
విశేషపర్యవసానాభావాత్। తథాపి। నత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ। అనం
దోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్। ఇత్యాదిశ్రుత్యానచ్చిదానందాఖండస్వరూప
త్వంబ్రహ్మణఃప్రతిపాద్యతే తస్యబ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వాజ్జగజ్జన్మాదికార
ణత్వంనూపపద్యతేఇతికృత్యాఅస్తాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్। మాయీ
నంతుమహేశ్వరం। ఇత్యాదిశ్రుత్యామాయోపహితవేషేణ జగజ్జన్మాది
కారణత్వముపపాద్యతే। ఏతాదృశమాయోపహితబ్రహ్మణఏవ ఛాందో
గ్యతరేయ తైత్తిరీయశాఖాదిషువాక్యాంతర మనవేత్త్యేవనదాదివ
దైరనూద్యనదాదిపదవాచ్యంబ్రహ్మైవజగత్కారణమితినిశ్చితేత్వేనవిశే
షాకాంతాభావాత్సామాన్యవిశేషన్యాయోక్తానుచితవ ॥

కింఞ్చ అభేదపక్షేశివస్యనారాయణస్యవాజగత్కారణత్వమితివి
చారపవనసంభవతి। ఉభయోర్భేదాభావాత్। నచశివనారాయణయో
స్సర్వరూపకృతభేదాభావేఽపి తయోరౌపాధికభేదమంగీకృత్యఛాగపశు
న్యాయావతారేణోవిరోధఇతివాచ్యం। ఉపాసనాప్రకరణే శివనారా
యణయోరౌపాధికభేదలేశోపినాస్తీత్యస్యబహుధావక్ష్యమాణత్వాత్।
నచతథాపి శివనారాయణయోరన్యతరస్యజీవభావమేవాగ్నేకృత్య తదితర
స్యజగత్కారణత్వమస్తితివాచ్యం శ్లో। బ్రహ్మవిష్ణుశ్చరుద్రశ్చవిభక్తా
అపిపండితాః। పరమాత్మవిభాగస్థానజీవహృదహస్థితాః। ఇత్యాదిబ
హుప్రమాణైస్త్రీమూర్తినామీశ్వరభావస్యవక్ష్యమాణత్వాత్॥

శిష్యుఁడగు నద్భుత్వదీపామాన్యశబ్దానాంశివేనారాయణేనావిశేషేన
 త్యనసానమిత్యభ్యుపగమే॥ సర్వాననశిరోగ్రీవస్సర్వభూతగుహాశయః । న
 ర్వవ్యాపీచభగవాన్తస్తాత్సర్వగతశ్చివః ॥ అంతర్బహిశ్చతత్సర్వం వ్యాప
 నారాయణస్థితః॥ ఇత్యాదిశ్రుత్యాశివనారాయణశబ్దయోర్వాప్యవకపర
 త్వముచ్యతే । “ ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుంత్రిలోచనంసీలకం
 తంప్రళాంతం । ధ్యాత్యామునిగర్భచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింతమ
 సువరస్తాత్ ॥ అథపునరేవనారాయణః । సోఽన్యత్కామంమనసాఽ
 ధ్యాయత । తస్యధ్యానాంతస్థస్యలలాటాత్ప్రీతిశ్శూలపాణిఃపురుషోఽ
 జాయత । ఇత్యాదిశ్రుత్యావిగ్రహవిశిష్టపరత్వముచ్యతేవా । నాద్యః॥ స
 త్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మత్రిశ్రుత్యంతరగతబ్రహ్మపదేనైవచరితార్థత్వే
 నబ్రహ్మశివనారాయణశబ్దానాం హస్తకరపాణిశబ్దవద్యావకస్వరూపప
 ర్యాయత్వాద్విశేషాకాంతాభావేనభాగవతున్యాయస్యానవతారాత్ ।
 బ్రహ్మశివనారాయణశబ్దానామేకార్థపరత్వేఽపి “ బ్రహ్మవాదినావద
 న్తి ” “ అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా ” “ యంబ్రహ్మవేదాస్తవిదోవదన్తీ ”
 త్యాదిశ్రుతిసూత్రపురాణేషువేదాస్తవాదినాం బ్రహ్మశబ్దవ్యవహారస్యై
 వనుప్రసిద్ధత్వాచ్చ ।

నద్విలీయః । వికల్పాసహత్వాత్తత్రాపికిం కేవలవిగ్రహస్య
 జగత్కారణత్వముచ్యతే? ఉతకేవలబ్రహ్మణః తద్విశిష్టస్యవా? నా
 ద్యః॥ కేవలవిగ్రహస్య మాయాకార్యత్వాచ్చేతనత్వభావేన వ్యాపక
 త్వాభావేనచనిమిత్తోపాదానకారణద్యయరూపత్వానమ్భవాత్ । నచ
 శ్లో॥ ఘృతకాఠిన్యవద్విప్రాఃకేవలంకృపయైవతు! ఆవిర్భూతంమహానంద
 తాండవంకరుణాలయం ॥ ఇత్యాదిసాగ్రందవచనమనుసృత్యఘృతకాఠి
 న్యదృష్టాంతేన విగ్రహవిగ్రహిణోరభేదమంగీకృత్య తద్విగ్రహస్యజగ
 త్కారణత్వేతోదోషఇతివాచ్యం విగ్రహస్యపరిచ్ఛిన్నత్వాత్విగ్రహిణో
 ఽపరిచ్ఛిన్నత్వాచ్చతయారభేదస్యవక్రమశక్యత్వాత్ । షడవిగ్రహస్యా
 స్యపరిచ్ఛిన్నత్వేబాధకాభావఇతివాచ్యంవిగ్రహస్యసావయవత్వేనతస్యా

పరిచ్ఛిన్నత్వస్య వక్తుమనహితత్వాత్ । శ్లో॥ సత్త్వంరజస్తమశ్చితిప్రకృ
తేగుణానైర్ముక్తఃపరఃపురుషఏకభూమ్యధతే । స్థిత్యాదయేహరివిరించి
హరేతినంజ్ఞాంశ్రేయాంసితత్త్రీఖలుసత్త్వతనూర్మౌఢాంస్య ॥ రిత్యాది
భాగవతపురాణాదివచనేషుభగవద్విగ్రహస్యమాయామయత్వేన । ప్రతి
పాదితత్వాచ్చనచవిగ్రహవిగ్రహిణోరైక్యప్రతిపాదకస్కాందపురాణా
దివచనానాంకాగతిరితివాచ్యంపూర్వోక్తస్కాందపురాణాదివచనానాం
తాధితార్థప్రతిపాదకత్వేనస్వాత్మేతాత్మర్యాభావేఽపి ఉపాసకానా మపివి
శ్వాసాశ్వాదనేతాత్మర్యమితవక్తుంశక్యత్వాత్ । నద్వితీయః । తత్త్రాపికిం
మాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వముచ్యతే ? మాయోపహిత
స్యవా ? నాద్యః “ అస్మాన్మా యీస్యజతేవిశ్వమేతత్ ” “ మాయిన
స్తుమహేశ్వర ” మిత్యాదిశ్రుత్యమసారేణమాయాసంబంధమంతరా ని
ర్విశేషస్యమాయాతీతబ్రహ్మణఃప్రపంచహేతుత్వాభావాత్ । ద్వితీయే
ఇష్టాపత్తిఃత్వయావిగ్రహవిశిష్టస్యైవ జగత్కారణత్వాభ్యుపగమేన
త్వదనిష్టప్రసంగశ్చ । నాపితృతీయః । తత్త్రాపికింవిగ్రహవిశిష్టస్యనిమిత్త
త్వముచ్యతే ? ఉపాదానత్వముచ్యతేవా ? పక్షద్వయేపిసిద్ధాస్తహనిప్ర
సంగః । సత్త్వప్రధానమాయోపహితవేషేణ బ్రహ్మణోనిమిత్తత్వంత
మః ప్రధానమాయోపహితవేషేణ బ్రహ్మణఉపాదానత్వమితి స
కలగ్రంథకారైఃప్రతిపాదితత్వాత్ । తదుక్తంపంచదశీప్రకరణే విద్యా
రణ్యగురుచరణైః ॥ శ్లో॥ జగతోయదుపాదానంమాయామాదాయతా
మసీం । నిమిత్తంశుద్ధసత్త్వాంతాముచ్యతేబ్రహ్మతద్గిరాశ్చితి ॥ నచైవంస
తిపురుషనూక్తకైవల్యతాపనీయాదిశ్రుతిషువిగ్రహవిశిష్టస్యైవ జగ
త్కారణత్వప్రతిపాదనేనతచ్చుత్తీనాంకాగతిరితివాచ్యం ॥ శ్లో॥ కానిచి
ద్వేదవాక్యానిత్రాహ్లాహవేదపారగాః । రుద్రమూర్తిసమాశ్రిత్యశివేపర
మకారణే । పర్యవస్యంతివిప్రేంద్రాస్తథావాక్యానికానిచిత్ । ఆగ్నే
యీంమూర్తిమాశ్రిత్యశ్రుతివాక్యానికానిచిత్ । సూర్యమూర్తింముని
శ్రేష్ఠాస్తథావాక్యానికానిచిత్ । పురాణైరక్షణభిర్విప్రైఃప్రోక్తోరుద్రస్త

తైవచ । చతుర్భుజగవాన్విష్ణుర్ద్వాభ్యాంబ్రహ్మప్రకీర్తితః । అగ్ని
 రేకేనవిప్రేంద్రాస్తథైకేనదివాకరః । ఏవంమూర్త్యభిధానేనద్వారేణై
 వమునీశ్వరాః । ప్రతిపాద్యోనుహదేవస్థితస్సర్వాసుమూర్తిషు । సప
 వమోచకస్సాక్షాచ్ఛితస్సత్యాచిలక్షణః ॥ ఇత్యాదివత్స్యమాణస్కాంద
 వచనేషు “శివేపరమకారణే” “స్థితస్సర్వాసుమూర్తిషు” ఇత్యుప
 క్రమోపసంహారపర్యాయోచనయామాయోపహితాఽమూర్త పరమే
 శ్వరగతజగత్కారణత్వమేవశివవిష్ణోది విగ్రహూపాసనాయత త్త్వ
 గ్రహవిశిష్టేషుప్రతిపాద్యత ఇతిపురుషసూక్త కైవల్యతాపనీయాదిశ్రుతి
 తాత్పర్యవణనోపపత్తేః । విగ్రహవిశిష్టస్త్వైవ జగత్కారణత్వపక్షే
 శివవిగ్రహవిశిష్టస్సనారాయణవిగ్రహవిశిష్టస్సవాజగత్కారణత్వ మితి
 వినిగమకాభావాచ్చ “యదిక్షేతాశ్వతరాధర్వశిఖాదిశ్రుత్యాశివవిగ్రహ
 విశిష్టస్త్వైవసర్వకారణత్వం తథాఅథపునరేవనారాయణస్సన్యత్కా
 మోమనసాధ్యాయతతస్యధ్యానాన్తస్థస్యలలాటాత్త్రిక్ష శ్శులపాణిఃపు
 రుషోఽజాయత” ఇత్యాదిమహాపనిషదాదిశ్రుత్యనుసారేణ వైష్ణ
 వాభిమతవిగ్రహవిశిష్టనారాయణస్యనకలకారణత్వంఽనన్యత్ । నచబ్ర
 హ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తేసంప్రసూయంతే । కారణంతుధ్యేయస్సరైవశ్వర్య
 సంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్యై ఇత్యాదిశ్రుత్యా నారాయణస్య
 శివజన్యత్వంప్రతిపాద్యత ఇతినలస్యసర్వకారణత్వమితివాచ్యం । నారాయ
 ణాద్రుద్రోజాయత ఇత్యాదిశ్రుత్యాశివస్యాపినారాయణజన్యత్వప్రతిపా
 దనేనతస్యాపిసర్వకారణత్వానుపపత్తేస్తుల్యత్వాత్ । తస్మాద్వినిగమనావి
 రహేణశివవిష్ణోద్యభిన్నః । అస్మదభిమతమాయోపహితాఽమూర్తపర
 మేశ్వరపవనసర్వకారణమిత్యభ్యుపేయం ॥

ఏతేనబ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్రసూయంతే ఇతిశ్రుత్యాబ్ర
 హ్మదిత్రిమూర్తీనాముత్పత్తి ప్రతిపాదనేనతేషాంజీవభావపవనబ్రహ్మ
 భావఇతి కథముపాస్యత్వమిత్యపిశంకాగళహస్తితా ॥ అథాస్యపురుష
 స్యచత్వారిషానానిభవంతినాభిర్హృదయంకంఠోమూఢాఃచ । అత్రచ

తుష్పదం బ్రహ్మవిభాతిజాగరితేబ్రహ్మ । స్యష్టేవిష్ణుః । నుషుప్తారుద్రః
 తురీయసుక్షరమితీబ్రహ్మోపనిషదాదివచనేన॥ శ్లో॥ ఏకఏవశివస్సా
 త్మాత్సప్తసిద్ధిత్వంతహేతవే । బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మాభిఃకలనాభిర్విజృంభతే ।
 బ్రహ్మవిష్ణుశ్చరుద్రశ్చవిభక్తాఅపిపండితాః । పరమాత్మవిభాగస్థానజీ
 వన్యూహసంస్థితాః । పుణ్యపాపాదృతాజీవారాగద్వేషమలావృతాః ।
 స్మనాశాభిభూతాశ్చసదాసంసారిణోఽవశాః । బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానాం
 తథాతేషాంద్విజర్షభాః । ఆవిర్భావవిశేషాణాంపుణ్యపాపాదయోనహి ।
 ఆజ్ఞయాపరతత్త్వస్యజీవానాంహితకామ్యయా । ఆవిర్భావతిరోభావోతే
 షాంకేవలమాస్థితాః । హరిబ్రహ్మహరస్తేషామావిర్భావాశ్చసుప్ర
 తాః । సదాసంసారిభిర్జీవైరుపాస్యాభుక్తిముక్తయే । సృష్టిస్థిత్యంతకర
 ణీంబ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం । ససంజ్ఞాంయాతిభగవానేకఏవజనాదనః ।
 సత్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేగుణైస్సైవ్యక్తఃపరఃపురుషఏకఇహోన్యధత్తే
 స్థిత్యాదయేహరివిరించిహరేతి సంజ్ఞాంశ్రేయాంసితత్త్రిభిరుసత్వతనూ
 ర్నృణాంస్యః । ఇత్యాదిశ్రీమత్సూత్రసంహితావిష్ణుపురాణభాగవతవచనై
 శ్చబ్రహ్మదిత్రిమూర్తీనాంబ్రహ్మకోటిత్వముముక్షూపాస్యత్వావిర్భావ
 తిరోభావాదిప్రతిపాదనేనజీవత్వైనుపాస్యత్వజన్యత్వాదిశంకాంకురాసవ
 కాశాత్ । తతశ్చమాయోపహితస్యజగత్కారణస్యఏకనైవపరమేశ్వర
 స్యస్వమాయాగతసత్త్వాదిగుణోపాధితస్సేవ్యచ్ఛయైవ బ్రహ్మదిత్రిమూ
 ర్తిరూపతయాఆవిర్భావాభ్యుపగమేన “బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తేసంప్ర
 సూయంతే” ఇతిశ్రుతేస్తాదృశావిర్భావపరత్వమేవాభ్యుపగమ్యతే॥

ననుకారణంతుధ్యేయఃసర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వరశృంభరా
 కాశమధ్యస్త్యానిశ్రుతిబలేనశివసైవ్యవసర్వకారణత్వముస్తు । నారాయ
 ణాద్రుద్రోజాయఇతిశ్రుతేగుణమూర్తిశివపరత్వేనతురీయశివస్యసర్వ
 కారణత్వేబాధకాభావాదితిచేత్తత్ర కింవిగ్రహణావహితరూపేణతురీ
 యశివస్యసర్వకారణత్వముచ్యతేతదుపలక్షితరూపేణవా । నాద్యఃకల్పక
 ల్పకానాంహృదయాకల్పమల్పమపికల్పయతి । తురీయవిగ్రహస్యాపిసావ

యవత్వేనకార్యత్వస్యానశ్యంభావితమాతత్త్వాది విగ్రహాపహితకారణాస్తరాపేక్షాయామనవస్థావత్తే। నచానాదిరేవపరమేశ్వరస్యవిగ్రహాశ్చిదస్తీతివాచ్యంవిగ్రహమాత్రస్యమాయా జన్యత్వేనానాదిత్వేమానాభావాత్ । అపాణిపాదోజవనూగ్రహీతావశ్యత్వచక్షుస్పత్రుణోత్పకణాః। వికరణత్వాన్నేతిచేత్రదుక్తం। అకరణస్యాపి బ్రహ్మణస్సర్వసామర్థ్యందర్శయతీత్యాదిత్రుతిమాత్రభావ్యవిరోధప్రసంగాత్ । విగ్రహాపహితయాపేక్షపరమేశ్వరస్యనిమిత్తోపాదానత్వంనాస్తీతిపూర్వమేవ నిరాశృతత్వాచ్చ । ద్వితీయేవిగ్రహాపహితయాపస్యైవాస్మదభిమతమాయోపలక్షితచైతన్యరూపత్వేనఘట్టకుటీవృత్తాంతన్యాయేనతస్యైవసకలకారణత్వమిత్యస్మదిష్టసిద్ధిః॥

నన్వేవమపిజగత్ప్రప్త్యాద్యర్థంతురీయవిగ్రహభ్యుపగమేపి “కారణంతుధ్యేయస్సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్య” ఇత్యధర్వశిఖావాక్యానుసారేణఉపాసనార్థం తురీయపరమశివమూర్తిరభ్యుపగమ్యతాం। అతపవ బ్రహ్మదిత్రిమూర్త్యపేక్షయాతురీయమూర్తివిశిష్టస్యపరమశివస్యఉత్పాదోపసంఖోభవతీతిచేదుచ్చతే । అధర్వశిరసిధ్యాయితేశానంప్రధ్యాయితవ్యంసర్వమిదం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్రసూయంతే సర్వాణిచేంద్రియాణినహభూతైర్నకారణంకారణానాంధాతాధ్యాతాకారణంతుధ్యేయః సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్యే। ఇత్యత్రధ్యాయితేశానంకారణంతుధ్యేయఇత్యనేనకుశానాదికబ్దవాచ్యస్య జగత్కారణీభూతస్యపరమేశ్వరస్యధ్యేయత్వంవిధీయతే । కారణత్వంచతస్యమాయోపహితామూర్త రూపేనైవేత్యస్మాభిప్రాక్ప్రీతిపాదితం । తదనుసారేణశంభురాకాశమధ్యశివసోధ్యేయఇత్యత్రాపిశంభుశివాదికబ్దానా మవ్యమూర్తశివపరత్వమేవ స్వీకృత్యతాదృశశివస్యైవధ్యేయత్వంవిధీయతఇత్యభ్యుపగంతవ్యం । తతశ్చాధర్వశిఖోపనిషదఃతాదృశపరమేశ్వరస్యధ్యేయత్వప్రతిపాదనమాత్రతాత్పర్యకత్వేపినతురీయమూర్తిప్రతిపాదనేతాత్పర్యంసిద్ధతి। యదిచఉమాన

హాయంపరమేశ్వరంప్రభుమిత్యాదికై వల్యశ్రుతావ్రమాణహాయత్వ త్రి
 లోచనత్వనీలకంఠత్వాదిగుణవిశిష్ట పరమేశ్వరస్యధ్యేయత్వావగమాత్
 దనురోధేనగుణోపసంహారన్యాయేనతత్ప్రాప్తి తాదృశశివస్వైర్వధ్యేయ
 త్వంకల్పనీయమిత్యవ్యతే । తథాపితాదృశగుణమూర్తిశివరూపేణాపా
 సనార్థమారోపితతాదృశశివరూపేణాపా సరమేశ్వరోపాసనసంభవతీతి
 నతదర్థంతురీయమూర్తికల్పనాయధ్యాయితేశాన మిత్యత్రగుణమూ
 ర్తిశివస్వైర్వధ్యేయత్వంవిధాయ తన్నిర్వాహార్థ ముపాస్యభూతగుణ
 మూర్తిశివస్యవరబ్రహ్మత్వభ్యావనాయకారణంతుధ్యేయఇత్యాదినా
 మూర్తపరమేశ్వరరూపేణవ్యవస్థాపితంకారణత్వ సర్వేశ్వరత్వాదికంతద
 భిన్నతయాగుణమూర్తిశివేపిప్రతిపాద్యతే । “బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే
 సంప్రసూయంతే” ఇతిశ్రుతేపరమేశ్వరస్యస్వేచ్ఛయైవావిర్భావపరత్వే
 నావృష్టపవన్నతయాతస్యైవగుణమూర్తి రుద్రరూపేణకారణత్వంచావి
 రుద్ధమితిసకావ్యనుపపత్తిః । ఏవమేవస్కందశివాదిపురాణానామపి తా
 త్పర్యంద్రవ్యవ్యంజితపహ్లాంజీ కానిచిద్వేదవాక్యావిబ్రహ్మణంవేద
 పారగాః । రుద్రమూర్తింసమాశ్రిత్యశివేపరమకారణేపర్యవస్యంతివిప్రేం
 ద్రాస్తథావాక్యానికానిచిత్ । విష్ణుమూర్తింసమాశ్రిత్యబ్రహ్మమూ
 ర్తించకానిచిత్ । ఆగ్నేయీంమూర్తిమాశ్రిత్యశ్రుతివాక్యానికానిచి
 త్ । సూర్యమూర్తింసమాశ్రిత్యతథైవాన్యానికానిచిత్ । పురాణై
 ర్దశభిర్విప్రాప్రోక్తరుద్రస్తథైవచ । చతుర్భుజవాన్విష్ణుర్ద్వైభ్యాంబ్ర
 హ్మప్రకీర్తితః । అగ్నిరేకేనవిప్రేంద్రాస్తథైవకేనదివాకరణపవంమూ
 ర్త్యభిధానేనద్వారేణైవమునీశ్వరాః । ప్రతిపాద్యోమహాదేవస్థితస్సర్వా
 నుమూర్తిషు । సపవనూచకస్సాక్షాచ్ఛివస్సత్యాదితః । బ్రహ్మ
 విష్ణుమహాదేవైరుపాస్యస్సర్వదాద్విజాః । ఇతి । అత్రబ్రహ్మవిష్ణోది
 మూర్తివిశిష్టరూపేణపరమేశ్వరోపాసనార్థం బ్రహ్మాదిసకలమూర్త్య
 నున్యాతః । యథాతథాభూతమామోషహితామూర్తరూపపవ పరమ
 శ్వరావరమశివమహాదేవాదికల్పితస్యైక్యద్వేదావైపురాణైశ్చరుద్ర

మూర్తివిశిష్టరూపేణైశ్చిద్విష్ణుమూర్తివిశిష్టరూపేణైశ్చిద్బ్రహ్మమూర్తి
 ర్తివిశిష్టరూపేణైశ్చిద్గిసూర్యమూర్తివిశిష్టరూపేణచప్రతిపాద్యత ఇ
 త్యయమథోజ్ఞాయతే । తతశ్చశివపరత్వేనప్రసిద్ధాని కైవల్యాధర్వశి
 ఖాచిత్రుతివాక్యానిస్కాందశైవాదిపురాణానిచగుణమూర్తిశివరూపేణ
 పరమేశ్వరోపాసనార్థమేవ మాయోపహితామూర్త పరమేశ్వరజగ
 త్కారణత్యాదికం గుణమూర్తిశివేప్రిప్రతిపాదయంతీతితాత్పర్యం స్పష్టే
 కృతం । అతఏవశ్రీమద్భాగవతేచతుర్థస్కంధేఅతిమహామీతపశ్చర్యా
 ప్రకరణే॥ శ్లో॥ ప్రాణాయామేనసంయమ్యమనోవంశశతంమునిః । అ
 తిష్ఠదేకపాదేననిద్వేంద్వోఽనిలభోజనః । శరణంతంప్రపద్యేహంయఏ
 వజగదీశ్వరః । ప్రజామాతృసమాంమహ్యంప్రయచ్ఛత్వితిచింతయన్ ।
 ఇత్యారభ్యవిశోద్భవస్థితిలయేషువిభజ్యమానైర్మా యాగుణైరనుయు
 గంవిగృహీతదేహః । తేబ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాఃప్రణతోఽస్త్వహంవస్తే
 భ్యఃకవవభగవాన్మృతహూపహూతః । ఏకోమయేహభగవాన్వివిధ
 ప్రధానైశ్చిత్తీకృతఃప్రజననాయకథన్నయూయంఅత్రాగతాస్తనుభృ
 తాంమనసాపిదూరాబూత్ప్రసీదతమహానివాపిప్రయోమే । మైత్రే
 యః । ఇతితస్యవచస్సృత్యాత్రయస్తేవిబుధర్షభాః । ప్రత్యూచుఃస్త్వత్త్వే
 యావాచాప్రహస్యతమృషింవిభో । దేవాః । యథాకృతస్తేసంకల్ప
 భావ్యంతేనైవనాన్యథా । సత్సంకల్పస్యతేబ్రహ్మాయదైవ్యాభ్యయసితే
 వయం । అథాస్మదంశభూతాస్తేతత్ప్రజామునిపుంగవ । భవితారోంగ
 భద్రంతేవిప్రస్యంతితవతేయశః । ఎవంకామవరందత్వాప్రతిజగ్ముస్సు
 రేశ్వరాః । ఇత్యంతేనవచసజాతేనపకమేవజగదీశ్వరముద్దిశ్య ప్రజార్థంతప
 స్యత సుత్య సుకల్పస్యాతిమహర్షేబ్రహ్మవిష్ణురుద్రాత్మకమూర్తిత్ర
 యధూపేణైవప్రసన్నోజగదీశ్వరస్తదభిలషితఫలందత్వా యథాస్థానం
 గత్యత్తిప్రతిపాదనాత్రిమూర్తి వ్యతిరేకేణమూలభూతమూర్త్యంతరం
 జగదీశ్వరస్యనాస్తితితాత్పర్యంస్వీకరం॥ నన్వేవంసతిలయాపస్యశివస్యాపి
 మూర్తిర్ధేయస్త్వయాప్రసాదతః । ఉమార్ధవిగ్రహశుద్ధా త్రినేత్రా

నంద్రశేఖరా । నీలగ్రీవాపరానందప్రమాదాతాండవప్రియా । బ్రహ్మ
విష్ణుమహాదేవైరుపాస్యాగుణమూర్తిభిః । సర్వమూర్తివిహీనస్యసర్వ
భూతాధిపస్యతుతథాప్యేషాపరామూర్తిరిత్యేషాశాశ్వతశ్రుతిః । రిత్యా
దిస్కాండవచనేషు తురీయశివమూర్తేర్గుణమూర్త్యుపాస్యత్వప్రతిపా
దనదర్శనాత్తాద్యశవచనానాంకాగతిరితిచేన్న స్మృతిపురాణాద్యప్రాదేశ
విద్యానాంవేదములకత్తేనప్రవృత్తత్యేషికత్వచిత్కృచిత్ప్రదేశేషునైదిక
విరుద్ధతే వవైష్ణవాద్యాగమానుసారేణతాద్యశాధికారిణం ప్రతిప్రవ
త్తత్వాత్ నైదికానాంతదంశోనగ్రాహ్య ఇతిపురాణవచనైరేవతత్ప్రత
త్ప్రవృత్తాపితత్వాత్ । తదుక్తోశ్రీమత్సుతసంహితాయాం । పరమేశ్వ
రవిజ్ఞానాన్ముచ్యతేభవబంధనాత్ । పారమేశ్వరవిజ్ఞానంవేదాదేవనచాస్య
తః । ఆగమాంతరజన్యంతుజ్ఞానంనజ్ఞానమాస్తికాః । అష్టాదశానాంవిద్యా
నాంవేదాదన్యాశ్చవిత్తమాః । విద్యావేదానుసారేణప్రవృత్తాస్సర్వశోభ
నాః । తథాపితాసుసర్వాసుకశ్చిదంతఃకృచిత్కృచిత్ । నైవాగమానుసారే
ణతత్ప్రభేదానుసారతః । విష్ణ్వాగమానుసారేణతత్ప్రభేదానుసారతః । బ
హ్మగమానుసారేణతత్ప్రభేదానుసారతః । అధికారివిభేదేనక్రమేనై
వవిముక్తయే । ప్రవర్తతేమునిశ్రేష్ఠాస్సత్యమేవమయోదితం । తత్త
త్తంత్రేషుయేమర్వాదీక్షితామునినత్తమాః । సోంశస్తైరేవ సంగ్రాహ్య
స్సర్వధానైవవైదికైరితి । సౌరసంహితాయామపియస్తువేదవిరుద్ధాంతః
పురాణేష్వఖలేషుచ । తదంతస్తుపరితాద్యస్సర్వధానకలైరపితంత్రావ
లంబననైవపురాణానిచకానిచిత్ । సాక్షాద్దేవవిరుద్ధార్థం ప్రపదం
తికృచిత్కృచిత్ । అధికారివిభేదేననైవవేదపరంప్రీతిః । అస్తువాతురీ
యశివమూర్తితథాపిగుణమూర్త్యుపేక్షయా తురీయమూర్తివిశిష్ట
స్యోత్కర్ష ఇత్యనుపపన్నం । తురీయమూర్తేరివతద్గుణమూర్తీనామపివ
పరమేశ్వరమూర్తిత్యేనతదనుస్యూతపరమేశ్వరస్యైకతయా తరతమభా
వానంభవాత్ । నచపరమేశ్వరవిగ్రహస్య గుణమూర్త్యావిర్భావపేతు
త్వేనబ్రహ్మద్యుపేక్షయా పరమశివస్యోత్కర్ష ఇతివాచ్యం సర్వాసాధా

మత్స్యరమూర్తినామీశ్వరోపాధిభూతమాయామూర్తి ప్రయుక్తత్వేన తురీయమూర్తివద్గుణమూర్తినామపి స్వేచ్ఛాకల్పితత్వాత్ । అస్తువాగుణమూర్తినాంతురీయవిగ్రహాదావిర్భావస్తథాపినానువపత్తిః । యథారామానుజమతేపిరామకృష్ణాదీనాం నారాయణావిర్భావరూపత్వేపి నారాయణాపేక్షయాతేషాం నాపకర్షః తద్వద్భృహ్మదిత్రిమూర్తినాంపరమశివాపేక్షయానాపకర్షః అన్యథా “నారాయణాద్రుద్రోబాధిత” ఇతి శ్రుత్యైరుద్రస్యనారాయణాదావిర్భావప్రతిపాదనేనైవమతేరుద్రస్య నారాయణాపేక్షయా అపకర్షావత్తైః సచేష్టాపత్తిః । పరమశివవాదిభిరుద్రస్యనారాయణాపేక్షయాఉత్కర్షస్తైస్త్వేవాంగీకారాత్ ॥ ననువిష్ణుశివయోరీశ్వరభావసంభవే చతుర్ముఖస్యబ్రహ్మణః జీవనమప్తిరూపహిరణ్యగర్భత్వేనప్రసిద్ధతయాకథమీశ్వరభావఇతిచేన్న । ప్రతీతాద్భూతికాదస్తాద్భూతానిమునిపుంగవాః । ఉత్కృష్టానితథాతేభ్యో జీవాత్మాచేతసఃప్రభుః । నమప్తివ్యప్తిభావేనసోపిభిన్నఃపరస్పరం । వ్యప్తయశ్చతథాభిన్నాస్తాశ్చభావానుసారతః । జీవతిర్యజ్మనుష్యాదికరీరంప్రాపువంతిహ । ఆసాంసమప్తిభూతస్తుశ్రేష్ఠస్సర్వాత్మనాబుధాః । తతోవిశిష్టాస్సకలాబ్రహ్మణస్తువిభూతయః । తాశ్చాన్యస్యవిశిష్టాస్సర్వభాజీవామునీశ్వరాః । తాసాంబ్రహ్మధికస్తస్మాద్విష్ణుశ్శ్రేష్ఠఃప్రకీర్తితః । సోపిస్యవ్యప్తిభూతేభ్యోవరిష్టఃపరికీర్తితః । తతోరుద్రోధికస్సోపిస్యవ్యప్తిభ్యోధికస్తస్మిన్ । బ్రహ్మవిష్ణుశ్చరుద్రశ్చపరతత్త్వవిభూతయః । తేషాంత్రయాణామధికస్సర్వకారణమీశ్వరః । తతోధికంపరతత్త్వంజ్ఞానమానందమద్యయం । ఇత్యాదిశ్రీమత్సూత్రసంహితావచనేషుఆసాంసమప్తిభూత ఇత్యనేవాజీవతిర్యజ్మనుష్యాదిసకలజీవసమప్తిరూపత్వేన హిరణ్యగర్భస్యనమప్తిజీవత్వంప్రతిపాద్యతతోవిశిష్టాస్సకలాబ్రహ్మణస్తువిభూతయః । తాసాంబ్రహ్మధికఇత్యనేనహిరణ్యగర్భాపేక్షయా త్రిమూర్త్యంతర్గతస్య బ్రహ్మణస్తద్విభూతీనాంచఉత్కర్షోపపాదనపూర్వకంభిన్నతయా ప్రతిపాదనీయతస్యబ్రహ్మణః “బ్రహ్మవిష్ణుశ్చరుద్రశ్చపరతత్త్వవిభూతయః” ఇతి

వచనానుసారేణ ఈశ్వరభావసిద్ధేః॥ ననుబ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనామీశ్వరభా
వసత్త్వేపి ఉదాహృతస్కాందవచనేషుజీవానామివేశ్వరణోటిప్రవిష్టానాం
బ్రహ్మాదీనాం మధ్యే శివస్యైవ వాధిక్యప్రతిపాదనేన తదుపాసనస్యైవ వాధి
క్యమస్త్యితిచేన్నతత్ర కింవిశేషణభూతవిగ్రహమాత్రోపాసనస్యాధిక్య
ముచ్యతే ఉత విశేష్యమాత్రస్య ఆహూస్విద్విగ్రహవిశిష్టస్య వానాద్యః
కేవలవిగ్రహస్య మాయాకార్యత్వేన చేతనత్వాభావత్ ఉపాసకాభిమత
ఫలప్రదానసామర్థ్యాభావేన ప్రచూజనమనుద్దిశ్యనమందోపి ప్రవర్తత ఇ
తిన్యాదేనానుపాస్యమానకేవలవిగ్రహాధిక్యకల్పనస్యాప్రయోజకత్వా
త్ నద్వితీయః॥ తత్రాపికింమాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపస్యాధిక్యము
చ్యతే మాయోపహితస్య వాపక్షద్వయోన్యేమానవకాశాత్ “ఏకమేవా
ద్వితీయః” మిత్యాదిశ్రుత్యా మాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపస్యైకత్వా
త్ అస్మాన్మాయీసృజతేదిశ్యమేతదిత్యాదిశ్రుత్యా మాయోపహిత
బ్రహ్మస్వరూపస్యాప్యేకత్వాచ్చపదార్థద్వయమంతరాన్యూనాధికభావ
కల్పనస్యాభిత్తిచిత్రాయమానత్వాత్ నాపితృతీయః॥ తత్రాపికింవిశేషణ
తారతమ్యాద్విశేష్యస్యాపితారతమ్యమభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే విశిష్టం
పదార్థాంతరమిత్యుత్వా ప్రమాణబలాదుమార్థవిగ్రహవిశిష్టస్యాధిక్య
ముచ్యతే వానాద్యః॥ యథా ఏకస్యైవ దేవదత్తస్య తత్త్వావ్యవహరభేదేన
యాచకపాచకనర్తకపాఠకశాస్త్రాదిసంజ్ఞామాత్రభేదం వినా సంజ్ఞాభేదస్య
వహరస్తత్త్వీయుక్తతరతమభావ్యాపి నాస్తి తద్వన్మాయోపహితస్యైక
స్యైవ పరమేశ్వరస్య సత్త్వాదితత్త్వగుణవైశిష్ట్యభేదేన బ్రహ్మవిష్ణుశివాదిసం
జ్ఞామాత్రభేదం వినా సంజ్ఞాభేదస్య తత్త్వీయుక్తతరతమభావస్యాపి వక్తుమ
శక్యత్వాత్ తదుక్తం విష్ణుపురాణే “సృష్టిస్థిత్యంతకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివా
త్మికాం స సంజ్ఞాయాతిధగవానేకపవజన్దాన” ఇతి అన్యథా ఉపాధిభేదా
దుపధేయభేదస్యావశ్యాభ్యుపగమేన త్వప్రధానమాయోపాధినా నిమి
తత్వమన్యస్యతమః ప్రధానమాయోపాధినా ఉపాదానత్వమన్యస్యేతి కార
ణద్వయస్యావశ్యమంగీకర్తవ్యత్వేన పూర్వోక్తాభిన్న నిమిత్తపాదానత్వసి

ద్ధాంతహానిప్రసంగాత్ । కించపరమేశ్వరస్యసంజ్ఞాభేదమూదాయతరతమ
భావాభ్యుపగమేడు త్రమాధమమధ్యమేశ్వరప్రసంగేన ఈశ్వరనానాత్వా
వత్ప్రాయతోవాఙ్మూనిభూతానిజాయంతేయేనజాతాని జీవంతీత్యాది
పరమేశ్వరైకత్వబోధకశ్రుతివిరోధావశ్యేనచపూర్వోక్తాభిన్ననిమిత్తో
పాదానత్వస్యసృష్టిసిద్ధిసంహారకర్తృత్వస్యదవిశేష్యాదిభేదాభిప్రాయేణ
చరితార్థతయాయతోవాఙ్మూనిభూతానిత్యాదిపరమేశ్వరైకత్వబోధ
కశ్రుతివిరోధోనాస్తీతివాచ్యం విశేష్యమాత్రస్యనిర్విశేషబ్రహ్మణః
మాయాసంబంధమంతరాజగత్సృష్ట్యాదిసామర్థ్యాభావేనవిశేషైక్యప్ర
తిపాదనస్యవ్యర్థత్వాత్ । ఇన్ద్రీయసంసృతికపాధిభేదాదువధేయభేదానభ్యుపగ
మజీవేశ్వరయోరపుపాధికృతభేదాభావేన తత్త్రియుక్తతారతమ్యాభా
వేనసంవిజ్ఞత్వకించిత్యవ్యవస్థాభావాజ్జీవస్వాపిడగత్కర్తృత్వం ఈశ్వర
స్వాపిసంసారిత్వమిత్యాద్యతిప్రసంగాదితీచేన్న యథాబింబప్రతిబింబ
యోరభేదే దవణగతపీతత్వశ్యామత్వచలనత్వాదిమలినధర్మాక్రాంత
త్వింప్రతిబింబస్యవబింబస్యతద్గతమాలిన్యతేజోపినాస్తి । తద్విదజస్త
మోభిభూతమలిన్సత్త్వానాంజీవానాంతత్తదంతఃకరణోపాధిభేదకృత తా
రతమ్యస్యత్వేపిరజస్తమోనభిభూతశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికా
నాంబ్రహ్మాది, త్రిమూర్తీనామీశ్వరత్వైకరజ్జిత్యనియామకత్వవశీకృత
మాయత్వానావృతచైతన్యత్వాదీనాంతుల్యత్వేనఏకస్యైవ దేవదత్త
స్యకంబళమకూలాది పరిధానవదేకస్యైకపరమేశ్వరస్య సత్త్వాదిగుణ
మూర్తిపరిగ్రహసంభవేనమూర్తిభేదమాత్రేణ తరతమభావానసంభ
వాత్ । యోబ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాంభేదముక్తమభావతః । సాధయేదుదర
వ్యాధియుక్తోభవతిమానవః । ఇతిశాతాతవత్త్వత్వాదినచనైర్భూహ్మదీ
నాంతరతమభావస్యనిందితత్వాచ్చ । అస్తవావిశేషణతారతమ్యాద్విశేష్య
స్వాపితారతమ్యంతథాపినానుపపత్తి । వత్సయమాణీత్యావిష్ణుత్వభేదోన్వ
పాధిభూతవిశేషణోత్కర్షప్రతిపాదకవచనానాంతుల్యత యావిద్యమా
వత్సేనతయోస్తారతమ్యస్యవత్తమకక్యత్వాత్ ।

సనుయస్యమాయాగతంసత్త్వంశరీరంస్యాత్తమోగుణః । పం
 హారాయత్రిమూర్తీనాంనరుద్రస్సాన్యన్నచాపరః । తథాయస్యతమస్సా
 త్నాచ్ఛరీరంసాత్వికోగుణః । పాలనాయత్రిమూర్తీనాంసవిష్ణుస్సాన్యన్న
 చాపరః । రజోయస్యశరీరంస్యాత్తదేవోత్పదనాయచ । త్రిమూర్తీ
 నాంతుసబ్రహ్మభవేద్విప్రానచాపరః । అస్తీరుద్రస్యవిప్రేంద్రా అంత
 న్నత్వంబహిస్తమః । విష్ణురంతస్తమస్సత్త్వంబహిరస్తీరజోగుణః । అం
 తరబహిశ్చవిప్రేంద్రా అస్తీరస్యప్రజాపతేః । అతోఽవేక్ష్యగుణంసత్త్వం
 మనుష్యావవదంతిహి । హరిశ్శ్రీహరశ్శ్రీవృత్తతిహామోహనైభవం ।
 సత్త్వాభావాత్ప్రజానాథంహృత్పదంనైవమన్వతే । ఇత్యాదిసాక్షందవచన
 పర్యాలోచనయాయత్త్రీయత్త్రీపాత్త్వికత్వేనవిష్ణూత్కర్తృప్రతిపాదక
 వచనానిసంతితాన్యక్తరీత్యాపాలనాదిగుణపరత్వపరాణీత్యభ్యుపగంత
 వ్యం । యత్త్రీయత్త్రీతామసత్వేన శివనికర్తృప్రతిపాదకవచనానిసంతి
 తాన్యక్తరీత్యాసంహారాదిగుణపరత్వపరాణీత్యభ్యుపగంతవ్యం । తతశ్చ
 విష్ణుత్వశివత్వోపాధివ్యయతారతమ్యవిచారేతమోగుణోపాధికవిష్టవపి
 త్తయాసత్త్వగుణోపాధికశివస్యాత్కర్తృస్సాన్యదితిచేన్న “సత్త్వంరజస్త
 మితిప్రకృతేర్గుణానైస్త్వక్తృపరఃపురుషవక ఇహాన్యధత్తే । స్థిత్యాదయే
 హరివిరించిహరేతిసంజ్ఞాంశ్రేయాంసి తత్త్రీఖలుసత్త్వతనూర్నృణాం
 న్యు”రిత్యాదిభాగవతవచనేఽపి “సత్త్వంరజస్తమః” ఇత్యాదినాప్రకృ
 తిస్వయాపసత్త్వాదిగుణత్రయముపక్రమ్య “తైర్వక్తృపరఃపురుషవక
 ఇహాన్యధత్తే” స్థిత్యాదయేహరివిరించిహరేతిసంజ్ఞామిత్యాదినాపకవమా
 యోపహితస్సత్త్వాదిగుణత్రయయుక్తస్సృజిత్యుత్పత్తిసంహారవ్యాపా
 రార్థంక్రమేణవిష్ణుబ్రహ్మశివసంజ్ఞాంలభత ఇతిప్రతిపాద్యసత్త్వతనూర్నృ
 ణాంన్యురిత్యాదినాసత్త్వమయవిగ్రహవిశిష్టస్యవిష్టాస్సర్వాతితయజ్ఞాప
 నాత్సత్త్వంరజస్తమోగుణత్రయక్రమేణప్రాప్తప్రాయపాతానురోధేనర
 జస్తమోమయవిగ్రహవిశిష్టయోర్భూత్తాశివయోర్నికృష్టోపాధికత్వా
 నికర్తృస్సాన్యవక్తృమంగీకర్తవ్యత్వేనసత్త్వోపాధికవిష్టూత్కర్తృమంగీకారస్యా

పితుల్యత్వాత్ । నచభాగవతాదిపురాణానాంవిష్ణుపారమ్యైదంపర్యేణ
ప్రస్తుతత్వేనతత్ప్రకరణేనహినిందాన్యాయేనతామసవిగ్రహవిశిష్టశివని
కన్ఠోపపాదనస్య విష్ణుప్రశంసాపరత్వాదితివాచ్యం సాంధాదిపురా
ణానామపిశివపారమ్యైదంపర్యేణప్రస్తుతత్వేనతత్ప్రకరణేపి నహినిందా
న్యాయేనతామసవిగ్రహవిశిష్టవిష్ణునికన్ఠోపపాదనస్య శివప్రశంసాపర
త్వావిశేషాత్ ॥

ననుభాగవతాదిషు తామసవిగ్రహవిశిష్టత్వేనప్రతిపాద్యమానస్య
శివనికర్షస్య “కాలమేఘసమచ్ఛాయఃకంఠాశూలకపాలధృత్ । తేషా
మావిరభూచ్ఛంభుఃస్మయమానముఖాంబుజ” ఇత్యాదిబ్రహ్మాండపు
రాణావచనమనుసృత్యశివస్యావస్థాంతరపరిగృహీత నీలవిగ్రహవిశిష్టత్వేన
చరితార్థతయా “శుద్ధస్ఫటికసంకాశంచంద్రలేఖావతంసకం । త్రిలో
చనంచతుర్భాహుంనీలగ్రీవంపరాత్పరం । ధ్యాయేన్నిత్యంసదాసోహమి
తిబ్రహ్మవిదాంవర” ఇత్యాదిసాంధవచనపర్యాలోచన యాస్వాభావిక
శ్వేతవిగ్రహప్రయుక్తాతిశయస్యసిద్ధత్వాదితిచేన్నసాంధాదిపురాణేష్వ
పితామసవిగ్రహవిశిష్టత్వేనప్రతిపాద్యమానస్యవిష్ణునికర్షస్య “అలోల
తులనీమాలమారూఢవినతాసుతం । జ్యోతిరిందివరశ్యామమావిరస్తు
మమాగ్రత” ఇత్యాదిపురాణావచనమనుసృత్యవిష్ణోరవసరాంతరపరిగృ
హీతనీలవిగ్రహవిశిష్టత్వేనచరితార్థతయా “గోక్షీరాభంపుండరీకాయ
తామంచక్రాబ్జాధ్యంభూవదైర్భూషితాంగం । శ్రీభూమిభ్యామర్చితం
యోగవీరేధ్యాయేద్దేవంపూజయేత్సైరుషేణే” త్యాదిబ్రహ్మప్రమాణైః
పురుషసూక్తవాసుదేవస్యసింహాధ్యానాదిషుస్వాభావికశ్వేత విగ్రహపరి
గ్రహప్రయుక్తాతిశయస్యతుల్యత్వాత్ । ప్రత్యుత సాంధభాగవతవచన
తాత్పర్యపర్యాలోచనమూలంతస్సత్త్వబహిస్తమఉపాధివిశిష్టశివాపేక్ష
యాభావ్యాభ్యంతరసత్త్వోపాధివిశిష్టవిష్ణూత్పన్నైవ ప్రతీయ
మానత్వాత్ । యది “అష్టమూర్తి రనేకాత్తాసాత్త్వికశ్శుద్ధవిగ్రహ”

ఇతి శివరహస్యోక్తవచనబలేన శివస్యాపిబాహ్యభ్యంతరసత్త్వగుణో
 సాధివిశిష్టోస్తు స్త్విత్యుచ్యేతత్త్రిపూర్వోక్తరీత్య విష్ణుశివయోర్విశే
 షణతారతమ్యప్రతిపాదకవచనానాంతుల్యత్వేన హరిహరియోస్సామ్యా
 వత్త్వాలస్మదిష్టసిద్ధిః। నచఉపధేయవసుపాధీనామపైర్లకరూప్యే విష్ణురు
 ద్రాదిభేదవ్యవహారోనూపపద్యత ఇతివాచ్యం లక్ష్మీపతిత్వపార్వతీపతి
 త్వాదివిశిష్టవిగ్రహేణవాస్థిత్యాదిరూపవ్యాపారేణవా విష్ణురుద్రాదినం
 జ్ఞాభేదప్రయోజకవ్యవహారస్యవ్యవస్థితత్వాత్॥

నన్వేవంసతిబాహ్యభ్యంతరసత్త్వోపాధివశాత్తుల్యత్వేన ప్రతిపా
 ద్యమానవిష్ణుశివాపేక్షయా” రజోయస్యశరీరంస్వాత్త దేవూత్పాదనా
 యచ। త్రిమూర్తీనాంతునబ్రహ్మభవేద్విప్రానచాపర” ఇత్యాదిపూ
 గ్వోదాహృతవచనరీత్యా బ్రహ్మణస్సత్త్వసంబంధమంతరాబాహ్య
 భ్యంతరరజోగుణవిశిష్టత్వేనతస్యనికర్తృపత్రితిచేన్నతురీయశివస్యాపిగు
 ణసామ్యవస్థప్రకృత్యుపాధివిశిష్టత్వేనహరిహరియోరివ కేవలసత్త్వోపా
 ధివిశిష్టత్వాభావేన రజస్తమోగుణశబలితసత్త్వోపాధిప్రయుక్తనికర్తృస్య
 కేనాప్యనివార్యత్వాత్। నచబాహ్యభ్యంతరరజోగుణోపాధివిశిష్టత్వా
 ద్భిన్నాస్సత్త్వగుణసంబంధలేశాభావేనబ్రహ్మపేక్షయాగుణత్రయవి
 శిష్టోపాధికస్యతురీయశివస్య సత్త్వసంబంధప్రయుక్తాతిశయస్యవక్త్రము
 చితత్వాదితివాచ్యంగుణత్రయవిశిష్టస్యతురీయశివస్యతమోగుణప్రయు
 క్తనికర్తృపైర్వవావశ్యంభావేనతురీయశివాపేక్షయాబ్రహ్మణస్తమోగుణ
 ప్రయుక్తమాలిన్యాభావేనతస్యాపుష్కలప్తత్వేనవక్తవ్యత్వాత్। నచేష్టా
 పత్రిః। తురీయశివవాదిభిర్వ్యష్టిగుణోపాధికత్రిమూర్త్యపేక్షయాగుణత్ర
 యసమష్టివిశిష్టతురీయశివైతత్కర్తృత్వేనాంగీకారాత్। తస్మాద్విశేష
 ణతారతమ్యాంగీకారానంగీకారపక్షయోరపివశీకృతమాయత్వానావృ
 తతైతస్యత్వాదేరీశ్వరగోటిప్రవిష్టానాంబ్రహ్మదిత్రిమూర్తీనాం మా
 యోపహితవిశేష్యస్వరూపనిష్ఠత్వేనతిత్రితారతమ్యాక్తిరయుక్తా। ఏ
 వచక్తృత్వత్యేషాంబ్రహ్మదీనాంతరతమభావస్యభాధితత్వేన ఉచా

హ్యతస్మాందవచనానాం నబ్రహ్మదిత్రిమూర్తి తారతమ్యప్రతిపాదనే తాత్పర్యంకింతు “అథాతస్సంప్రపక్ష్యైమిపరాత్పరితరంపదంతతోధికం పరంత త్వంజ్ఞానమానందమద్యయ” మిత్యాద్యుపక్రమోసంహారపర్యా లోచనయానిష్కృష్టరూపేణనిర్విశేషబ్రహ్మప్రతిపాదన ఏవతాత్పర్యమి త్యవగంతవ్యం॥

యదుక్తంవిశిష్టంపదార్థాంతర మితికృత్వా ప్రమాణబలాదు మార్గవిగ్రహవిశిష్టస్త్వైవాశిక్యముచ్యతఇతితదపినోపపద్యతే । విష్ణు శివప్రతిపాదకేషునకలక్రుతిస్త్వశివురాదౌదిషు ముముక్షూసాస్యత్వ జ్ఞానప్రదాతృత్వాదీనాముభయసాధారణత్వ ప్రతిపాదనేనతయోస్తారత మ్యకల్పనమయుక్తమిత్యస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ ॥

నన్వేనమపి “యోబ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వంయోచైవేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై । తగ్ంహదేవమాత్రమిద్ధి ప్రకాశంముముక్షుర్వై శరణమహంప్రపద్యే” ఉమాసహాయంపర మేత్సరంప్రభుంత్రిలోచనం నీల కంఠంప్రకాంతం । ధ్యాత్వామునిగచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింత మసఃపరస్తా” దిత్యాదినాపరమశివస్యముముక్షూసాస్యత్వప్రతిపాదనా త్త స్యమోక్షప్రదాతృత్వేనఉత్కర్షస్సాన్యదితిచేత్సత్యం “క్షిగోదాణావశా యినంస్యకేసరిణంయోగిధ్యేయం పరమపదంసామజ్ఞానీయాద్యోజానీతే సోమృతత్వంగచ్ఛతిలభకస్మాదుచ్యతేనమామీతియస్తావ్యంసర్వేదేవా నమంతిముముక్షుశ్రాబ్రహ్మనాదినశ్చ ఆత్మైవస్యసింహాదేవోబ్రహ్మ భవతియఏవంవేదసోఽకామోనిష్కామఆత్మకామలత్యకామోనతస్య ప్రాణాఉత్క్రామంతిల త్రైవమవలీయంతేబ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మ ప్యేతీత్యాదిస్సంహతాపసియక్రుత్యా “సదారామోహమిత్యేనతత్త్వ తఃప్రపదంతియే । నతేసంసారిణోనూనంరామపవనసంశయః । రామప వసవిజ్ఞేయస్సత్యానందచిదాత్మకః । నమఃపదంనువిజ్ఞేయంపూర్ణానం దైకవిగ్రహంసదామనంతిహృదయేసర్వేదేవాముముక్షువ” ఇత్యాదిరా మతాపసియక్రుత్యాసత్త్వంఉత్తీకనయనంమేఘభంజై ద్యుతాంబరందిప్తి

భజంవేణముద్రాధ్యంవనమాలినమీశ్వరం । గోపగోపాంగనోపేతంను
రద్రుమతలశ్రయందివ్యాలంకరణోపేతంరక్తసంజమధ్యగంకాళిందీ
జలకల్లోలనంగిహరుతసేవితం । చింతయచేతసాశ్చస్త్యం ముక్తోభవతి
సంస్మరే । కృష్ణసోపిసస్పహుధాయోవిభాతితంపీఠంయేనుయజంతి
ధీరాః । తేహంసుఖంశాశ్వతంనేతరేహం । నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేత
నానామేకోబహూనాంయోవిదధాతికామాః । తంపీఠస్థంయేనుయజం
తివిప్రాస్తేహంసిద్ధిశ్శాశ్వతీనేతరేహం । యోబ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వం
యోవైవిశ్యాస్తస్మైగోపాయతిగాయతిస్మృత్యుత్తః । తందేవమాత్మ
బుద్ధిప్రకాశంముముక్షువైశ్వరణమమున్రజేత్ । గోపాలోహమితిభా
వయేత్సమోక్షమశ్నుతేనబ్రహ్మత్వమధిగచ్ఛతినబ్రహ్మవిద్యవతీత్యాదిగో
పాలతాపనీయశ్రుత్యా “శుద్ధోదేవకోనారాయణఃనద్వితీయోక్తికశ్చ
ద్యవవంవేదస విష్ణురేవభవతిపవిష్ణురేవభవతి” త్యాదినానారాయణోప
నిషద్వచనేన “అనజానంతిమాంమూఢామానుషీంతనుమాశ్రితం । ప
రంభావమజానంతోమమభూతమహేశ్వరం । మోఘాశామోఘకర్మా
ణోమోఘజ్ఞానావిచేతనః । రాక్షసీమాసురీంచైవ ప్రకృతింమోహినీం
శ్రితాః । మహాత్మానస్తమాంసాఙ్గాదైవీంప్రకృతిమాశ్రితాః । భజంత్య
నన్యమనసోఽజ్ఞాత్వాభూతాదిమన్యయం । సతతంకీర్తయంతోమాయతం
తశ్చదృఢవ్రతాః । నమస్యంతశ్చమాంభక్త్యా నిత్యయుక్తాఃపాసతః
త్యాదిభగవద్వచనైశ్చ విష్ణోరపిముముక్షూపాస్యత్ప్రతిపాదనేనమో
క్షప్రదాతృత్వస్యస్థితాస్తత్ ।

నచ “సంసారమోచకస్సాక్షాచ్ఛివవనచాపరః । అన్యాశ్చదేవతా
స్సర్వాఃప్రదాతైవతమోచకా” ఇత్యాదిసాక్షాదవచనానురోధేనపర
శివోపాసనస్యసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వం విష్ణోపాసనస్యప్రదాత్యా
హ్మోక్షసాధనత్వమితివాచ్యం । దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదు
ర్మాత్రయా । మామేవగౌప్రపద్యంతేమాయామేతాంతరంతి । నమాం
స్మ్యంతి నామూఢాఃప్రపద్యంతేనరాధమాః । మాయయాపహ్నతే
కంతీయ

జ్ఞానాననురంభావమాశ్రితాః । కామైస్సైస్త్వైహ్యోరజ్ఞానాః ప్రవద్యంతే
 స్యదేవతాః । తంతంనియమమాస్థాయ ప్రకృత్యానియతాస్సస్వయా ।
 యోయోయాంయాంతసుంభ క్తశ్శక్త్యధ్యాయార్చితమిచ్ఛతి । తస్యతస్యా
 చలాంశ్రద్ధాంతామేనవిదధామ్యహం । సతయాశ్రద్ధయా యుక్తస్యా
 రాధనమీహతే । లభతేచతతఃకామార్జునమయైవవిహితార్జునాత్ ।
 అంతవత్తుఫలం తేహంతద్భవత్యల్పమేధసాం । దేవాదేవయజోయాం
 తిమద్భక్తాయాతిమామపి । ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మ వ్యాహరన్మామ
 నుస్మర్తా । యఃప్రయాతిత్యజ్జాదేహంసయాతిపరమాంగతిం । అన
 స్యచేతాస్సతతంయోమాంస్మరతినిత్యశః । తస్యాహంకులభఃపార్థనిత్య
 యుక్తస్యయోగినః । మాముపేత్యపునర్జన్మదుఃఖాలయమశాశ్వతం । నా
 ప్నువంతిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః । ఆబ్రహ్మధననాస్త్వీకాః
 పునరాపృత్తిన్మోక్షన । మాముపేత్యతుకాగతేయపునర్జన్మరవిద్యతే ।
 ఇత్యాదిభగవద్వచనానురోధేనవిష్ణువాసనసైవసాక్షాన్మాక్షసాధన
 త్వంశివావ్యవహరస్యప్రతాప్త్యామోక్షసాధనత్వ మిత్యర్థస్యావిశిష్టత్వా
 త్ । “బ్రహ్మచిదాప్నోతిపరం “నాన్యఃపంథాలయనాయవిద్యతే” ఇత్యా
 దినాజ్ఞానసైవసాక్షాన్మాక్షసాధనత్వవగమేన ఉపాసనమాత్రస్య
 ప్రతాప్త్యామోక్షసాధనత్వమిత్యథైవైవక్తవ్యత్వాచ్చ ।

సన్వేషమపి “యాంయాంమూర్తిం సమారాధ్యబ్రహ్మభావన
 యాజనాః । ఆరాధయంతితేనర్వేక్రమాజ్ఞానంతికంకరం । రుద్రస్య
 మూర్తిమారాధ్యప్రసాదాత్క్రమవర్జితాః । అయత్నేనైవజానంతిశివం
 సర్వత్రసంఘీత” మిత్యాదిసాక్షాంధవచనానురోధేన శివైవాసనసైవసా
 క్షాన్మాక్షసాధనత్వంవిష్ణువాసనస్య శివైవాసనద్వారాజ్ఞానసాధనత్వమి
 చేన్న “యేహంత్యంతగతంపాపంజనానాంపుణ్యకర్మణాం । తేద్వంద్వ
 మోహనిముక్తాభజంతేమాంద్యధవ్రతాః । జరామరణమోక్షాయ
 మామాశ్రిత్యయతంతియే । తేబ్రహ్మతద్విదుఃకృత్సమధ్యాత్మంకర్మ
 చాఖిలం । యేత్వస్యదేవతాభక్తాయజంతేశ్రద్ధయాన్వితాః । తేవిధరా

మేవకాంతేయయజంత్యవిధిపూర్వకం । అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తా
 చప్రభురేవచానతఃమామభిజానంతితత్వేనాతశ్చ్యవంతిత" ఇత్యాదిభగ
 వద్వచనేన "నిరాకృతత్వాచ్చుతియుక్తిమానతోయథేందుభేదోదశది
 గ్భ్రమాదయః । యావన్నవశ్యేదఖలంమదాత్మకం తావన్నదారాధన
 తత్సగోభవేత్ । శ్రద్ధాభురత్యుజ్జతభక్తిలక్షణోయస్తస్యదృశ్యోహ
 మహర్నిశంహృది । రహస్యమేతచ్చుతీసారసంగ్రహంమయావినిశ్చి
 త్యతప్నాదితంప్రియా"దితిశ్రీరామవచనేన "భాస్కరస్యతుయోగక్షస్స
 ప్రజన్మాంతరంనరః । తస్యైవతుప్రసాదేనరుద్రభక్తఃప్రజాయతే । శంక
 రస్యతుయోగక్షస్సప్రజన్మాంతరంనరః । తస్యైవతుప్రసాదేనవిష్ణుభక్తః
 ప్రజాయతేవాసుదేవస్యయోగక్షస్సప్రజన్మాంతరంనరః । తస్యైవతుప్ర
 సాదేనవాసుదేవేప్రియతే ॥ ఇత్యాదివామనపురాణానుసారేణచవి
 ష్ణూపాసనస్యసాక్షాదానసాధనత్వంశివామ్యపాసనస్యవిష్ణూపాసనద్వారా
 జ్ఞానసాధనత్వమిత్యర్థస్యతుల్యత్వాత్ । నచ"త్వందేవేషుబ్రాహ్మణోస్య
 హంమనుష్యేషు బ్రాహ్మణోనై బ్రాహ్మణముపధావత్సుపత్వాధా
 మీ"తిశ్రుత్యాశివస్యైవబ్రాహ్మణోపాస్యత్వంప్రతిపాద్యతేఇతివాచ్యం
 అథకస్మాదుచ్యతేనమామీతియస్మాద్యంసర్వేదేవానమంతి ముముక్షు
 పుబ్రహ్మవాదినశ్చతంపీతథ్యంయేనుయజంతివిప్రస్తేషాం సిద్ధిశ్శాశ్వతీ
 నేతరేషా" మిత్యాదిపూర్వోదాహృతస్యసింహగోపాలతాపనీయాదిశ్రు
 త్యా "మాంహిపార్థవ్యపాశ్రిత్యయేపిన్యూపాపయోనయః । స్త్రీయోనై
 శ్చాస్తభాశూద్రాస్తేపియాంతిపరాంగతిం । కింపునర్భాహ్మణాఃపు
 ష్కాభక్తారాజషణ్యస్తథేత్యాదిభగవద్వచనైశ్చవిష్ణోరసి బ్రాహ్మణో
 ఽపిత్వమిత్యర్థస్యసమానత్వాత్ । తస్మాచ్చినవస్యతుకీయమూర్త్యభ్య
 సపిన్వేచ్ఛాచ్ఛత్పితసకలపరమేశ్వరవిగ్రహేషు అనావృతచైతన్యత్వ

ముముక్షూపాస్యత్వజ్ఞానప్రదాతృత్వాదివిశిష్ట పరమేశ్వరస్యైకరూపతే
యావిద్యమానత్వేనత త్ప్రతరతమభావౌక్తిరయుక్తా॥

కించయథాప్రమాణబలేనశివస్యతురీయమూర్తిరభ్యుపగంతుం
శక్యతే॥ నచవిష్ణోస్తురీయమూర్తిసద్భావేప్రమాణాభావఇతివాచ్యం॥ ఏ
కోహవైనారాయణాదీన్న బ్రహ్మనచశంకరస్సమునిర్భూత్వాసమదిం
తయత్తతపతేవ్యజాయంతావిశ్వేహిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణవిష్ణురు
ద్రోణిద్రా॥ ఇత్యాదిపైంగిరహస్యబ్రాహ్మణేన సర్వభూతస్థమేకంనారా
యణంకారణపురుషమిత్యాదినారాయణోపనిషద్వచనేన జాగరితేబ్ర
హ్మస్వప్నేవిష్ణుస్సుషుప్తౌరుద్రస్తురీయమక్షరంసతిత్యోవిష్ణుశ్చైశ్వరశ్చే
త్యాదిబ్రహ్మపనిషద్వచనేనయోవైస్మసింహూదేవ్రాధగవా
యశ్చబ్రహ్మతస్యైవై నమోనమః॥ యోవైస్మసింహూదేవ్రాధగవా
యశ్చవిష్ణుస్తస్యైవై నమోనమః॥ యోవైస్మసింహూదేవ్రాధగవా
యశ్చమహేశ్వరస్తస్యైవై నమోనమః॥ ఇత్యాదిస్మసింహతాపనీయశ్రు
త్యామోవైశ్రీరామచంద్రస్సభగవానదైవతపరమానందోయోబ్రహ్మ
విష్ణురీశ్వరస్తస్మైవై నమోనమః॥ ఇత్యాదిరామతాపనీయశ్రుత్యా
అర్థమాత్రాత్మకఃకృష్ణోయస్మిన్విశ్వంప్రతిపితం॥ కృష్ణాత్మికాజగత్-
త్రిణమూలప్రకృతిరుక్మిణీత్యాదిగోపాలతాపనీయశ్రుత్యాచ తురీయ
నారాయణస్మసింహరామగోపాలానామప్రతిపాదనాత్॥ నచోక్త
పైంగిరహస్యబ్రాహ్మణాదిషునారాయణాదీనాం మామోపహితబ్ర
హ్మభేదాభిప్రాయేణతత్ప్రీనారాయణాదిశబ్దప్రయోగఇతినతురీయ
నారాయణాదిప్రతిపాదనమితివాచ్యం అధర్వశిఖాదిష్యపి శివస్య మా
హిత బ్రహ్మభేదాభిప్రాయేణ శంభుశివాదిశబ్దప్రయోగోపప
త్త్యాత్మత్ ॥

॥ ద్వి

యదిచాధర్వశిఖాదిమవిరోధాభావాజ్జగత్కారణ బ్రహ్మ సవ
 ఉపాసనార్థం శంభుశివాదిశబ్దేన తురీయశివమూర్తిః ప్రతిపాద్యత ఇత్య
 భ్యుపగమ్య తేతర్హి పైంగిరహస్య బ్రాహ్మణాదివ్యపివిరోధాభావేన జగ
 త్కారణబ్రహ్మణవపఉపాసనార్థం నారాయణస్య సింహాదిశబ్దైస్తురీయనా
 రాయణాదిమూర్తయః ప్రతిపాద్యంత ఇతి ప్రకృతే పీడియతాం దృష్టిః । తత
 శ్చోక్తసకలప్రమాణానామవిరోధమిచ్ఛద్ధి రచ్చమతిభిర్మాతృస్యము
 త్సార్య “చిజ్జడానాంతుయోద్రష్టాసోమ్యతోజ్ఞానవిగ్రహః । సవపహిమ
 హాదేవస్సవపహిమహాహరిః । యస్తావ్పిందేష్వప్తిసమాందేష్వప్తియస్తావ్పిమ
 మసమామను । ఆవయోరంతరంనాస్తి శబ్దైర్జగత్సృతే । నామానితవ
 శోవిందయానిలోకేమహంతిచ । తాన్యేవమమనామానినాత్రకార్యావి
 చారణా ఇత్యాదిస్కందోపనిషద్భారతాదివచనానుసారేన సకలవైదిక
 సమ్మతభగవత్పాదాభిమత కేవలాదైవతమార్గమేవానుస్మత్యహరిహర
 యోరథతత్త్వబ్రతత్త్వభేదమేవాంగీకృత్య విష్ణూత్పర్ష ప్రతిపాదకానాంశి
 ఖాత్పర్ష ప్రతిపాదకానాంసకలశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణానామవిరోధ
 భస్సమర్థనీయః । తస్మాత్తురీయమూర్త్యనభ్యుపగమపక్షే తురీయశివమూర్త
 యైర్భ్యుపగమపక్షే తురీయశివమూర్త్యభ్యుపగమపత్తురీయవిష్ణుమూ
 ర్త్యభ్యుపగమపక్షేప్రిబ్రహ్మదిగుణమూర్తిషు పరమశివపరమవిష్ణోవది
 తురీయమూర్తివ్యవస్థానుసూతః పరమేశ్వరపకపవేతినతరతమభావకల్ప
 నా । అన్యథా ఏకస్యైవ పరమేశ్వరస్యతరతమభావాభ్యుపగమేక్షత్రమాధ
 మమధ్యమేశ్వరభావత్రసంగేవళేశ్వరనానాత్వాపత్రాయతోవా ఇమాని
 భూతానిజాయంతేయేనజాతానిజవంతీత్యాదివరమేశ్వరైకత్వబోధకశ్రు
 తివిరోధావత్రేతిపూర్వమేవోక్తత్వాత్ ॥

కించమంత్రశాస్త్రేషు బ్రహ్మవిష్ణురుద్రగౌర్యాదీనామిశ్వరభా
 వాద్యప్రధానతయాఉపాసనావిధానేనతచ్ఛాస్త్రవిరోధావర్తిత

దుక్తమంత్రశాస్త్రే । ఏకస్య త్వేత్వరోభాంత్యాదృశ్యతేభిన్నవత్సదాః
 ఘటాకాశమతాకాశభేదేనతుయథానభః । భోగమోక్షప్రదోదేవఃపర
 మాత్మజగన్మయః । నానౌపాస్యంతియోగీంద్రాస్తమేవానంతవిగ్రహం
 మహాదేవౌవాసుదేవశ్చైవైష్ణుర్హరోహరిః । రుద్రోవిరించఃపాకారి
 రిత్యేవైశ్శబ్దితఃపుమాన్ప్రకృతిర్మోహినీవిద్యాదక్షకన్యాద్విజారమా ।
 వాణీపద్రాంగిరాకాశీరుద్రతారాజగత్ప్రీనూః । గాయత్రీబ్రహ్మవిద్యేతి
 దేవతైకాహిశబ్దితా । ఏకమేవపరంబ్రహ్మపుంస్త్రీయసవిభాగశః ॥ ద్వ
 ధాభూతంతయోరేకముపాస్యసుఖమాఘ్నయాదితి॥

ననుబ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామీశ్వరకోటిప్రవిష్టత్వే పరస్పరముపా
 స్యోపాసకభావప్రతిపాదకశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదీనాంకాగతిరితిచే
 దుచ్యతే । మయాప్రమాణంహికృతంలోకస్తదనువతతే । సహిదే
 యోక్తికశ్చిన్నేవరఃపాండవనందన । ఇతిసంచింత్యమనసాపురాహంవిశ్వ
 మీశ్వరం । పుత్రార్థమారాధితవాసహమాత్మానమాత్మనేతి మోక్ష
 ఫలైర్పాథంప్రతిభగవద్వచనేనలవాస్తవకలకానుస్య శ్రీకృష్ణస్యశివౌపా
 సనంలోకానుగ్రహార్థమిత్యపగమ్యతే । అనేనన్యాయేనశివస్యాపిక్వచిద్వి
 ఘ్నౌపాసనంలోకానుగ్రహార్థమేవేతిసిద్ధం । తతశ్చవిష్ణుశివాదివరస్పరోపా
 సనప్రతిపాదకవచనానాంసర్వేషాంతాదృశప్రతిపాదనద్వారాతస్తస్మా
 ద్విపాసనావశ్యకత్వతాపరత్వమేవఇతరభాగశ్వరకోటిప్రవిష్టానాం
 బ్రహ్మాదీనాంస్వప్రయోజనార్థమేవపరస్పరోపాసనమిత్యభ్యుపగమే పర
 మేశ్వరస్యనిత్యముక్తత్వాపహతపాశ్చిత్వాదివిరోధాపత్తేః॥

సన్నేవంసతిశివతత్త్వవివేకబ్రహ్మతర్కస్తవాదిగ్రంథేషు అ
 యదీక్షితచరణైర్విష్ణోశ్చివాపేక్షయానికర్ణప్రతిపాదనేన రఘునాథా
 వకారేషు కాసల్లాగర్వావాసశోకమోహాదిదీపలింగప్రతిపాదనేన

జ్ఞోజీవభావవసతేమామభిమతృతిప్రతీతే స్తద్విరోధప్రసంగఇతిచేన్నశివ
తత్త్వవివేకాదిగ్రంథేషు అప్రయదీక్షితచరణైః ప్రతివాదినిరాకరణాయ
విష్టోశ్చివాపేక్షయానికర్షప్రతిపాదనేపివస్తుతస్తేషాంతత్ప్రతాత్పర్యాభా
వేనతత్ప్రతిపాదనస్యసహినిందాన్యాయేనశివోపాసనావశ్యకర్తవ్యత్వపర
త్వాత్ । అతఏవతైరుక్తం మధ్యమతవిధ్వంసనే । శివం విష్ణుం వాయుద్య
శ్శభిదధతిశాస్త్రస్య విషయంతదిష్టం గ్రాహ్యం నస్యగుణమపితద్భ్రష్టభజ
తాం । విరోధోనాతీవస్ఫురతినహినిందానయవిదాం నసూత్రాణామర్థాం
తరమపిభవద్వార్యముచితమితి॥ శివకర్తామృతేపియత్తునారాయణపరం
బ్రహ్మ తితదపి నారాయణస్య శివాభేదపక్షేన కించిద్విరుధ్యతేభేదపక్షే
తునారాయణస్యపరబ్రహ్మభావనాసిద్ధతద్భూతౌప వర్ణనపరతయానేయ
మితి । శివానందలహర్యామపిసిద్ధాంతలేఖనంగ్రహేపినచ పరమేశ్వరస్య
రఘునాథాద్యవతారతపస్విత్వదుఃఖినంసగ్గాదీశ్రవణాన్తుక్తానా మిశ్వర
భావేషునర్బంధావత్తిఃతస్య విప్రశాపామోఘత్వాదిస్వకృతమర్యాదా
పరిపాలనాయకధంచిద్భృగుశౌపాదినత్యత్వంప్రత్యాయయితుం నటష
శ్వరస్యతదభినయమాత్మదత్వాత్ । అన్యథాతస్యనిత్యముక్తత్వనిర
గ్రహస్వాతంత్ర్యసమాభ్యధికరాహిత్యాద్విశ్రుతివిరోధాదితతస్తద్వాన్వి
సాభిమతకేవలాదైవతసచ్చిదానందాఖండనిర్వికేషపరబ్రహ్మణ ఏవమా
యోపహితామూర్తరూపేణజగజ్జన్మాదికారణత్వం తద్రూపేణబ్రహ్మవి
ష్ణురుద్రరామకృష్ణాదిరూపేణచముముక్షూపాస్యత్వం తత్ప్రసాదాదేవ
బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తిశ్చేతిసర్వంరమణీయం ॥ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణీతిపూర్ణ
చంద్రప్రభామిమాం । సమాస్వాద్యాభినందంతుసన్మనీషిచకోరకాః ।
బాదరాయణసిద్ధాంతకేవలాదైవతడిండిమః । ఉష్ణోమృతాంవిపశ్చిద్వి
ర్వాదేచ్ఛదీభేదవాదినాం॥

ధావమాధ్వంపురేస్తిన్న లక్షితాలక్షణీయా

ంతీయానకుంఠాధ్వనయతభవతాభాస్వరాభాసశరీయాః ।

అయ్యణ్ణయ్యాభిధానఃకపిలకణభుగాద్యుక్తనానానువాద

బ్రహ్మస్త్రోత్థాసిహస్తోజగతివిజయతేదైవతీమతైభసింహః ॥

కపిలకణాదాదికృతైస్సుతైర్దైవతాభిమానిమతైభాః ॥

అయ్యనసుధీరబంధీదైవతాభ్యేజయస్తంభే ॥

శ్రీకంఠమధ్యయాదవభాస్కరరామానుజాదిభాష్యాణాం ॥

మూలోచ్చేదనమకరోద్వ్యాసమతస్థాపనాచార్యః ॥

ఇతి శ్రీమద్రాధామాధవసంవాదాద్యనేకప్రబంధనిర్మాణధురీణఃస్వ

శ్రీ వేంకటపతికవి సార్వభౌమస్వతనూభవేన సుదంతాకల్యా

ణాద్యనేకప్రబంధరచనాచాతురీధారేయస్య అశగిరిక

వేరనుజేన వీణావాదనప్రవీణేన వేదాంతసిద్ధాంత

రహస్యార్థప్రకాశనధురంధరేణ

శ్రీమదయ్యణ్ణవిద్యస్మణినా

విరచితే

వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే

సగుణబ్రహ్మవివేకోనామ

ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః

ఓం శ్రీ శివార్పణమస్తు

ఓం శ్రీ గురుచరణారవిందాభ్యాంనమః

ఓంతత్సత్

10637

